

S O K F E L E.

I R A

SÁNDOR ISTVÁN.

KILENTZEDIK DARAB.

B É T S B E N

PICHLER ANTAL RETÜIVEL.

1 8 0 8.

301970

G. TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

Die Kultur eines Volks nimmt nach dem Masse zu oder ab, nach welchem dessen Mutter Sprache kultivirt oder vernachlässigt wird. M. Rath in der Ankündigung eines deutsch-ungarisch-lateinischen Wörterbuchs. Raab den 20 April. 1787.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA



ELŐBESZÉD.

Sokfélém folytatása ismét két új Darabokban jelenik meg. Ezek is többfélét foglalnak magokban, mellyeket részszerént magam szerzettem, részszerént pedig tsak fordítottam. A' Szerzés azonban a' Fordításnál jóval bővebb. Hogy pedig ezen Munkámat még tovább is folytattam, annak okúl szolgáltt részszerént egygynehány Hazafitársaimnak kívánságaikat bétölteni feltett akaratom 's Régiségeinkhez vonzó szeretetem, részszerént Nyelvünknek 's Történeteinknek jobb esmértetését kereső igyekezetem.

Meglehet azonban, hogy Régiségeinknek vizsgálásában's az Elmúlttaknak előadásában ollykor Kedvem ellen is megbotlottam. De ki tehet róla, hogy ez tsaknem mindnyájunk sorsa, kik a' Vóltakról irunk. Ha tehát fog valaki talál tatni, ki a' megeshetett Botlásimban se gíteni akar, azt nem gyűlölni, hanem betsölni fogom. Költ Bétsben Karátson estén, 1802 - ben.

A' Sóról.

A' Kőso Magyar, Lengyel, 's Erdélyország-
nak nem kis Kintse. Főképpen ez az utótsó Or-
szág olly annyira bővelkedik vele, hogy egész
Európát kitarthatná ezzel a' legfőbb 's legne-
messebb Iz szerrel. *Fichtel*, született Pozsonfi,
Fejedelmi Tisztartó Erdélyben, 's valóban tu-
dós egygy Ember, az Erdélyi Sóról egygy ne-
vezetes Munkát adott ki 1780-ban Niremberg-
ben. Ez a' Könyv valamint másoknak, úgy ne-
kem is annyira megtetszett, hogy valamit ez-
után ezen tárgyról mondandok, az nagyobb
részfőnt belőle való. Az Erdélyi Só nem csak
a' hegy gyomrában találatik, valamint a' ma-
gyar és lengyel Só, hanem gyakorta olly mago-
san fekszik, hogy a' termő földet éri, *damm-
erde*, sőt ollykor a' Nap világát is látja, mert
a' hegyek oldalai sok helyett nyilván kimutat-
ják a' bőlöket. Illy meztelen Sóhegyek vannak
Szovátán 's Parajdon az Udvarhely székben.
Ezen az utólsó helyen egygynehány Sóhegyek
egygy völgyet vesznek körül, mellynek a' fe-

neke merő Só. A' hegyeknek imítt amott meredek Repedéki vannak, mellyeken a' hóval vetekedő Sófalak 30 's több ölnyi magosságban rendkívül gyönyörködtetik a' szemeket. Magyar 's Lengyelországban efféle Sóhegyek nintsenek, mert ott a' Só mindenütt igen mélyen fekszik. Hol Erdélyben a' Só egész a' Termőföldig ér, azt ott az Erdők, Szántó vagy Kaszálló földek, Folyók, Útak, sőt sok helyeken Házak, 's egész Helységek borítják; úgy hogy elmondhatni: Erdélyben a' Són szántanak, vetnek, aratnak, kaszálnak, legelnek, halásznak, vadásznak, utaznak, 's laknak. Ugyan ott nem újság, hogy a' lakosok, Karót vervén a' földbe, a' közellévő Só által meggátoltatnak, melyet főképpen a' Szék nevű helység lakosi tapasztalnak sok helyett a' határjokon. Némelly helyett a' Szántóvas is éri a' Sót, másutt a' Pintze feneke merő Köső, meg meg másutt egy patakot láthatni, melly a' partjain a' Sót nyalja. Sok helyett a' Só felett folyik nem csak a' Tisza, Ólt, Maros, Szamos, Sebes, és Nester. *Pruth und Dnister*, hanem számtalan apróbb patak is; 's némellykor olly közel érik, hogy alig választja el egymástól őket egygy tsekély fövény vagy föld Terület. Sajó vizében Udvarhely mellett a' Sót igen könnyen ellehet nyárssal érni. A' kis Küküllőben Péterfalva mellett a' víz közepén egygy Sószikla vagyon, melly a' folyót száraz időben, midőn a' víz kitsin,

egygy kis távozásig észrevehetőképpen sóssá teszi, de ha a' víz csak egygy kevéssé nagyobb, észrevehetetlen. Erdélyben, Moldvában, 's Havasalföldön nintsenek semmi Sófőzőhelyek, *Salzsiedereyen*, mert ott úntig vagyon a' Só nem csak a' belföldi Haszonvételre, hanem a' Külföldre való kivitelre is. Vagynak azonban bőven Sókútak is, mellyek azon helységnek, a' mellynék határán találtnak, bizonyos mértékkel megengedtetnek a' haszonvételre. Magyar 's Lengyelországban találkoznak Sófőzőhelyek Sóváratt, Kuttinál, Számbornál, 's egyébütt. Most Erdélyben az új Sóaknák helye a' Hegyfúróval ízkott kerestetni. Mihelytt azzal bizonyos fekete, kövér, és szagos Agyagra akadnak, legottan bizonyosak a' Sóról, mert ez mindenkor azután következik. Ez az Agyag bizonyos földi olajjal megvan itatva, mellyet Moldvában bőven szednek, 's a' Székérkenésre fordítanak. A' Székelyek Degetnek nevezik. Ha a' Hegyfúróval való Kisértés által a' Só 18 ölig nem mutatja magát, a' helyet abban hagyják, 's mást keresnek. Miből állyon a' Sónak feneke, vagy is min fekszik a' Só, 's mi légyen az ágya, arról még eddig semmi bizonyost nem mondhatunk, mert a' Természet megtagadta az ezköztőlünk, melly által az emberi erőre nézve megvizsgálhatatlan mélységbe egygyet pillanthatnók. Ámbár sok Aknák nyitattak is fel Erdélyben, 's mivellették elejétől fogva mind eddig, még

sem adta még eddig magát azon eset elő, hogy a' Só a' mélységben kifogyott volna. Ha valamely Só-akna minden hibáktól mentt, 's egyfelől se mutatja magát veszedelmesnek, egygy olyan Erdélyben többire 80 ölig szokott miveltetni, 's azután elhagyatik. *) Ez azonban soha nem történik azért, hogy a' Só megszűnt volna, hanem mivel a' lassú Kihúzás a' nagyobb mélységből igen költséges, a' vonó lovakra nézve felettébb terhes, 's a' Sóvágóknak a' feljárás nagyon fáradságos. Így tehát tsak gondolként is nehéz meghatározni, mely mélyen fekszik a' Só a' föld gyomrában, 's mennyivel kevesebb bizonyossággal mondhatnánk azt meg, mi legyen még alatta. Az Erdélyi Sónak leghebbebb társai tsaknem mindenütt a' Feiérvény és Máz, *Alabaster und Gyps*. A' Moldvai határon szint ottan hol a' Só legbővebben találtatik, forr ki a' földből igen bőven ama hegyi olaj, mellyel az említett szegszinű agyag megvan itatva, 's melly a' Sót mindenütt borítja, sőt benne is gyakran erenként húzódik. Értzeket az Erdélyi Só mellett sehol nem találni. Mind a' két Asvány Jószág ottan külön helyt választott

*) Magyarországon, hol a' tiszta Só nem olly bő mint Erdélyben, az Aknák, ha hibátlanok, még mélyebben miveltetnek. Tsaknem régen hagyattatott el Marmarosban egy Akna, melly 97 ölnyi vala. Ez vala minden esmért Sónak között a' legmélyebb,

magának. Mert valamint a' Só az Ország nap-keleti részét foglalja, úgy az Értzek a' napnyugatit. Bükörországban a' Só se nem ásatik, se nem főzetik, hanem az odavaló birtokosabb Emberek részszerént a' Moldvai Kösóval, részszerént pedig a' Lengyel főtt sóval élnek. A' Szegényebbek az odavaló sós Kútaknak hasznát veszik ugyan, de egészen más móddal mint az Erdélyiek. Azok ott a' helységtől messzeze lévő Sós Kúthoz jöven, 's fának bővségében lévén, nagy tüzet raknak, mellyet a' Sós Kútból merített vízzel olyanképpen lotsolják, hogy a' tűz még is el ne aludjék. Az által a' nedveség gőzbe megyen, de a' sós részek a' földön maradnak egy darabban, mellyet azután hamvasztúl együtt haza visznek. *Fichtel* a' Sónak a' föld alatt való kimondhatatlan sokaságát vitatja, 's azt tartja, hogy a' föld gyomrának igen nagy része merő sóból állana, 's hogy az tsaknem mindenütt találtatnék, noha sok helyett felettebb méllyen, kihez képest az emberi erővel nem is lehetne hozzá jutni. Ezen tudós Írónak még sokkal nevezetesebb gyanuja az, hogy a' Tengernek a' vizök sósságát ezen földbeli töménytelen Sónak köszönhetik, a' Keserűségét pedig ama feketeszeg olajos Agyagnak, melly mindenütt a' Kösót fedi. A' Só rendszerént háromféle színű, ugymint fejer, szürke, 's feketés. De ezen feketésből is az örlés által szint olly fejer Só válik, valamint a' legfejébb da-

rabból. Találkozik olykor a' Kösó más szín-
 nel is, de csak apró 's középszerű darabokban.
 Illyen a' Parajdi piros vagy is setét veres Só,
 's a' Maramarosi sárga Só. A' Kösó a' föld
 alatt is színt olly kemény, valamint a' föld fe-
 lett, kihez képest nevetséges Költeményök egy-
 némelly Iróknak, kik azt hitték, hogy a' Kösó
 a' földben olly lágy volna, mint a' Kotsonya,
 's csak a' szabad égen keményednék meg las-
 sanként. Rend szerént a' Kösó a' Föttsónál sós-
 sabbnak tartatik. De *Fichtel* azt állítja, hogy
 a' tiszta és jól kiszáritott Föttsóból egygy font
 színt olly sós legyen, valamint egygy font Kő-
 sóból; 's a' különbözés csak abban állana,
 hogy, midőn valamire hintjük, nagyobb mér-
 tékben kell vennünk természet szerént a' Föttsót,
 mintsem a' Kösót azért, mert a' Föttsó többire
 nedves, 's ha bár száraz is, de még is sokkal
 lyukatsosabb, 's nem olly tömött mint a' Kösó,
 kihez képest csak látszik nagyobb mértékkel len-
 ni, de valóban nintsen. Ha a' Sókővek kivan-
 nak a' szabad égnek téve, a' terhőkből sokat
 vesztenek. Ezt már sokszor és sokan tapasztal-
 ták, mert egygy 85—90 fontos Sókő két eszten-
 dők alatt 9 's 10 fonttal könnyebb lett. De ez
 természetes, mert minden Só esős időben a'
 nedves égrészeket magába szijja, 's gyakorta a'
 tartós esőben olly igen, hogy szemünk láttára
 tsepeg is. Ez által valóban meg kell kevesednie,
 de a' melly már az által is eleget velt az ő

terhéből, ha váltólag hol nedves, hol száraz, mert az égbe vízfőzsa repülő vizes részek mindenkor valamit a' Sóból is magokkal elragadnak. Hogy a' kiüresített Sóaknák újra sóval megtelnének, azt *Fichtel* tagadja, de hogy még most is imitt amott az üregekben egygy kevés új só teremne, azt megengedi. A' sónak támadásáról sokféleképpen vélekednek a' Természettudók. Némellyek azt állítják, hogy az a' földalatti erek által a' tengerből a' földbe szivárkozik; mások azt mondják, hogy az csak a' Vízőzön által szereztetett volna, a' midőn a' tenger sava leülepedett; ismét mások azt írják, hogy az már a' Világ teremtésekor megvala, vagy is a' Világgal egygyütt teremtetett. Most sokan azt hiszik, hogy a' Sót azon víz szerzette volna, melly egygykor az egész Világot sok száz, sőt ezer efsztendők által, az ő vélekedésök szerént, elborította. *Fichtel* azt tartja, hogy a' Só úgy, a' mint most találtatik, nem teremtetett, hanem szint úgy, valamint minden egyéb e' világon, az Elementomokból lett idővel. Ezt többi között kimutatják azon Szerek, mellyek sokszor a' Só közepén találtatnak, ugymint Fejérvény, Máz, 's Faszének. Ezekből világosan kitetfzik, hogy a' Só egykor hig és folyó vala. Hogy pedig a' Tenger sós vizének szerzeménye nem lehet, azt onnan ki lehet venni, mert úgy a' Tenger vizének keserűségét is megtartotta volna. Ki hidje, hogy a' Tenger vizének csak

a' sóssága a' földbe hatott bé, a' keserősége pedig kimaradt? Ugyan is jól tudjuk azt, hogy ezen viznek sós részei a' mesterség által igen könnyen leszállíthatók 's elvétethetők, 'de a' keserősége soha sem egészen. Azután hihetetlen dolog, hogy a' tenger olly temérdek 's olly mély űlepet szerezhetett volna, melly minden Tengerek mélységét meghaladja. 'S hogy juthattak volna ama magos hegyek ezen űlepre? A' Magyar és Lengyel Korpád hegyei merő Són hevernek. A' Sót már most nem merik a' Tudósabbak a' Vízözönnek tulajdonítani, akár melly közönséges és könnyű légyen is különben a' természeti Tüneményeket a' Vízözön által fejtegetni. Ugyan is hihetetlen, hogy olly rövid idő alatt, a' meddig tartott, a' mint mondják, a' Vízözön, olly háborgó állapotban, melly miatt nehéz akárminek is leüledni, olly kevés sósságból, melly az öfzvekeveredett mindenféle vizekben találtatott, annyi temérdek Só nevedkedhetett volna. *Fichtel* a' maga Vélekedését a' Sónak támadásáról *Leibnitznak*, ama híres Német *Philosophusnak*, a' Világ eredetéről való *Theoriaján* építette, ki *Protogaeájának* 3's 4 §-jében így ír: „Itaque incendiis et inundationibus varie transformata sunt corpora. Et quae nunc opaca et sicca cernimus, arsisse initio, mox aquis hausta fuisse, tandemque secretis Elementis in praesentem vultum emersisse credi par est. — Ex hac Genesi rerum jam observata

hactenus, procedet salsi maris origo. Nam ut perusta, ubi refriguere, humorem attrahunt, unde olea per deliquium chemicis nascuntur in celia; ita pronum erit credere, sub rerum iniitiis, nondum separato a luce opaco, cum Globus noster adhuc arderet, pulsum ab igne humorem abiisse in auras, deinde vero destillationum exemplo renatum, mox remittente aestu, in aquosos vapores iterum fuisse densatum, et cum a congelascente terrestris superficiei massa resorberetur, in aquam denique rediisse, quae terrae faciem abluens, vasta recentis empyreumatis vestigia salemque fixum in se recipit. Unde natum est Lixivii genus, quod dein in mare confluit. Sane ex Plantarum Analysisi, ut jam in Parisiensium Academicorum observationibus notatum est, compertum habemus, duo salis fixi genera in lixiviis restare, alterum alcalicum, ut loquuntur artifices, ducta voce ab herba, quam nostri Sodam, Arabes *Calí*, appellant; alterum marinum, magisque ad acidum inclinantem.“ Ezeket megfontolván *Fichtel*, így böltsekedik: „Ezen Allítás szerént égett tehát egykor a' földi Golyónk. Az égés által nyílásokat, hasadásokat, lyukakat, 's mélységeket kapott. Minekutánna az égés a' Föld színén megszüntt, a' tűz által felkergetett nedvességek (a' nehézségnek törvényjei szerént, mellynek már akkor semmi ellent nem állott) sűrűn leereszkedtek ismét a' földre, 's ragy áradásokat és

zürzavart szereztek. Legottan az első víz a' hamunak sós és olajos részeit feloldá, magához revé, 's terhes lévén velek, a' közellevő mélységeket keresé. Ezen mélységeket az említett első igen sós víz vagy is Lúg feltalálá, kihez képest kevés idő múlva magával megtölté. De mivel az esőzés meg nem szűnt, a' következő víz, melly már nem vala olly igen sós, a' már tele lévő mélységeken fellyül folyt, 's a' meszsebb való meredekékbe takarodék, holott megállván a' Tengerséget szerzé. A' tele lett mélységek alatt a' tűz azután is tartott, 's a' Föld, mellyet a' Víz békerített, még meg nem hűlt. Ettől az akkori hig Só meghevült, a' szükségtelen vizes részei eltűntek, a' szükségesek pedig még inkább *concentráltattak*, 's így szereztetett a' Kristályozás, *Kristallisation*. A' Só vízzel egygyfzersmind oda jutott olaj, mint könnyű test, a' megállott víz színére felfzálts 's leülepedt. A' későbben követett áradások hamut, agyagot, fövenyet, és köveket hordtak 's gyűjtöttek az immár megkeményedett Sóra, mellyek között a' hamu mint az első Szer, mellyet a' habok forgattak oda, a' fenlebegő olajba jutott. Innen eredett a' mi szürke 's ollykor fövenynyel ölzve keveredett agyagunk, melly mindenütt Kifogás nélkül a' Sónkat borítja, 's bizonyos földi olajjal tele vagyon. Minekutánha ezek véghez mentek, a' vizek már a' helyökön valának, a' földnek felső héja már megkeménye-

dett, a' többi még jóval mélyebb meredekes tovább is szüntelenül égtek. Az ott találkozó tüzes Ásványok eget's kimenetelt kerestek magoknak, de mivel ez, a' reájok halmozott föld, kövek, 's a' már megaludt Só által egészen elvált rekesztve, a' tűz erőszakkal kiütött, sok szertefszélt magán heverő föld és kö területeket felemeltt, 's az által a' hegyeket felveté, a' Sót imitt amott kinyilatkoztatá, 's a' tűzvető hegyeket szerzé. Ugyan akkor eredtek a' Tenger 's a' Föld gyomra között való Közlések és Utak, 's ezek által szüntelenül megmarad a' Tenger sósága.“ Ezeket azután *Fichtel* sorral magyarázza, 's az Ellenvetésekét igyekezik feloldani.

A' Köfszenekről.

A' Köfszenek az Ásvány országából valók, 's a' gyúlható Testek közé tartoznak. Ezen Testeknek eredetökről a' Természet nyomozók, *Physici*, *Physiologi*, már többféleképpen vélekedtek. Mind addig lehetetlen rólok valamit végezni, míg bizonyosak nem vagyunk: ha ezen Testek eredőleg a' Földhez tartoznak é, vagy nem. A' Köfszeneknek nemzetségek ugyan bizonytalan nálunk, de a' rokonságbéli hírek nélkül nem szükölködnek még is. Így, például, bizonyoságot tehetek ennen magam, hogy sok olyan darab volt immár Kezemben belőlök, a' melly még felében valóságos 's megnem vál-

tozott Fa vala, vagy is a' mellynek egygy része immár Kőszén vala, a' más része pedig még merő Fa. A' földben való szokott Fekvésök is arra mutat, hogy a' Növevény országból eredtek. A' Világunkkal egygykor történtt hihetetlen Változások, *Revolutiók*, mellyek sokkal régiebbek az irott Történeteinknél, 's mellyeknek nyomait földünk olly esmérhetőképpen viseli magán, ezen testeket elboríthatták; hogy pedig a' sós részeknek ereje képöket és természetöket igen elváltoztatta, azt a' Választó-művész *Chemicus*, *Scheidekünstler*, könnyen megmutathatja. De származásokat, akárhonnán lett légyen is az, nem olly szükséges tudnunk, mintsem az oktatást, miként kellessék hasznokat vennünk. A' Kőszének, a' mint mondám, a' gyúlható Testek közül valók. A' gyúlható Testek azok, mellyek egygy más meggyúltt Testtől égésbe hozhatók. Ezen Testek az Asvány országban kétfélék, ugymint folyók és szárazok. A' folyókat mások említsék 's írják le, a' szárazok közül tsak a' Kőszeneket veszem elő, mert a' tüzellésre való Fának szüke végre minket is meg fog ezen Tűz ezközzel esmértetni, 's mivel a' Kőszén égetés még sokaknál nálunk híreről sem esméretes. Ez okból reményilem, hogy a' Kőszeneknek mivóltáról és hasznavételéről közlendő Tudósításom sok Hazafiaknál kedves leend. A' Kőszenek fekete és szegszürke, nehéz, tömött, fényes, és hasköféle, *schiefer-*

artige, *) Testek, mellyek hol több, hol kevesebb Földi szurokkal birnak. Azért majd gazdagoknak, majd szegényeknek mondatnak. 'S mivelhogy azok leggazdagabbak, a' mellyek legtöbb Földiszurkot foglalnak magokban, ahozképest a' következik, hogy azok a' tüzellésre is legalkalmasabbak. A' Kőszeneket kétfélére oszthatni, ugymint a' fényes és haskőféle Kőszenekre, vagy, a' mi egygyet téfzen, a' kövérekre 's ösztövérekre. Azon Kőszenek, mellyeknek az égéskor, valamint a' Faszeneknek, világos színök vagyon, 's fekete füstöt és inkább szurkos, hogy sem kénköves szagot adnak magokból, a' legjobbfélék. Sokan az előtt azt vélték, hogy a' Kőszenek csak az éjzaki Tájokon találhatnának. A' Németek sokkal későbbben kezdték ezen földalatti Tüzezközt világosságra hozni. A' szükség, a' Leleményeknek ama kimeríthetetlen Anyja, esmértette meg az Emberrel legtöbb dolgokat, 's így többi között azon mesterséget is, miként kellessék idegen Tüzezközöket felkeresni, 's a' feltaláltakkal élni. Azon Kőszenek, mellyek a' délszaki Németországban ásatnak, színt olly haszonvehetők 's tökéletesebbíthetők mint az éjzakiak. Még Angolyországban is különbözés vagyon a' Kőszeneknek eredeti jóságokban. De az ottani Kőszén-hegy művelés sokkal jobb rendű, 's a'

*) Haskő, Hasadókö. Schistus. Schiefer. Irőkö, Táblakő, Palakő, Tserépkő.

Kőszeneknek az ő jóságok szerént való elosztások ottan felettébb ditséretre méltó. A' régi Tapasztalás 's a' nagy Értőség az Angoly Kőszének egy olly betset szereztek, mellyel sehol egyébűt nem bír. A' kövér és fényes Kőszenek legjobbak, 's ezek közé tartozik a' Gagát is vagy is Koromkö *). Némellyek szurok vagy gyánta Szeneknek nevezik. Ezek a' Kőszenek ritkán egyeselek Egérkövel, **) 's tsak kevés Kénkövel birnak. A' vas olvasztásnál 's Arany és Ezüst mivelésnél nyers vóltokban nem élhetni velek. De ebben a' többi Kőszenek is hol többet, hol kevesebbet megegygyeznek velek, 's tsak a' Mesterség hozhatja helyre benne ezt a' hibát. Ama Kőszenek, mellyek fél kövéreknek mondatnak, legbövebben 's leggyakrabban találtatnak. A' hévségök ugyan kisebb mint a' kövéreké, de jóval tartósabb. Ha a' Szagok égéskor fokhagymás, az a' jele, hogy Egérkövel birnak. A' Kovátsok ezzel a' Kőszénnel nyers állapotjában nem élhetnek. De a' Serfőzésnél, Bor égetésnél, a' Konyhákban és Kályhákban a' lassanként nagyobbodó és tartós melegök miatt jó hasznokat vehetni. Azon Kőszenek, mellyek ösztövére vagy is sovány Kőszeneknek neveztetnek, legjobbak az Értzsó ***) és Timsó

*) Koromkö, Kormos Gyántakő. Gagates.

**) Egérkö. Arsenicum, Rosnika, Aranyfény.

***) Értzsó. Vitriolum, Chalcanthum. Gálitzkő, Téntakő.

tsináláshoz. A' Kovátsnak 's egyéb tüzi Mivesnek nem valók. A' kövér 's gazdag Kőfzenek igen gözösök, szurkos szagúak, 's veres lángúak. Minden Kőfzenek, mellyek sok szurkot foglalnak magokban, kevés Kénkövel birnak. A' nem igen kövér Szeneknek a' lángjok kékelő, a' gözők gyenge, 's a' szagjok mindenkor kénköves. A' Nap vagy is Főlfzenek (fellyülről kiásott Kőfzenek) nem igen tiszták, 's többire éretlenek. Mennél nagyobb mélységből valók, annál érettebbek. A' szabad égen sokáig hevertt Kőfzenek elvesztik jóságokat. Ha a' Kőfzenekkel való élést kedvesnek 's egészségesnek akarjuk tenni, 's Konyhánkba és Kályháinkba a' vele való bánást béhozni, tehát szükséges, hogy ezen tűzhelyeknél egygy kis változtatást tegyünk. A' kész és jó akarat erre nem elégséges. Egygy hazafürető Ember a' Kőfzénnek a' Kályhákban való égetését béakará hozni Hazájában. Ehez képest megparantsolá, hogy Kőfzenekkel tsináljanak tüzet tserép Kályhájában, melly azonban az égjárással nem igen, és semmi rostélylyal nem birtt. A' Szolgáló engedelmeskedett; de nem a' Kőfzén gőze. Nem találván a' kitakarodásra elegendő utat, a' Kályhának foglalásin által a' szobába ütött. A' Ház Ura, hogy megne fúladjon, kénytelen vala belőle kitakarodni. A' mi több, a' Kénkö gőze az aranyozott és ezüst Miveket mind megfeketíté. Ez által a' Kőfzén égetésnek mindjárt rossz híre támadt.

ezen tartományban. „A' mi Köfzenünk, úgy mondnak vala sokan, nem szoba fűtésre való, mert ezt N. N. Úr a' maga kárával tapasztalá.“ A' gondatlan Próbatévő Förendbéli vala, 's ugyan azért a' Köznép előtt sokat nyomott a' szava. Mások ismétlen így szóllának: „az Angoly Köfzenek egészen másfélék, mert különben hogyan fűthetnék a' szobákat velek Londonban.“ Most egygy ott forgott értelmes Ember így szóllamlék meg: „Barátim! hidjétekel nékem, hogy olly Készület mellett Londonban sem égtek volna a' Köfzenek a' Kályhában, és szint úgy jártak volna az Ezüstmivek is, ha egygy rostély nélkül való 's kevés égjárású Kályhákban akartak volna Köfzeneket égetni. Tegyétek Kályháitokat arravalóknak ezen két ezközök által, 's mindjárt meglátjátok, hogy ti is szint úgy élhettek a' Köfzenekkel. Ezen előhozásból észre fogják Olvasóim venni, hogy a' kedves és hasznos Köfszen égetéshez a' Kályhának bizonyos igazítása okvetetlenül szükséges. E' pedig nem másból áll, hanem egygy vas vagy kö Rostélyból, 's a' leg lehetségesebb Égjárásból, *aus cinem Roste und bestmöglichen Luftzuge*. A' vas rostély nem egyéb, hanem egygynehány öszvefoglalt tűzhelyi Vasnatska, *Feuerhund*. Ez a' két Ezköz a' Hasábfával fűteni szokott Kályháknál is igen hasznos, de a' Köfszen égetésnél elkerülhetetlen. A' hol fával fűtenek, ott hosszú testek vannak, melyeket

a' Vasmatskára szoktak rakni, vagy legalább egygy végökkel reá fektetni. De a' Kőszén égetésnél az apró és sokszegű Testeket tekemódjára a' rostélyon fel kell tornyozni, 's azután fenyves forgátstsal meggyújtani. Ebből kitetszik a' Rostély formája, hogy az ne tsak a' legapróbb Kőszéneket megtarthassa magán, hanem a' hamut is a' lyukas részein által eresztthesse. A' vizzel megöntött vagy is megnedvesített Kőszének hamarább gyúladnak meg, 's jobban is égnek, mint a' szárazok. A' Kőszén melege igen általható. Ez okból igen hasznos, ha a' Kályhák felállításánál tűzgyőző Forrasztó szerrel vagy is *Küttel* élünk, 's azzal leginkább a' Kályhának azon belső részeit mázollyuk jól bé, melyek a' lángnak vagynak főképpen kitéve. A' következőkből készültt *Kütt* igen méltó az ajánlásra. Végy száraz 's öszve törtt Agyagot, Téglaport, Vasport, és Polyvát, keverd öszve, öntsd meg marha vérrel, 's gyúrd meg, a' mint illik. Míg a' felmázolt *Kütt* jól meg nem szárad, addig bé nem kell fűteni. Némellyek, kik még a' Kőszénnel nem tudnak banni illőképpen, azon panaszkodnak gyakran, hogy apró 's nem merő nagy darabokban kapták a' Kőszénét. Azoknak ez a' felelet. A' két Németalföldön sokszor a' nagy darabokból álló Kőszéneket is öszvetördelik, azután agyaggal öszvekeverik, a' Keveréket ganéjvizzel megöntözik, 's tzipókat tsinálnak belőle, a' melyeket annakutánna jól

kiszárítják, 's a' boltokba elteszik, hogy jövőben a' Tűzhelyen 's Kályhában hasznokat vehessék. Ezek a' Tzipók igen tartós meleget adnak. Húst, Halat, 's egyebet igen jól süthetni mellettek, 's a' Kandallókba kiváltképpen szeretik, mivel a' Kőszeneknek bűzös gőzéből semmit se hagynak magok után. — Angolyországban a' Kőszeneknél Kenyeret sütnék, Sert főznek, 's Bort égetnek. A' Hazánkban nem tsak Ketskemét táján, hol a' Fa tellyességgel hibázik, hanem másutt is, főképpen Budán és Pesten, a' tűzelésre való Fának drágasága miatt, méltó volna hozzájuk kapni. Nem különbben a' Téglá, Méfz, és Salétrom égetésnél is sok hasznokat vehetnők. Angolyországon, 's a' két Németalföldön kívül Németországnak Rajnai Vidéke 's Burgosország is sok helyett Kőszenekkel él, noha ezen két utól említett Tájok Fa nélkül éppen nem szükölködnek. — Minekelőtte a' Kőszenekről halgassak, még egygy két Előítélettel meghartzolok. Vagynak olly Emberek, kik a' Kőszén égetéstől sok betegségeket akarnak származtatni, mások pedig a' Tűztámadásoktól tartanak, mellyek, a' mint mondják, a' Kőszenek által szoktak szereztetni. Ezek az utólsók minden ok nélkül való félékeny Emberek. Ugyan is régenten tudva van immár, hogy a' Kőszén méltán kérkedik azzal, hogy az ő Korma a' Kéményben nem gyúlható mint a' Faszéné, mert az olvad inkább, hogy sem tüzet fog.

Mennyire legyen pedig a' Kőfzenek gőze az egészségre nézve ártalmas vagy ártatlan, azt Angolyország elegendőképpen kimutatja, hol nem csak minden Műhelyben, hanem az otthoni Konyha és Szoba tűzhelyén is tsupán azzal élnek, 's még sem egészségtelenebbek mint azok, kik Fát égetnek. *Kitajbel és G. Waldstein* Uraknak Fűvész Könyvök szerént nálunk a' Kőfzenek eme helyeken találtnak: Barsban Fenyű Kősztolán mellett; Hontban Körmözt és Selmétz között; Zólyomban Breznó mellett; Nógrádban Kis Terenye és Somoskő mellett; Hevesben Eger-nél; Borsodban Diósgyőrnél; Pozsonban Divinnél; Szepesben Iglónál; Biharban Vezár és Szerbesd között; Esztergomban Dömösnél; Sopronban Nyéknél; Veszprémben Siófoknál; Szalában Szerdahelynél; Tolnában Várallyánál 's Nagy Mányoknál; Baranyában Pétsnél és Nádasdnál; 's több egyéb helyeken.

A' Frantz Borokról.

A' Frantz Borok egész Európában hiresek. Azok, a' hozzá értőknek ítéletök szerént, a' Spanyol, Olasz, Német, sőt Magyar Borokat is meghaladják jószágokkal. Mert nem csak a' Magyar Boroknak erejével, kedvességével, 's vidámításával bírnak, hanem ezeknél jóval ártatlanabbaknak is tartatnak, mivel az Ember vérét nem hevítik olly igen, 's nem hozzák

olly hamar buzogásba, Mi ennek az oka, azt mások lássák 's határozzák meg, kik a' Bor *Analysis*sához jobban értenek. Én úgy értettem, hogy a' mi Boraink a' Frantz Boroknál sokkal meszesebbek, 's tsupán ez a' meizes vóltok szerezné az Ember vérének ama gyors 's olly igen ártalmas hevülését. Mennyire legyen igaz ez az ítélet a' Magyar Borokról, nem az én gondom. De hogy a' Magyar Borok is szint olly ártatlannok mint a' Frantz Borok, azt elhitettem magammal, tsak ne éllünk vizfsza velek, vagy is rend és mérték felett ne igyunk belőlök. — Hogy Hazámfiak az ő nehezen szerzett Pénzöket a' Burgónyi és Sampányi Frantz Borokért el ne vesztegessék, 's a' mit olly drágán és olly meszfe földről hozatnak magoknak, azt otthon is tsak nem olly jóságban feltalálhassák, szándékom azon nagy titkot felfedezni, miként készülnek ama hires Frantz Borok. Ez a' nagy titok igen könnyű, együgyű, 's a' Természettel megegyező dolog, 's tsupán abból áll, hogy a' Szőlőföket illőképpen megválaszfszuk, 's a' helyett, hogy a' szedéskor öszvekeverjük a' jókat a' rosszakkal, az egygyféléket a' másféléktől megkülönbözzük. Ezen Országban rendszerént azon eggy Szőlőhegyen három Szedést tartanak. Először a' legérettebb 's legjobb Gerezdeket szedik, 's ebből válik azután a' legjobbféle Bor, *Vin de premiere qualité*; annakutánna minden egyéb jó Szőlőnyeleket öszve-

gyűjtik, mellyek a' Szőlőhegyen hátramaradtak, a' rozsfzakat meghagyván, 's ez a' szedés a' második rendbéli jó Bort adja, *Vin de seconde qualité*; végre a' harmadik Szüretnek minden alávaló 's még meg nem érett Szőlőfürteket felszedik, mellyekből tsak az Utóbort készítik, *Vin de rebut*, *Ausschufs Wein*, de a' mellynek még is meg van az ára, 's keresve keresik. 'S ihol ez a' legfőbb oka a' Frantz Borok jóságának. Ki ki elgondolhatja, hogy ekképpen a' legjobb Szőlőkből készültt Bor sokkal fellyebb való annál, mellyet a' jó és rozsf 's érett és éretlen Szőlőkből sajtolnak. Ez egygy olyan Titok, melly mindenütt gyakoroltathatik, 's a' melly mindenütt jobb Bort fog szerezni. A' Hab vagy is Tajték, a' mint sokan helytelenül tartják, tsupán a' Sampányi Bornak tulajdonsága. Hogy ezt a' szomszéd Németek a' magok Boraiknál is megnyerhessék, már jó idő óta sok szerekkel éltek, mellyek részszerént az egészségre nézve ártalmasok, részszerént a' gyomorra tekintve utálatosok, ugymint timsóval, galambszarral, 's több affélével. Ezek az Alborgyártók, *Weinverfälscher*, gyakran elhitették magokkal, hogy a' tárgyakat tellyesen elérték, ha a' méltán undorodást szerző Boroknál, midőn azt kevéssé fellyebbről töltötték, némelly gyöngyöt 's buborékot vettek észre. Tsudálkozni lehet, hogy azok, kik a' Német Bort habzónak akarák tenni, Sampányban, legalább levél ál-

tal, nem tudakozták, miként készül az odavaló habzó Bor, *le vin mousseaux de Champagne*. Mert ott semmi titkot nem tsinálnak belőle, ezernyi ezer Ember jól tudja készíteni, 's kinek kinek kész azt legottan megmondani, mihelyt megkérdezik. Ez a' titok még amannál is egygy-ügyűbb, mellyet immár kijelentettem. Mert itt nints semmi Szerekre szükség, mivel mindent önnön maga a' Természet szerez. A' Bort, tudniillik, annak idejében, 's még első esztendejében Buteliákba lekell vonni. Ez az idő télben a' Februarius hava, nyárban pedig 20-dik Juliustól 20-dik Augusztusig tartó napok. Jegyzésre való, hogy a' Bor új legyen, 's hogy akármi Borból habzó Bort készíthetni (kivévéen az Afzsfűszölös Bort) ha Februarius vagy Augusztus havában Buteliákba töltetik. De tudni kell, hogy nem minden frantz Buteliák arra valók. Sok hasonló színű és nagyságú Buteliákban jön onnan Égettbor, Likör, és Szagos víz, mellyek nem elég vastagok és erősek, hogy a' Bornak ama kis dolgát eltűrlessék, melly azt habzónak teszi. Nem is kell ehez más Buteliákat venni, hanem csak azokat, mellyekben immár Sampányi Bor vála, 's így már a' próbát is kiállották. Ezen habzó Bornak különös Buteliákat készítenek, mellyeknek üvegök jóval vastagabb és erősebb mint azoké, mellyekben, a' mint említém, több másmit töltenek. Egész Sampányban szokás, hogy egygy Buteliának sem

veszik hasznát, melly legalább két fontot nem nyom. De mivel úgy sem a' Buteliákban áll a' Bornak érdeme, ez okból javaslom azoknak, kik tsak magok 's vendégeik vagy is jó barátjaik számokra akarnak habzó Borral birni, hogy e' végre sokkal bátrabban választhatják ama Kőkorsókat, mellyekben hozzánk a' Szeltzer víz érkezik, *Selterswasser*, 's mellyekbe Bétsben a' Serárosok a' szint úgy habzó *Mailänder* 's *Hornerbier* nevű Sereket rekesztik. Ezek közt legjobbak, a' mellyek még szüzek a' Sertől, de lehet a' Sertől megürülteknek is hasznokat venni, tsak jól kiöblítesse, hogy legkisebb szagok se maradjon hátra, mert másként a' Borral közölnék azt. A' Dugaszoknak Kéregfából kell lenniük, mellyek daróttal vagy erős spárgával a' Korsókhoz kötöztessenek, 's azután bégyántáztassanak. Ha ki a' Bort, a' mint mondám, Februariusban levonja, az Juliusban immár élhet vele, 's ha kedve vagyon, Augusztusban ismét újat készíthet. Most már a' Sampányi veres Borról fogok beszélni. De hogy ki ki megértsen, előre meg kell jelentenem, hogy a' fekete Szőlőknek a' levők is természetfzerént fejér, mert ha legottan kisajtoltatnak, a' levők színetlen vagy is fejér, 's az is marad végig. Tsupán a' Szőlőfzemeknek az ő veres Börötskéik teszik veressé a' levet, a' mint, tudniillik, sok avagy kevéssé vagynak egygyütt, 's a' mint meleg vagy hűves az idő, melly alatt elnem vá-

lasztatnak egygymástól. Ha tehát tsak egygy kevéssé verhenyő Bort akarunk készíteni, valamint a' Sampányi veres Bor, mellynek a' neve: *Oeil de perdrix*, arra egyéb nem kívántatik, hanem hogy a' fekete Szőlőszemeket a' fürtekről leszedjük, azután a' Kádban öszverontsoljuk, levőket a' hátramaradtt bőrötskéktől legottan elválaszszuk, 's azt a' néki szántt hordóba töltjük. Ha pedig valamivel veresebbnek akarjuk tenni, tsak egygy két óráig hagyjuk legfellyebb a' bőrötskéekkel, mert mennél tovább maradnak egygyütt, annál inkább fog a' veres szín setétedni, úgy hogy ha a' Bort egygyütt engedjük megforrni, végre egészen piros marad. Ezt mindenütt véghez vihetni a' veres vagy is fekete Szőlőkkel, de a' kik jobbféle veres Bort akarnak nyerni, azok színt úgy a' jobbféle Szőlőfürtöket is válogassák ki. Minekutánna ez a' Bor hordóban vagyon, az azzal való bánás éppen nem másféle mint a' többi Borokkal. Azt November végén vagy December elején a' seprejéről lekell vonnunk; 's ha Februariusban le akarjuk húzni Buteliákba, habzó Bornak kívánván tenni, szükség, hogy Januáriusban előre tisztává 's világossá tegyük. Sampányban tsupán a' fekete Szőlőket veszik verhenyő Boroknak. De szóllyunk még egyszer a' habzó Bornak készítéséről. Ha ki habzó Borral akar birni, annak a' seprütől elvászott 's megtisztúltt új Bort kell Februarius havában Buteliákba le-

húzni. Ki nem tudja, hogy színt akkor indul meg a' Szőlőfa belső leve, 's ez történik újra ismét Augusztusban. Ugyan akkor minden Boroknál egygy kis forrást vagy is bugyogást vehetni észre, melyet csak az által távoztathatunk el, ha a' Bort azon időben Buteliákba levonjuk. 'S ez a' fúlasztott Bor osztán, midőn újra szabad égre jön, habzik, vagy is fitzkándozik 's nyughatatlankodik. Ha pedig valaki ó Bort akarna habzónak tsinálni, az mindegygyik Buteliába négy kávé kanálnyi porrá törtt Tzukrot vessen. De hogy a' kívántt tárgyat annál bizonyosabban elérje, jobb még is, ha a' Bor harmada új Bor leend, melly legottan fogja habzó erejét az óval közleni. Midőn ezt a' Bort a' Buteliákba töltjük, szükség, hogy a' Dugasz és a' Bor között másfél újnyi ürességet hagyjunk. A' Dugaszok jóféle Kéregfából legyenek, hogy semmiféle ég vagy gőz által ne hathasson rajtok, 's azért jól bé is kell azokat fa Kalapáttsal verni.

Az Olasz és Deák Nyelvről.

Sokan azt hiszik, hogy a' mostani Olasz Nyelv csak tizedik Században eredett a' Deák-ból, minekutánna ez, az idegen Népeknek, főképpen a' Németeknek, béütésök által megromlott. De a' két Nyelvnek egymástól való olly nagy különbözése, a' millyen a' Deák és Olasz

közt vagyon, egy Század által soha nem történik. A' Németek már az V és VI Században ütöttek bé nagy sereggel Olaszországba, tehát már azólta kellett volna a' Deák Nyelvnek változást szenvedni. 'S ha az Ország elfoglalása elégséges oka volna a' Nyelv megváltozásának, a' Görög 's az Arab Nyelv szint úgy uralkodóvá lehetett volna Olaszországban, mert az *Exarchák* Ravennában, 's az Arabok Kalábriában tovább uralkodtak, mintsem a' Németek Lombardiában. A' Német Nyelv, melly a' Szó alkotásban, ejtésben, de leginkább a' hangozásban olly igen különbözik az Olasz Nyelvtől, éppen nem eshetik gyanuba, hogy ő szülte volna az Olaszt a' Deákból. A' Deák Nyelv szép hangzására 's a' magán és mással hangzó betűknek elegyítésére nézve mint egygy középen vala, a' Német és Olasz pedig a' két Szélsőségek, *Extremitások*. Hogy vehette volna tehát Származását emez amattól? Úgy bizony sokkal keményebbé váltt volna az eredetinel, vagy is a' Deák Nyelvnél, 's inkább több Mássalhangzót kapott volna, mintsem kevesebbet. *Quintilian* azt írja, hogy már az ő idejében Rómában a' Köznépnek egygy különös Nyelve vala, melly *Lingua vulgarisnak* neveztetett, 's a' jóféle és tiszta Deákságtól igen különbözött, mellyel leginkább azok éltek, kik a' Teátrumokban a' Köznéphez szólottak. Kostyán Tsászár idétt bizonyos *Aquilejai* Püspök irtt egygy könyvet in

lingua rustica. Nagy Károly azt rendelte, hogy a' Sz. Atyák *Homiliái* által tétessenek *in linguam romanam rusticam*. A' X Században V Gergely Pápának valaki egygy Síriratot készített, melly már tsaknem egészen Olasz vala. Ama Levél, mellyet nem régen Palermóban találtak, 's mellyet VI Márton Pápa 884ben a' Szitzillei Nagy *Emirnek* írtt, nyilván kimutatja, miként eredett ezen paraszt Deákságból a' régi Olasz Nyelv, vagy is miként lépett által a' paraszt Deák Nyelv az Olaszba. Ha ki mind ezeket megfontolja, *Maffei* vélekedését helyben fogja hagyni, ki azt hirdette, hogy a' mostani Olasz Nyelv, egygy kevés különbséggel, már a' régi Rómaiaknál a' Köznépnel divatban vala, 's a' jóféle Deák Nyelv tsak az Előbbkelőknek és Tudósoknak vala Nyelvök. Talán színt úgy, valamint a' mostani írásbéli 's könyvekbeli Németség, melly a' Közember Nyelvéből igen is elűt mindenütt. Az említett Tűdős azt vitatja, hogy már akkor a' Római Köznép ezeket: *aurum*, *laude*, így ejtette: *orum*, *lode*, 's hogy az akkori Köznépnek igen sok szavai valának, mellyek még most is az Olaszban fennvannak, de az írásbéli Nyelvből ki vóltak rekesztve, ugymint *strada*, *testa*, *caballus*, *bellus*, *avere*, *essere*, ezek helyett: *via*, *caput*, *equus*, *pulcher*, *habere*, *esse*. Az Olasz Nyelv szép hangzására, bőségre, 's az éneklésre nézve a' régi Görög Nyelv után legelsőknek tartatik,

's a' Deáknál többre betsültetik. A' való, hogy mi a' Deák Szavaknak kimondásáról nem igen sokat tudunk. Tsak nem régegygy Német Iró azt hirdette, hogy a' Rómaiaknál a' *C* betű, még az *E* és *I* előtt is, mindenkor úgy hangzott, mint nálunk a' *K*; *T* pedig az *ia*, *io*, *ium*, *ius*, előtt is mint *T*, és nem mint *Tz*. *A* *G* betűről is bizonytalanok vagyunk, miként hangzott a' Római Szájban. Nem különbben az *S* is efféléken: *statim*, *stella*, *stercus*, *sterilis*, *sto*, *scaphium*, *schola*, 'st. af. Hogy ezek a' Deák Nyelvet szép hangzásúvá nem tették, a' bizonyos. *Quintilian* igen panaszkodik a' Deák Nyelvnek darabosságáról, 's azt állítja, hogy a' földjei távúlról sem érhetik el a' Görög szép hangot. Ama sok Szavak, mellyekben *bd* és *pt* betűket egygyütt találni, 's mellyek *m*, *t*, *ns*, *nt*, és *st* betűkön végződnek, a' Deák Nyelvet igen kemény hangzásúvá 's nehéz ejtésűvé teszik. Mi, kik gyermekségünktől fogva hozzá szoktunk, 's a' Magyarban, Németben, és Tótban még sokkal keményebb hangokat ejtünk, ezt annyira észbe nem vesszük. De melly gorombának tetszhetett a' Deák Nyelv a' régi Görögöknek, vagy pedig melly durvának látszatik a' mái Olaszoknak? Hogy a' mostani Olasz Szavaknak nagy részök már Traján Tsászárnak idejében divatban lehetett, arról nem kis bizonyosságot tesznek ama sok Oláh Szavak, mellyek az Olaszszal megegyyeznek. Ezen Szavak *Da*.

cia és *Thracia* vidékére minden bizonnyal már akkor érkeztek, midőn ezen Tájokra Ujlakosok hozattak Olaszországból.

A' Lap Szavakról még egygyfzer

Értsed, Sokfélélmben immár két ízben emlegettem efféle Szavakat, azólta újakra akadtam, mellyek öszveséggel azokkal egygyütt, mellyeket Sajnovits és Gyarmati emlegettek, nem lesznek, a' mint vélem, jövőendőben a' Nyelvünk nyomozóinak haszontalanok. Sokfélém VI Darabjának 56dik Tzikkelyében előadott Lap Szavaknak betűiken valamennyi hegyes vonás tsupán a' Betűszedőnek ajándéka. A' két Nyelvnek *grammaticalis* megegygyezését abban találtam, hogy a' Szófarkok gyakorta egygyfélék. Így a' *Comparativus* a' Lap Nyelvben mindenkor *abbal*, *ebbel*, *ubbal* végződik; a' *Diminutivum* *atsts*al és *kútsts*al; a' *Substantivum* többire *emmel* 's *ommal*; az *Adjectivum* *essel*, *ossal*, *ókkal*, 's *addal*; az *Adverbium* *lakával*, nálunk *laggal*. A' kijegyzett Lap Szavak a' Deákkozáttal egygyütt *Ihre* Szókönyvéből való, a' mint 1780-ban jött ki Holmiában, 's im ezek:

Alkes. *Commodus*, *Facilis*, Alkalmas, Alkalmatos.

Assnet. *Exarescere*. Afszni.

Baranes. *Foeta*. — Bárányos. *Foeta ovis*.

Dagget. *Tundere, Diverberare*. Tagolni, Dö. gönyözni.

Edne. *Mater*. Anya. — Nálunk hajdan Eme. *Femella, Femina, v. Nutrix, v. Mater*.

Ejet. *Errare, Delinquere*. — Ejteni. *Sinere labi, delabi*. Megejteni. *Dejicere, Inducere in lapsum*.

Haje. *Nuptiae*. — Haja! *Exclam. jubilantis*. Jo! *Euohe!* Hajahuja! *Jubilum, Jubilatio*.

Harbm. *Indignatio*. — Harag *Ira*.

Heitot. *Derelinqui*. Hagyatni.

Hene. *Femina*. Nálunk hajdan Eme.

Herdo. *Audacia, Animus*. — Nálunk hajdan Here. *Vir, Mas, v. Virilitas*. Kiheréltni. *Evirare, Emasculare, Castrare*.

Herke. *Rangifer castratus*. — Lappoknál a' *Ke* Szófark olyan, mint nálunk *Talan és Telen*, kihezképest Herke annyi mint Nem-here, Nem-him, Nem-kan.

Hita. *Formula Juramenti*. Hitemre.

Hoskotet. *Canes in aliquem irritare*. Huszítani, tótúl: *Huskati*.

Huona. *Domus*. — Hon. *Domus v. Patria*. Honja. *Domus sua, Patria sua*.

Hurre. *Gallus silvestris*. — Húros madár, mert színt úgy húrral vagy is hurokkal fogat-
tatik.

Hal. *Sermo, Loquela*. — Hallani. *Audire, Sermonem excipere*.

Jes. *Rursus, Iterum*. — Hajdan Esmég, Még-

es, azután Ismég, Mégis, most Ismét, valamint Sög, most Söt. Is egygykor Esnek mondatott 's iratott, Most És. *Et. Is. Etiam, Quoque.*

Jiwe, Jawe, *alias* Auwe. *Cingulum.* Öv.

Juomo. *Rumex acetosa, nomen herbae.* —

Gyom. *Herba inanis, inutilis.*

Juttus. *Animalv. Infans recens natus.* Jöttes.

Ke. *Additio syllabica negativa.* — Ke hajdan nálunk is annyit tehetett, a' mint kitetszik ebből a' Szavunkból: Keves, hajdan Kees, most helytelenül Kevés, *Paucus*, mert ez minden bizonynyal ebből a' Ke-ből eredett.

Kadwa. *Membrum genitale mulierum.* —

Kedv, hajdan Kedü. *Gratia, Favor.* Kedves, *Gratus, Acceptus.*

Kajet. *Vociferari.* Kajálni, Kajabálni, Kajáltani.

Kajwegatet. *Curvum fieri.* — Nálunk Kajáts, Kajla, Kajsza. *Curvus*, de hajdan Kajnak mondatott. Abból lett Kajmó, *Uncus, Hamus*; Kajmats, Kajmatska. *Unculus, Hamulus*; Kajúlni, most Hajúlni. *Incurvari, Flecti.*

Karman. *Mas.* Kan. Ezt talán a' Karmanból tsupán a' rövidítés szerzette.

Kaskos. *Mutuus.* Közös.

Kasse. *Resina, Gummi.* — Kása. *Pulmentum.* Lappúl Pelje Kasse. *Aurium mucor gummosus.* Fülmosok, Fülkása.

Kanwar. *Incurvatus, Flexus.* — Kavarítani, Kanyarítani. *Contorquere, Obliquare, Flectere.*

Kedses. *Tenuis, Arctus, Angustus*. Keskeny, Kartsú.

Keset. *Trahere*. — Kesefa. *Lignum tractorium, Jugum*. Vorwage.

Ketke. *Hyaena, v. potius Gulo*. — Ketske. *Capra*. Talán a' Nagyeheleség szerzette ő neki nálunk ezen nevét.

Kihlatet. *Despondere*. Magának leányt keresni, kilátni.

Kimes. *Catuliens*. — Kényes. *Petulus, Protervus, v. Delicatus, Fastidiosus*.

Kirgets. *Aquila*. Sas, Keselyű, Kergető madár. — Kerra. *Avis rapax, Accipiter*. Keretsen. *Gyrfalco*.

Kirje. *Liber, Literae*. — Irás v. Irat. *Scriptum*.

Kitoles. *Gratus*. — Köteles. *Obligatus, Gratia devinctus*.

Kudne. *Volupte, Jucunditas*. — Kény. *Voluptas, Delicium*.

Kullem. *Auditus*. — Hallom. *Audio*.

Kullet. *Audire*. Hallani.

Kuts. *Formativum Diminutivorum, ex. gr.* Neita Kuts. *Puellula*. — Kis, Kitsid, Kitsin, hajdan Kús, Kütsid, Kütsin. *Parvus, Pusillus*.

Kadtja. *Lotium*. Húgy. Sok Szavakat, melyeket a' Lappok K-val vagy Q-val ejtik, mink H-val mondjuk. Illyenek például: Kullem. Hallás; Qwele. Hal; 's a' t.

Katjetet. *Contemplari*. — Katsonni, Katsongatni. *Amorose contemplari*.

Lapa. *Planta pedis.* — Láb. *Pes.*

Lapa. *Spelunca in rupibus.* — Lappagni. *Latitare.*

Lattot. *Spectri instar oberrare, v. Varias formas assumere.* Láttatni sok helyett v. sokféleképpen.

Lidno. *Bubo v. Spectrum.* — Lidértz. *Spectrum, v. Daemon sub specie avis igneae.*

Lidnok. *Mollis.* Lágy.

Loda. *Globus, Globulus.* — Lapda, Lopda. *Pila lusoria.*

Loingos. *Madidus v. Parum firmus sive cohaerens.* — Langyos. *Tepidus.* Lágy, *Mollis.*

Ladtje, Ladtses. *Tranquillus v. Remissus, Laxus.* — Lágy. *Mollis, Indulgens.*

Ladtjot. *Sedari, Tranpuillum fieri.* — Lágyúlni. *Mollescere.*

Laingotet. *Mollem v. Humidum reddere.* — Lágyítani. *Mollire.* Langyítani. *Tepefacere.*

Lake, Laketas. *Jentaculum.* Reggeli lakás.

Latset. *Obscoena et impudica loqui.* — Lotsogni. *Blaterare.*

Maddet. *Rogare, Petere.* — Imádni. *Adorare.* Ez az Imádni hajdan annyit tett mint *Rogare, Petere*; a' mint ez kitetfszik a' *Latiatuc feleymből.* De most ezt az Imádkozni szó által jelentjük, a' mi is a' Szókönyvünk szerént *Orare, Precari.*

Maddeje. *Rogans, Petens.* — Imádó, Imádkozó, *Orans.*

Maikates. *Sponsio matrimonii*. Mátkásodás.

Marso. *Saccus ex tenuioribus radicibus arborum confectus ad pisces deportandos*. — Varsa, Vörse. *Scirpiculum piscarium*, *Nassa*.

Mekot. *Balare*. Mekegni.

Melde. *Penes*. Mellett.

Melt. *Juxta*, *Secundum*. — Mellett. *Penes*, *Circa*, *Prope*, *Praeter*, *Secus*.

Metje. *Remotus*, *Disjunctus*. — Mefzsze. *Procul*, *Longe*. Mefzsze való. *Longinquus*, *Remotus*.

Metjeb. *Remotior*. Mefzszebb.

Metse. *Silva*, *Desertum*. — Mezö. *Campus*, *Rus*.

Meuda. *Imbecillis*, *Infirmus*. — Meddö. *Sterilis*, *Infecundus*.

Meurem. *Incantatio*, *Veneficium*. — Méreg. *Venenum*.

Mi, Mije. *Nos*. Mi, Mink.

Morret. *Murmurare*. Morogni.

Morrem. *Murmuratio*. Morgás.

Muese. *Deliciae*, *Dapes*. — Méz. *Mel*.

Mallatet. *Teri*. — Elmállani. *Deteri*, *Decidere*, *Delabi*.

Mare. *Ira*. Méreg, Mérgelődés.

Nauka. *Grex*. Nyáj.

Neit, Neita. *Filia v. Virgo*. — Né. *Femina*, *Mulier*.

Neitats, Neitakuts. *Filiola v. Virguncula*.

Nesket. *Pelles concinnare*, *Cuticulam detra-*

here sive abraderere pellium. — Nyesni. *Amputare, Abscindere, Abraderere.*

Nialgelet. *Ope liquoris cujusdam sapidì quidquam deglutire.* Nyelni, Nyalva nyelni.

Niallaset. *Cutem detrahere, Denudare.* Nyúzni. Talán egygykor Nyállazni.

Niasket. *Glubere, Deglubere.* Nyúzni, Nyesni

Niatso. *Resolutio nivium.* — Nyálas hó *Nives resolvi inceptae.*

Niaukeset. *De felibus dicitur.* Nyávogni.

Niommel. *Lepus.* Nyúl. A' Sz. Irásnak ama legrégibb Fordításában Nyom annyi mint Matska.

Niorga. *Scapula.* — Nyereg. *Ephippium.*

Njuowet. *Pellem detrahare.* Nyúzni.

Njamot. *Sequi, Sectari.* Nyomozni.

Oito. *Adv. adfirm. Ita.* Úgy.

Oljajes. *Oleosus.* Olajos.

Orotes. *Animal carnivororum sive rapax.* Orállat.

Ort. *Monetae imperialis danici quadrans.* —

Ort. *Floreni quadrans.*

Paha. *Malus v. Male.* — Pâha. *Apage.*

Paijass. *Superficies.* — Pallás. *Pavimentum, Podium.*

Palw. *Nubes.* Felhő.

Pip, Pippo. *Fistula, imprimis, qua fumatur tabacum.* Pipaszár.

Puoikos. *Notus, quem facile cognoscimus.* —

Pajkos. *Nequam, Dissolutus, Notatus.*

Rakke. *Actate proventus*. Öreg. — Régi. *Antiquus*. Regzett, Rögzött. *Inveteratus*.

Ranot. *Spoliare*, *Vi abripere*. Rántani, Ragadni.

Resketet. *Tonare*. — Reszketni, Rezkedni, Tremere.

Reutjetet. *Streperere*. Retyegni.

Ringet. *Campanam pulsare*. Harangot ringatni v. rengetni.

Ruodnot. *Tabescere*. — Rodhadni, *Putrescere*.

Ruotet. *Crepitare*. Rotyogni.

Rato. *Vallis uliginosa*. — Rét. *Pratum*.

Saska. *Saltus ambobus pedibus*. Saskes. *Salire utrisque pedibus*. — Sáska. *Locusta* v. *Acridium*.

Sarjes. *Vulnus*. Seb, Sérés.

Sjar. *Glarea*. — Sár. *Lutum* v. *Limus*, *Argilla*.

Sidnjats. *Potigo*. — Szennyets, Szennyetske, *Macula parva*.

Sjeudnjed, Sjeunnjed. *Tenebrae*, *Caligo*. — Szunnyadni. *Dormiscere*, *Dormituri*.

Sjeudnjes. *Obscurus*, *Tenebrosus*. — Szenyes. *Squalidus*, *Sordidus*.

Silak. *Qui facile defatigatur*. — Silány. *Vis*, v. *Debilis*, *Imbecillis*.

Silk. *Sericum*. Selyem.

Sjuowot. *Agitare*. Tsóválni.

Snjamket. *Inter edendum poppysmos edere*, v. *Dentes labiaque complodere*. — Nyámmogni. *Fastidiose edere*. Parasztosan 's éktelenül enni.

Sopet. *Verrere*, *Purgare*. Seperni.

Suokes. *Spissus*, *Densus*. Sokas.

Särwot. *Exarescere*. Száradni, Sorvadni,

Taidet. *Scire*. Tudni.

Taidos, Tietos. *Notus*. — Tudós. *Doctus*.

Tátos. *Magus*, *Sapiens*.

Tallek. *Patella*. Tálotska,

Tappa. *Quo quid obturatur*. — Tapasz. *Lutamentum*, Tapasztani. *Incrustare*, *Trullissare*, *Obducere*.

Tappas. *Clausus*, *Occlusus*. — Tapaszos. *Obductus*, *Incrustatus*.

Tappet. *Claudere*, *Occludere*. — Bétapasztani. *Obducere*, *Obtegere*.

Tavwetet. *A litore in altum discedere*. Távozni.

Teuwes. *Plenus*, Tellyes.

Tjak. *Nates*. Segg,

Tijé. *Vos*, Ti.

Tjinok, Tjinos. *Compactus*, *Durus*. — Tsinos. *Concinnus*.

Tijod. *Decumae*, *Decima*. Tized.

Times, Timok. *Mollis*. — Timsó. *Alumen*, mellyel a' Lágybőrt vagy is az Irhát készítik. Timár, *Alutarius*. Irhás.

Tjuoik. *Culex*. — Tsajkó. *Scarabaeus cephalotes*.

Tjätte. *Clavus*. — Tsat. *Fibula*.

Tjaket. *Abscondere*, *Occultare*. — Tsukni. *Claudere*, *Occludere*.

Tjålfe, Tjålfes. *Inutilis*. — Tsalfa. *Deceptor*.

Tjålg. *Solum*. Tsak.

Trusset. *Sternutare*. Trüfzkölñi, Ptrüfzkölñi.

Tsagge. *Fulcrum*. — Segéd. *Juvamen*.

Tsaggedne. *Obstetrix*. Segédñö, Bába.

Tsagget. *Fulcire*. — Segíteni. *Juvare*.

Tsapet. *In partes minusculas concidere*. —

Tsapni. *Caedere*.

Tsapatet. *Consecandum sive comminuendum curare*. — Tsapatni. *Caedi curare*.

Tsekkot. *Incidere*, *Crenam facere*. Rovni, Tsíkolni.

Tsekkotet. *Notis et incisionibus signare, notare*. Rovni, Tsíkolni.

Tseskelet. *Pungere*. Tsefzni.

Tsiptsot. *Digitis torquere*. Tsipni.

Tsiwkeset, Tsiwketet. *De pullis avium dicitur*, *Pipare*. Tsipegni, Tsevegni.

Tsuonna. *Membrum genitale mulierum*. —

Tsúnya. *Turpis*, *Obscoenus*. Bizonyos Aplitán nevü Kártyajátékban még most is mondják: Tsunyaát kapott.

Tsuotse. *Extremitas sagenae piscariae sive pars ultima*. — Tsuts. *Apex*, *Cacumen*, v. *Extremitas*.

Tsáke. *Vadum*, *Brevia*. Tsekély. — Tsekeni. *Decrescere*, *Minui*.

Tuoddet. *Addere*, *Augere*. Toldani, Tódani.

Tuolmet. *Concalcare*. — Tolyni, Tolni. *Trudere*.

Tuolok. *Stabilis*. — Tulok. *Juventus*.

Tuolvajes. *Sordidus*, *Immundus*. — Tolvaj. *Fur*. Tolvajos. *Furax*.

Tāpot. *Sumere*, *Capere*. Tappet. *Prehendere*. — Tapasztalni. *Tangere*, *Deprehendere*, *Attrectare*.

Taka. *Pertica*, *qua tentorium distenditur*. — Teke. *Trunculus*, *Conus*, *Pyramis*.

Tappot. *Adhaerescere*. Tappadni.

Waijet. *Pannum v. aliud, ex quo vestes faciendae sunt, incidere et dissecare*. Vágni.

Wajko. *Vox irradientis v. admirantis*. Vajki. Például: Vajki szép legény vagy! Vajki nagy fát mozgatsz!

Wale. *Jusjurandum*. — Vallani. *Fateri*, *Profiteri*, *v. Affirmare*.

Waljet. *Eligere*. Választani, Válogatni.

Weljem. *Electio*. Választás.

Waljo. *Bonus*, *Probus*. Választott, Jó.

Wank. *Morbus*. — Nálunk Vánkos. *Pulvillus*, hajdan talán Vánkos főally, azaz: Beteg embernek főallya. Azután egynehány Kórságnak a' neve Ványon végződik imígy: Gyújtovány, Járovány, Tsúlszovány, eleinten talán Gyújtó-vány, Járó-vány, Tsúlszó-vány. Vánszorodni. *Tabescere*, *Deficere*, *Debilitari*. Vánszorogni. *Morbo affligi*, *Aegrum esse*.

Waro. *Merx*. Árú.

Wastadus. *Responsum*. Választadás.

Wedde. *Vimen*, *Virga*. Vessző. Finúl: Witza.

Welj. *Frater*. Nálunk Fele. *Amicus*.

Weljam. *Frater meus*. — Felém. *Amicus meus*.

Wigget. *Eniti*, *Adlaborare*. Igyekezni.

Wiko. *Lucta*, *Certamen*. Vita.

Witad. *Quintus*. Ötöd.

Witades. *Quinta pars*. Ötöd rész.

Wuojes. *Pinguis*, *Oleosus*. — Vajas. *Butyratus*.

Wuojtet. *Ungere*. — Vajazni. *Butyrare*.

Wuonjes. *Tardus*. Vontató, Vonós.

Wuortja. *Cornix*. Vartyú, Vargyú, Varjú, Varnyú.

Åive. *Caput*. Agy.

Åiwajes. *Pertinax*. Agyas.

Åiwe jarrem. *Vertigo*. Agy járás, Szédelgés.

Åiwe sarjes. *Cephalalgia*. Agysérés, Főfájás.

Ålketet. *Luce dubia videri*. — Alkonyodni. *Vesperascere*.

A' Dákusokról, Gyétákról, és Jazygesekről.

Engel Úrtól, Hazánk nevezetes Írójától, a' régi Német Népek közé számláltatnak ezek: *Gothi*, *Gepidae*, *Scyri*, *Bastarnae*, *Quadi*, *Marcomanni*, *Heruli*, *Alani*, *Vandali*, *Burgundi*, *Pannonés*, *Jazyges*, *Daci*. Nékem is a' legelől megnevezettekről nints legkisebb kétségem, de a' három legutólsókról eb nem hihetem. Velem tart *Tacitus*, midőn a' Németekről való Könyvében így ír: „*Osos Pannonica lingua coarguit*,

non esse Germanos, et quod tributa patiuntur.“
 A' három utól nevezett Népeket még eddig legtöbb 's legnevezetesebb Íróink mind tótféle Nemzeteknek tartották. Nem is tudom, miképpen lehessen a' *Dacusokat* Németeknek nézni, ha tsak a' *Getákat*, sőt *Thraceseket* 's *Mysusokat* is azoknak nem tartjuk. *Strabo* a' *Dacius* és *Geta* Népet egygyféle népnek, és ugyan *Thrax*, azaz: Rátz Nemzetnek tartotta így irván: *Graeci Getas existimaverunt esse Thracicam gentem. Hi Getae ad utramque ripam Istri accolebant, itemque Mysi, ipsi quoque Thraeces. — Eadem utuntur cum Dacis lingua Getae. — Catus ex trans Istrum sitis partibus a Getis, quae gens eodem cum Thracibus sermone utitur, in Thraciam 1000 hominum traduxit. — Plinius is így vélekedett, mert IV Könyvében így ir: alias Getae, Daci Romanis dicti. — Ovidius, a' ki köztök lakott, sőt a' Nyelveket is megtanulta, 's abban verseket készített, a' *Geta* népet *Sarmata* féle népnek tartotta, így verselvén:*

*Ille ego Romanus Vates (ignoscite Musae)
 Sarmatico cogor plurima more loqui.*

Theophylactus a' Gyétákról így ir: *Getae, seu quod idem est Slavini*. Már ha tsak mind a' *Getákat*, mind a' *Sarmatákat*, mind a' *Thraceseket* Németeknek nem tartjuk, nem tudom, hogy lehessen a' *Dacusokat* Németeknek nézni. *Strabo* több helyett szépen megváltasztja a' Német népeket a' Tót vagy is Rátzféle nemzetek-

tól. *Jazygesekről Plinius IV Könyvében így ír: Superiora autem inter Danubium et Hercynium saltum usque ad Pannonica Hiberna Carnunti, Germanorumque ibi censinium *) campos et plana Jazyges Sarmatae.* — Már ha ezek is *Sarmaták* valának, bizony nem voltak *Germanusok* vagy is *Németek*. Ezen tótféle *Jazygesek* nevének eredetét a' Magyar Ijászból (ez annyit tett egygyakor mint *Sagittarius, Bogenschütz*) tsak az származtathatta, kinek legkisebb tudományja sem vala a' Történetekben. Én mindazonáltal kétkedem, hogy olly buta származtató találkozhatott valaha. Ugyan is *Plinius* idejében, ki immár emlékezik a' *Jazygesekről*, a' Magyaroknak még hürök sem vólt Európában. Hogy a' mi Magyar vagy is Kún vérű Jászaink *Jazygeseknek* nem jól neveztetnek, az immár tudva vagyon, I. Károly Királyunk leveleiben, az akkori írás szerént, *Jazoneseknek* nevök alatt először jelentek meg, mi is kitetszik, hogy Jászból vagy is Ijászból eredett. *Ranzanus* vala az Irók közül az első, ki a' mi Kún Jászainkat ama tót *Jazygesekből* származtatta. Annyira igaz lett itt is ama Tapasztalás, hogy a' Nem-Magyar Irók (azaz: kik nem születtek köztünk; vagy ha születtek is, de Nyelvünket nem értik elegendő-

*) Ha *Carnuntum*, most Német-Óvár, már akkor a' Németek határjok vala, tehát onnan fogva más Nemzet Hazája kezdődött, melly bizony nem lehetett más, hanem a' tót Nemzet.

képpen) a' Történeteinket inkább homályosítják, hogy sem világosítják, 's többet költenek tulajdon agyokból, hogy sem igazat említenek. Ezt megmutatni nem volna igen nehéz, ha ki az említett *Ranzanusnak*, *Bonfiniusnak*, 's több hozzájuk hasonlóknak számtalan hibáikat ki akarná szedni 's öszvegyűjteni. Valóban igazat mond Katántsits, midőn *de Istro pag.* 18. így ír: „Et haec est magna sane Historiarum calamitas, quod tam Graeci quam Latini Scriptores antiqui, sermonem Barbarorum perosi, pro Gentis suae more, nihil integri de iis tradidere. Quis enim consuetudinem Gentis moresque describet citra periculum errandi, ignorato ejus idiomate? sed neque Historia aut Geographia sibi constabit, si hoc nescias. — — Atque his veterum, laqueis nostra aetate plurimi implicantur. Sunt enim, qui hanc provinciam adeo imparati accedunt, ut linguarum Patriae aut nullam aut exiguam habeant rationem.“

Strábo és Plinius.

Ezen két régi *classicus* Írók a' Földet azonképpen írák le, a' mint akkor találtatott 's esmértetett. *Strabo* születése szerint Kappadóziabeli, de lakása szerint Római vala. Munkáját írá *Tiberius* Császárnak negyedik esztendejében. Hetedik Könyvében a' *Dacusokról*, *Getakról*, és *Pannonokról* így ír: „Est et alia Regionis distri-

butio, quæ ab antiquo perduravit, ut alii Daci, alii Getæ appellantur. Getæ, qui versus Pontum et orientem inclinant. Daci, qui in diversum ad Germaniam et Istri fontes vergunt, quos puto antiquitus esse Davos appellatos. — Per Getas Marisus fluvius in Danubium *) labitur, quo Romani res ad bellum necessarias subvexerunt. Etenim fluminis superiores partes, quæ versus fontes sunt ad Cataractas usque Danubium dixerunt, quæ maxime per Dacos feruntur, inferiores ad Pontum usque, quibus Getæ sunt vicini, Istrum appellant. Eadem utuntur cum Dacis lingua Getæ. Atque apud Graecos quidem notiores sunt Getæ, ob crebras in utramque Istri ripam migrationes, et quod Thracibus sunt Mysisque permisti. — Gentes Pannonum sunt Brenci, Andizetii, Diasnotes, Peirustae, Mazaei, Desitiatae, quorum Dux Bato. — Plinius született Veronában, 's élt *Vespasianus* Tsászár alatt, kinek a' XXXVII Könyvekből álló Munkáját ajánlotta. Ez a' Munka noha melly nagy, még is a' Könyvnyomtatás feltalálása után minden egyéb deák *classicus* Irók Munkáiknál leggyakrabban jött ki a' Sajtó alól. Ez pedig onnan esett, mert régenten valaki Tudós-nak akart tartatni, vagy buzgón a' Tudományokhoz látni, az soha el nem mulatta, hogy a' *Plinius* Munkáját végig által ne olvasta volna.

*) Csak hogy először szakad a' Tiszába, 's azután a' Dunába.

Hogy most ezen Munkának betse alább szállott, annak nem egyéb az oka, hanem hogy ezen most múlt Században sok tudós Irók találkoztak, kik a' természeti Dolgokat sokkal igazabban, bővebben, 's világosabban festették le. *Plinius*, valamint egyéb régi Irók, sokat vesztett a' mostani Világban az által, hogy a' Tsudáknak, Babonáknak, 's Termézet ellen való Dolgoknak igen gyakorta adott hitelt. Azonban nem tekintvén ezekre, a' Munkája még most is a' Tudósok előtt méltán vagyon betsben. A' Földnek leírásában mostani Hazánkot igen kevéssel illeti. Többiközt III Könyvében így ír: „*Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Bojorum: jam tamen Colonia Divi Claudii Sabaria, et oppido Scarabantia Julia habitantur. Inde glandifera Pannoniae, qua mitescunt, alpium juga, per medium Illyricum a septemtrione ad meridiem versa, molli in dextra ac laeva devexitate considunt. Quae pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia, et Illyricum supra dictum. Ad septemtriones Pannonia vergit: finitur inde Danubio. In ea Coloniae Aemona, Siscia. Amnes clari et navigabiles in Danubium defluunt, Dravus e Noricis violentior, Savus ex alpihus Carnicis placidior: CXX M. pass. intervallo. Dravus per Serretes, Serapillos, Jasos, Andizetes: Savus per Colapianos Breucosque. Populorum haec capita. Praeterea Arivates, Azali, Amantes, Belgites, Ca-*

tari, Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani. Mons Claudius, ejus in fronte Scordisci, in tergo Taurisci. Insula in Savo Metubarris, amnicarum maxima. Praeterea amnes memorandi, Colapis in Savum influens juxta Sisciam, gemino alveo insulam ibi efficit, quae Segestica appellatur. Alter amnis Bacuntius in Savum Sirmio oppido influit: ubi Civitas Sirmiensem et Amantinorum. Inde XLV M. pass. Taurunum, ubi Danubio miscetur Savus.“ — A' IV Könyvében ezek vagynak: „Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt Gentes: variae tamen litori apposita tenuere: alias Getae, Daci Romanis dicti: alias Sarmatae, Graecis Sauromatae, eorumque Hamaxobii aut Aorsi: alias Scythae degeneres, et a servis orti, aut Trogloditae: mox Alani et Rhoxalani. Superiora autem inter Danubium et Hercynium saltum usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorum que ibi confinium, campos et plana Jazyges Sarmatae: montes vero et saltus pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem.“ — Ezeknek megfejtését másoknak hagyom, 's tsupán azt jelentem, hogy némelly Dolgok egynehány Tudósink fáradságok által már alkalmasént világosak, de hogy nagy része még most is homályos, a' bizonyos. Bár érte volna valaki, 's mind ezeket nekünk megfejtegetné, hogy a' mostani Hazánknak akkori lakosit 's állapotját, jobban esmérhetnök. Mert meg kell valla-

nunk, hogy az akkori Duna és Tisza mellékének helyei, lakosi, 's történeteik még igen esméretlenek. Vannak ezeken kívül még *Ptolemaeusban* 's más egygy két Római Írókban is holmi Töredékek ezen Tájokról 's Népekről.

*Memfis 's Aleksandria. *)*

Savari Egyiptomban való több esztendői mulatása után azon Munkában, mellyet a' hajdani

*) Az előhozandó Ízokatlan Szavakkal azért éltem, mert Ráth Úrnak azon Intését, melly az idegen Szavaknak Nyelvünkbe való keveréséről ízoll, helyesnek 's figyelemre méltónak találtam. Az idegen Szavakból faragott Szavaink pedig, akár ki mit mondjon, mindenkor Kortsosak maradnak. Nyelvünknek ezektől való Kitisztítása csak a' jövődő Magyar Világnak hagyatott. Az egyiptomi Dolgokról ezen három Tzikkelyekben előfordulandó Ízokatlan Szavaim imezek:

Abaszország. Abissinia. János Paporfzaga.

Alap, Fundamentum, Basis. Fenék, Talp, Tó.

Aranygyapjászok. Argonautae.

Égszak, Égtáj, Clima.

Éphalott, Éphóltt, Mumia.

Érelem. Fatum, Sors inevitabilis. A' mi az Embert éri élteben, a' mit elnem kerülhetni.

Értemény. Ars. Kunst. Mesterség.

Értő. Intelligens, Peritus. Kennet.

Értős. Artifex, Künstler. Mester.

Étől, Étél, Ételvize. Rha, Orofzúl. Volga.

's mostani Égyiptomról készített, ezen két híres
Városnak eredetéről így ír: Minekutánna egygy

Fenekállitás. Grundsatz.

Földigolyó, Földigömb. Globus terrestris,
Orbis terrarum.

Hatlapú, Játék tsont. Alea. Kotzka, Vörfölye.

Hegyesállvány. Pyramis. Gúlya, Súgárkö, Tűz
v. Lángoszlop.

Izfzer, Izadófzer. Aroma, Condimentum.
Fűfzer. Fűvifzer, Fűfzerfzám.

Jelkö, Hirkö. Monumentum lapideum.
Denkmahl.

Jellefél. Monumentum literarium, Dip-
ploma.

Jó remény Hegyfoka v. Kapuja. Promontor-
ium bonae Spei. Capo di bona Speranza.
Kandorfzág. Creta, Candia.

Kazul. Persa. Így nevezik Tinódi, Pázmán,
Faludi.

Kazul v. Baraszorfság. Persia.

Kényliget. Nemus. Lustwald. Parc.

Képrakó. Musivarius.

Kisértet. Tentamen, Proba.

Kostyán. Constantinus. Annak nevezték már
az Eleink is.

Kostyán vára. Constantinopolis. Konstán-
tzinápoly.

Kör. Circulus. Kerék. Karika, Abronts.

Követő. Assecla, Sectator, v. Successor.

Köztárs. Incola Reipublicae, Demo-
craticus. Republikaner.

Köztársaság, Közorfzág. Respublica. Közön-
séges Társaság, Közönség.

régi égyptomi Király a' Nil vize folyását eltérítette, melly az előtt a' Libiai Fövenyözönben

Mér, Mérű, Mérettyű, Kéttál. *Libra*, *Bilans*.
Wage. Serpenyő.

Méertséfe, Mérűtál. *Librae lances*. Wagschale.

Meseállat, Mesetsuda. *Sphinx*.

Országbotja. *Sceptrum*. Istáp, Királyi páltza.

Országfeje, Országfő. *Rex*. Király.

Országszéke. *Thronus*. Királyiszek.

Pénzontás. *Luxus*, *Prodigalitas pecuniae*.

Sár tenger. *Mare caspium*, *szythicum*,
hircanum. Szittyai sárga színű tenger.

Sír épület. *Mausoleum*.

Sír hely. *Locus sepulchri*, *Sepulchrum*.

Sír kert. *Coemeterium*. Tzinterem.

Szag szer. *Odoramentum*, *Suffimentum*.
Parfum.

Szag szeráros. *Odoramentarius*. Parfumeur.

Székbely, Székeshely. *Residentia*.

Széksó. *Salsol*, *Soda*.

Széllepel, Églepel, Hajólepel, *Velum*. Segel.

Szederország. *Morea*. A' Szederfáktól nevezetett annak.

Sziget tenger. *Archipelagus*.

Szörország. *Syria*. A' földnépe Szóriának mondja.

Szültt elme, Szültt ész. *Ingenium*. *Genie*.

Tanhely. *Schola*. Tanítás és Tanulás helye.

Tengeri készület, Tengeriszer, Hajós erő. *Res
navalis*. *Marine*.

Teremény, Hozomány. *Productum terrae*,
Natum e terra.

Tevésó, Húgy só. *Sal ammoniacum*, *Salamia*.

kéntelen vala elenyészni, 's az iszapjából, melyet magával hozott, *Delta* támadtt volna, legottan különbbféle Viziútakat ásott, hogy az égyptomi Alföldet szárazzá tegye. Azon Fejedelmek, kik őt az országlásban követték, 's kiknek a' Székhelyök eddig *Thebe* városa vala, akarván a' Nil torkához közelíteni, hogy mind az enyhültebb égben lehessen részök, mind pedig az Országokba való béütést könnyebben vízfza verhessék, *Memphis* városnak alapját vetették, 's azon valának, hogy a' régi Fővároshoz hasonlóvá tehessék. Ahozképest azt többféle Templomokkal kiékesíték, mellyek között a' Vulkán Temploma vonta leginkább magára a' szemeket. Az Épületnek nagysága 's gazdagsága 's a' Tzifrázatnak ékességök 's fényességök váltva tsudáltatták magokat. A' természetlen Téréségfelől egygy más Templomot emel-

Tsillagáfsz. *Astronomus*. Égvizsgáló.

Tsillagáfszat. *Astronomia*. Égvizsgálás.

Utók. *Posterii*. Valamint Elők. *Majores*.

Utóink. *Posterii nostri*. Valamint Eleink. *Majores nostri*.

Vízerefsz, Vízrekefsz. *Cataracta*. *Schleusse*, *Zsilip*.

Vízfogó, Víztartó. *Cisterna*.

Vizi út, Húzottvíz, Járóvíz, Járvíz. *Canalis*, *Tsatorna*, Sijó.

Öslakosok. *Aborigines*.

Özön, Föld öve. *Oceanus*. Föld ölelő tenger, Világ tengere.

tek, melly *Serapisnak* szenteltetett. Ezen Templomnak legfőbb Kapuját igen ékesnek tették ama rendkívül való nagy Mese tsudák. A' főveny, ez az ostora Egyiptomnak, aprónként annyira meggyültt körülöttök, hogy már *Strabo* idejében némellyek testök feléig, mások egész fejükig bévalának azzal fedve, most pedig egészen eltűntek a' szemek elől. Hogy ez a' kár valami móddal eltávoztathassék, délfelől egygy hofzfú és magos töltés felvettetett, melly azonkívül a' Nil vize áradásinak 's az ellenség bétsapásinak megfelelhetne. De mind hiába. — A' Várost nyugat felől a' Királyi vár 's még azonkívül egygy Fellegvár védelmezik, kelet felől a' Nil vize határozá, Éjszak felé pedig tavai valának, mellyeket az Éphalottak térsége, 's ama gát, melly a' Hegyesállványokhoz vezetett, környékezé. Illyen fekvésében az egész egyiptomi szép Völgyön uralkodott *Memphis*. A' lakosi a' magók házaikból egész Egyiptomot megjárhatták vizen, 's ez a' Város sok ideig a' Kintsnek, Adásvevésnek, Tudományoknak, 's Érteményeknek Gyűléshelyök vala. A' Tsil-lagálz és Földmérő Tudomány, mellyeket az Egyiptomiak találtak fel legelsőben, virágoztak benne. A' Görögök számosan jártak oda, hogy a' Tudományokat megszerezhessék magoknak, mellyeket azután Hazájokba hozván tökéletesebbekké tettek. Az új Főváros a' száz Kapus *Thebében* való kényes életet elfelejteté.

Közel oda a' Szomszédságban emelkedtek ama kevély Emlékeztetők, ama fényes Sírépületek, mellyek a' régiségnek tsudás Müvei közül, mellyeken a' Világ elbámúltt, állhattak egyedül mind eddig ellent a' mindent vesztő Időnek 's Embereknek. *Memphis* városának ezen ditsősége egygynehány századig tartott. Az mind addig fen vala, míg *Cambyses* egygy rettenetes nagy haddal Egyiptomot magáévá tette. Ez a' vad Győző a' Városnak nevezetesebb Templomait 's Palotáit mindenből kipusztítá. Főképpen, a' mint mondják, azon igyekezett mindenképpen, miként ölthassa el a' Tudományoknak világát, mellyet ez a' vizekkel 's pusztákkal körülvéte. tett Nép a' maga termékeny földjén gyűjtött. A' Papok Oskoláik, a' füzetés 's jövedelem elvesztésével, Tudományaikat is elvesztették végre. Azonközben *Memphis*, ha bár egygy vad erköltsű Fejedelem által igen elrúttatott is, a' régi fényjéből tsak ugyan megtartott annyit, hogy még azután is a' Világnak első Városa vala. Két száz 's egygynehány esztendőök alatt mindúntalan azon igyekezett ez a' Város, hogy a' gyűlöletes Kazul igából felszabadúlhasson. Végre Nagy Sándor, kinek önként által engedé magát, ama sok sérelmekért, mellyeket szenvedett, megboszfúllotta. Ez az új Győző, ki szint úgy végre megholdúla a' rendetlenségnek, *Persepolis* falai között megújítá ugyan azon fertelmességeket, mellyeket *Cambyses Thebe* és

Memphis városiban egygykor elkövetett. Meglehet, hogy valamint az egygyes Emberekről, úgy az Országokról 's Nemzetekről is idővel igazság adódik, ugymond *Savari*. Ezen országnak szépségétől elragadtatván 's régiségein elbámúlván Nagy Sándor, kevés idő múlva ezen a' földön egy várost építtete, mellynek az ő tulajdon nevét engedé. A' *Ptolemeusok*, Egyiptomban az Országszékében az ő Követői, azt kiszépíték, egygy más után többféle roppant épületekkel meggazdagíták, 's azon valának, miként kaptsolhassák benne öszve az egyiptomi építésnek felségét a' görög építésnek szépségével. *Pharus* megjelenék, 's az egész Világ bámulását magára vonta. *Alexandria* egygy más Róma lett. A' Tudományok 's Értemények, mellyeknek a' Fejedelemnek szeme melet 's életet adott, elterjesztették fényjököt külöl belöl. Az Adásvevés minden felöl Kintset és bőséget húzott bele. *Memphis* naponként fogyton fogyott 's ürültt, mert lakosai az új Fővárosba menten mentek. És még is még Agost idejében is *Memphis* egygy nagy, népes, 's jövevényekkel tellyes város vala, demár tsak az Egyiptomnak második városa. Azután hat száz Elztendők múlva juta először Araboknak kezökbe. Midön ezek a' Várost, meg akarván azt venni, körülzállották, a' Városiak igen vitézül viselék magokat, és soká ellent állottak. De az Arabok, az Egyiptomiaknál sokkal vitézebb Nép,

azt erőszakkal bévevék, 's tövéből felforgatták. Mind ezekről bőven emlékezik *Abulfeda*, egygy nevezetes Arab Író. Ihol a' szavai, mellyekből *Memphisnek* vólt helye kitetszik, 's mellyet már *Plinius* jól adott tudtunkra, de a' mellyet *Sicard*, *Pokok*, és *Schaw*, kik égyiptomi Utazásokat leírák, egészen eltévesztettek. Ő így ír: *Menf*, azaz: *Memphis*, melly Égyiptomnak régi Fővárosa vala, fekszik a' Nilfolyónak napnyugati partján. Minekutánna azt *Amru* erőszakkal megvette, azonnal egészen elpusztítá, 's *Omar* hagyásából az által ellenbe való parton *Fostat* városát felépíté. Még most is *Menfben* figyelemre méltó düledékeket láthatni, mellyek régi fényes vóltának maradványi, de a' mellyek naponként fogyton fogynak. Találhatni ottan olly Köveket, mellyeken a' Képfaragó, - író, - metsző, - rakó, és - véső Munka bámúlást ferez, 's a' mellyeknek gyönyörű Szinöket sem a' Nap sűgári, sem az Időnek hatalma még mind eddig lenem törülhették. *Menf* egygy kis napijárás *Kairóból*. Eddig *Savari* és *Abulfeda*. — Most, hogy a' Frantzok *Bonaparte* alatt nem csak *Alexandriát*, hanem az egész Égyiptomot is a' Törököktől elfoglalták vólt, ezen tenger melléki híres Város is újra reménylette virágzását. A' Koptók, az Ország Ős lakosinak Utóik, nagy várakozással valának Szerentséjek felől. Azonban az Érelem, deákúl *Fatum*, másként parantsolt vele. Ez a' Nemzet talán az egész

Világon legtöbbet szenvedett. Ugyan is a' régi virágozását több mint két ezer elztendei rabság követte egymás után. A' győzedelmes Urai sorral így valának; ugymint Kazulok, Görögök, Rómaiak, Arabok, Törökök, Mamelukok.

Egyiptomi Piramisok.

Savari a' Nil vizén hajózáván, 's ezen Hegyesállványokat *) többfzöri látása után is újra megpillantván, így ír: Millyen felséggel emelkednek fel az égbe ezek az emberi Kéztől rakott Köhegyek! Nagy régiségök **) teszi azokat a' tiszteletre még méltóbbakká. Hányszor világosította meg azokat a' felkelő Nap, hányszor sütötte délkor, hányszor aranyozta meg alkonyodván! Hány száz elztendök ólta futkossák a' földdel egygyütt ama nagy Kört, melly az elztendőt szerzi! Az Ember hát még is tartós Épületeket emelhetett, 's ezek az Épületek Sír-

*) Ezeket: *Pyramis*, *Obeliscus*. *Spitzsäule*. Molnár Apátur hol Gúlyának nevezi az Olasz *Gugliából*, hol pedig Sógárkönek. Némellyek *Pyramist* Tűz vagy Lángofzlopnak mondták. Én Hegyesállványnak azért nevezem, mert Állvány én nálam annyi mint Ofzlop, Statua, *Columna Saule*. 'S ez a' három vagy négyfzegű Állvány mindenkor hegyes.

**) A' Tudósoknak időszámlálások szerént már három ezer Elztendőt meghaladtak.

helyek! *) Ezen mesterséges Köhegyek hat száz lábnyomni magosak. Kivülről márványnyal valóan egészen béborítva, mellyet mindazáltal alólról már mind elhordottak. A' Faraók, ama régi égyptomi Fejedelmek, nem büszkeségből 's hivságból rakatták azokat, a' mint az Irók vélekedtek eddig, hanem a' Vallások unfzolásából. Ugyan is a' Vallások azt mondá nekik, hogy valameddig a' testök a' rohdadástól mentt léfzen, mind addig a' lelkek azt elnem hagyja, 's három ezer esztendőök múlva újra felélefszi. Ezen hitbéli Tanításnak híven, fogtak ama bámulást szerző Épületek emeléséhez, mellyeknél a' legértelmesebb Építőmesterek törték a' fejeket, hogy megjárhatatlanokká tehessék. Azért

*) Némelly Irók úgy vélekedtek, hogy az a' Sérelem, mellyet a' legnagyobb Hegyesállvány az erőszakos felnyitása által szenvedett, tsak az Időnek munkája légyen, 's ahozképest fel is számlálták, hány száz esztendőökig álland még fen; de mivel hogy a' számolások nem igaz Fenékoktól vétetett, az igaztól eltávoztak. Én legalább lehetetlennek tartom, ugymond Savari, hogy valaki azon Időpontot kijelenthesse, mellyben ezek a' Hegyesállványok fen nem leendnek. Még több ezer Esztendőök után is, ha tsak a' Világot valami rettenetes nagy Revolutio nem éri, álmélnodni fognak a' tsinos nemzetbéli Utazók ezeken a' roppant Emlékeztetőkön, 's így felkiáltani: Europa az ő erdejiben még alig birtt néhány bujdosó vad Emberekkel, midőn egygy kistsinosultt Nemzet ezen felséges Sírépületeket emelé.

rakták pedig azokat négyfzegű Hegyesállvány képében, mert ez legtartósabb. Az égyptomi Vallás a' Lélek halhatatlanságát tanítá. Ez a' Vallás idővel Görögországba általhozattatott, melytől indítatván *Artemisia* az ő Férje hamvának szint úgy *Pyramis* képében ama híres Sír-épületet szerzé, melly a' világnak ama hét tsu-
dás Alkotmányi közé tartozott.

Égyptomi Kereskedés.

Már a' Faraók, úgymond Savari, 1) Égyptomnak ama legrégibb Királyi, jól tudták, melly igen hasznos legyen a' Kereskedés. Mert ugyan is ama sok Vizi utaknak, mellyeket ástatának, kétféle tárgyak vala; először, hogy a' Nil vizével termékenységet szerezzenek, 's azután, hogy az Ország Tereményeinek szerteszéllel való vitetésöket megkönnyebbítsék. A' Vásárok, mellyeket Deltában 's Tébaiban rendelték, a' legtávúlabb való lakosokat öszvegyűjtötték. 2) Kiki oda hozta szorgalmatosságának gyümölcseit, 's az Ország Tereményeiből 's Tsinálmányaiból való viszonos Tsere a' Nemzetnek minden tagjait meggazdagítá. A' vizen való járásban annyival nagyobb kedvök telhetett az Égyptomiaknak, mert az igenhev földjökön csak a' víz felett szivhattak magokba hüvös eget, 's a' Nil vizének partjai igen gyönyörűek 's minden pillantatban változók. A' Szükség, melly az

áradáskor , hogy ha egy helyről más hová
 akartak utazni, hajóra kényszeríté őket, belőlök
 egyszersmind hajósokat teve, 's hihető, hogy
 az első Tsolnakok, mellyeken az Emberek ma-
 gokat a' habokra bízák, Egyiptomban épültek.
 Mulatság, Haszon, és Vallás, Tselekedeteink-
 nek ezen hatalmas indítói, azt szerzették, hogy
 az Egyiptomiak Vásárról Vásárra 's Templom-
 ból Templomba jártak keltek. Mindenütt, hol
 a' Kereskedők 's Gazdagok hasznokat találhat-
 ták, ünneplés, világosítás, 's gyülekezés tartat-
 tott. Ehez képest méltán tarthatni az Egyipto-
 miakat a' legrégibb hajózó Nemzetek közül egy-
 gyikének. Ők már régen az Aranygyapjászok-
 nak ama hires Tengerjárások előtt a' veres ten-
 geren eveztek. *Herodotusnak* bizonyítása sze-
 rént, *Danaus* esmérte meg a' Hajózást és Ke-
 reskedést legelőször a' még egészen vad és tsi-
 natlan Görögökkel. Kevés idővel azután kele-
 fel *Sesostris* a' testvérje egygy földi 's vízi had-
 dal, hogy Azsiát magáévá tegye. Az alatt míg
 ő hadi népével egynéhány Országot meghódított,
 a' négy száz Széллеpelből álló Hajós serege az
 arab Tenger öbölben lévő Kikötőhelyeket meg-
 vevé, a' bábelmandeli Tengerszorossán által
 evezte, 's az ind Özönbe hajóza, hol még soha
 ez előtt olly nagy hajókat nem láttak. Ezen idő-
 kig hág azon Kereskedés, mellyet Egyiptom
 Asziával tartott, 's melly ezen távúl való Szá-
 zadok olta soha egészen meg nem szűnt.

Sesostris az Országok holdítási között néhány Újszállást szerzett. Azoknak egygyike a' fénitziai parton telepedett le. *Tirus* falakkal magát békeríté, egymás után sok hajókat építe, 's legottan a' maga Hazájával kezdé a' Tengerjárásban vetekedni. Ugyan is kiküldé hajóit szinte Herkules Ofzlopiig, 's mindenütt elterjeszté a' Kereskedést és az Érteményeket. 3) Az alatt az Égyiptomiak a' *Bosporus* 4) által a' fekete tengerbe hajóztak, földijeikkel, kik *Colchisban* letelepedtek, tulajdon árúikat az éjszakiakért feltserélték, 's a' veres tengeren hordton hordták a' Gyöngyöket, Drágaköveket, Izszereket, Szagszereket, 's a' nagy árú Szöveteket a' napkeleti Országokból.

Égyiptom, mint Kereskedő Ország, rövid idő alatt igen meggazdagoda, 's mindenütt ama Hegyesállványokat, ama Súgárköveket, 's ama roppant Templomokat rakatá, mellyeket mind e' mái napig senki bámulás nélkül nem szemlélhet. A' Papok Társasági szüntelenül a' tsillagos Eget tanulák, 's a' hajósokkal megésmérték azon Tsillagzatokat, mellyek ő nékik a' megmérhetetlen Tengeren vezérül szolgálhattak. Égyiptom termékeny és hatalmas Ország vala, 's a' Kereskedéssel a' Tudományokat is elterjesztette. A' még akkor vad és tsinatlan Görögöket a' Földmivelésre oktató, melly által első Indítója leve ő nálok a' Tsinosodásnak.

Minekutánna a' Görögország a' *Memphisben*

's *Heliopolisban* tanúlt nagy Emberek által kintsinosodott, 's különbbféle Köztársaságokra magát felosztotta volna, mind egygyike ezen apró Tartományok közül kereskedni 's tengert járni akartt. Az alatt *Tirus* mindenfelé kiküldé hajóit a' földközi Tengeren, 's az otthon készültt *Bibora* a' Királyoknak szolgált az öltözetre. *Psammetychus*, égyiptomi Király, igen kedvelé a' Görögöket, 's az égyiptomi Kikötőhelyeket nekik fel is nyitá. A' fia *Nekos* azon kísértetben ese, hogy a' Nil vizét a' veres Tengerrel öszve kaptsolja; de minekutánna sok akadályokra talált volna, elállá szándékától. Legottan egygy más igyekezetben fáradozott, a' mellyből kiteszik, melly meszsze vitetett akkor immár a' Hajózás Erteményje. Ugyan is *Suetz* városban erős hajókat építtete, vezetésöket Fénitziabéliekre bizá, 's meghagyá nekik, hogy Afrikát körül evezzek. Ezek az értelmes Tengerjárók az arab Tengeröblön által mentek, 's a' Jó Reménynek Hegyfokát elmellőzvén, ismét Éjszaknak fordúltak, három esztendei járás után a' Herkules Ofzlopihoz értek, 's onnan végre Égyiptomba visszajöttek. 'S ekkor hajóztatott körül legelőször ama nagy Világ Része Afrika. Azon baj miatt, melly akkor egygy illy hoszszú úttal elkerülhetetlen vala, mivel a' hajóknak még szüntelenül a' partokat kellett látni, ez a' járás azután abban hagyatott, 's inkább a' földközi Tenger 's az ind Özön látogattatott meg. Égyip-

tom bírt akkor a' leghatalmasabb Tengeri erővel, 's ő vala a' leggazdagabb Ország az egész Világon.

Apries, *Nekosnak* unokája, egygy tengeri ütközetben megveré az öszveszővetkezett Tziprosiakat 's Tirusiakat, ama két Nemzetet, melyek a' Hajózás értésében akkor a' leghiresebbek valának. Ez által a' követője *Amasis* mérészebb lett, egygy Hajóssereget küldött Tzipros ellen, 's ezt a' Szigetet meg is vette. Abban a' Hajóknak építésére sok szép fát 's egyéb szerezket talált fel, 's a' földközi Tengernek urává lett. Hogy a' Kereskedést még inkább virágba hozhassa, számos Görögöket hívá az Országába, 's megengedé nékik, hogy a' Nil vizének Kanopí torkánál *Naucratis* városát felépíthessék. De hogy ezek a' Jövevények igen el ne terjedjenek országában, meghagyá, hogy a' hajóik ezen a' Városon kívül sehol másutt ki ne ürülhessenek. Ez a' Város a' Vásárok 's a' szüntelenül oda befutó hajók által nevezetes Kereskedeésre kapott. Az *Jonia* - *Doria* - 's *Aeoliabéliek* közös költséggel Templomokat építettek benne. De akármelly fényesek voltak is azok, még sem valának olly tartósak, mint az égyiptomi Kéztől rakottak, 's most az Utazó már hijába keresi düledékeny falaikat.

Ekkor legnagyobb fényben vala ezen Országnak szerentséje. A' Tudományok 's Értelmények a' tökéletességökhöz közelgettek; a' Tsil-

lagászok a' Nap's Hold fogytát egygy hajszálig megtudták jövendőlni; a' Képfaragók igen finomon vésték a' Köveket, 's a' legkeményebb Márványnak kedvök szerént adtak látszatot. A' *Mechanicának* segítsége által szörnyű nagy és nehéz Kőszálokat feltudtak emelni; a' *Chimia* által üveget festeni, 's Drágaköveket fényesebbekké tenni; 's a' rágó Szerek által a' Szöveteknek kitörülhetetlen színeket adni. Egyiptom a' földmivelés által az indországi Tereményekkel meggazdagodott, valamint azután Görög és Olaszország, sőt az egész Európa. Valahányszor az asztalainkon Búza Kenyeret, Rist, Borsót, Babot, vagy Lentsét szemlélünk, mind annyiszor az Egyiptomiakat kellene áldanunk, mert ők valának azok, kik ezen betses Jószágokat a' Görögökkel elsők közlötték 's esmérítették meg, a' kiktől azután a' Rómaiak megtanulták, 's ezektől végre a' többi Európabéliek.

Ha a' szomszéd Nemzeteknél az Éhség béköszöntött, legottan Táplálást nyerésért *Memphisbe* folyamodtak. Ezt a' boldogságot az Egyiptomiak részszerént az ő termékeny Földjöknek, részszerént az elterjedett Kereskedésöknek köszönhették, mert az ő izámos hajóik egygyfelől a' *Taprobana* (mostani *Ceylon*) Szigetig, másfelől a' Spanyol Kikötőhelyekig szüntelenül jártak keltek. Afrikának 's Európának tsinosabb Népei tőlök kapták a' Szükség, Kényesség, 's Fényezés árúit. Ugyan is nagyobb részről ama

bámúlásra méltó műveket, mellyeket az Egyiptomiak lábra állítottak, a' Kereskedésökből eredt rendkívül való nagy Haszonvevésnek tulajdoníthatni. Soha egygy Nemzet annyi Kintset öszve nem gyűjtött, soha a' Tudományok 's Ertemények nagyobb buzgósággal nem üzettettek, és soha olly nagy Emlékeztetők nem állítottak fel. *Memphis* lett a' legnagyobb Kereskedő Város az egész földön, 's a' Szeretsen Főveny-arany, az Ormusi Gyöngyök, az Ind Izszerek, az Arab Szagszerek, 's a' Bengali Szövetek oda hordattak legnagyobb bőségben.

Ezen virágzó Allapatban vala Egyiptom, midőn *Cambyses* rettenetes nagy Hadisereggel azt megtámadá. *Amasis* azon figyelmetlenséget követte el, 's a' nemzeti Vitézeknél az által lett gyűlöletessé, hogy a' Görög Katonáit elejökbe tévé. Ez okból az Ellenségnek nem igen állottak ellent, 's a' szép Egyiptom kevés idő múlva a' Kazul Királynak hatalmába ese, ki azt egyik végétől a' másikáig tüzzel és vassal emész-té. Győzedelmétől megrészegedvén ez a' vad Ország foglaló a' Tanhelyeket elrontá, 's még azokon a' Jelköveken is, mellyeket lenem düjthetett, hátra hagyá vadságának nyomait, mellyek mái napiglan megláthatók. Minekutánna ama balgatag Igyekezetinél, mellyeket az *Ammoni Jupiter* Temploma 's az Étiopiabéliek ellen kezdett, sok ezer Embereit oda vesztette, Hadinépének egygy részét Egyiptomban hagyá, 's a'

többivel haza takarodék. A' Kereskedés szent-
 vedett ugyan erőszakvételei által nem keveset,
 de mivel az már régtől fogva folyamatosan volt,
 az ellenkező akadályok között is eljártt a' törött
 úton azután is. *Darius Hidaspes* jól esmérvén
 hasznát, vízfőz adta hajdani elevenességét, 's azt
 egész Birodalmában gyámolítá. Ez a' Fejedele n
 azon Vizi útat, melyet *Nekos* kezdett, tovább
 akará vinni, 's ezen szándékát tsak az hagyatá
 el vele, mert hamisan elhitették, hogy a' vé-
 res Tengernek sokkal magasabb volna a' felső
 szine, mintsem a' földközinek, kihez képest az
 egész Egyiptomot vízbe temetné. Hagyására
Skylax az Ind folyóvizet megjárá hajójával, 's
 Azsiának napkeleti partjait megvizsgálá. Két esz-
 tendei tengerjárása után ismét vízfőz jöve a'
 Suetzi föld szorossába. Az új hírek, melyeket
 magával a' Kazul Királynak hozott, ezt legot-
 tan arra bírák, hogy a' hadinépét Indország-
 ba vigye. Aratott is ottan nagy diadalmakat.
 Az Egyiptomiak az időnek hasznát vették, a'
 Kereskedésöket még tovább elterjelesztették, 's a'
 tengeri Erejeket jobb karba hozták. Ők ezen di-
 tsóság kereső Fejedelemnek a' Görögök ellen
 szolgáltak, a' hadiseregét eledellel tartották, 's
 ama híres hidnak építésében segítették, melyet
 a' *Bosporuson* rakatott, 's az *Eubea* szigetnél
 tartatott tengeri Útközetben az ellenségtől öt ha-
 jókat nyertek. A' tengeren való Készségök 's
 Forgottságok kitelített a' *Salamin* 's *Mycaló*

mellett való Ütközeteknél is. De a' Spártai 's Aténási Köztársak, a' Szabadság szeretetésétől felgerjedvén, a' Történeteknek új képet adtak, 's a' köztök való nagy Emberek Ázsiát és Afrikát, mellyek romlásokra öszve esküdtek, az igyekezetben meggátolták,

A' következett Században született egygy tüzes természetű, felderültt elszű, 's megtántoríthatatlan szivű Királyfi, ki a' Görögökkel való hadakozásban megtanúlt a' Világnak minden Népein győzedelmeskedni. Midőn az Attya után az Országbirásához jutta, legottan negyven ezer Emberrel felkele, a' Kisázsiai Fejedelmeket sorral meggyőzé, a' kevély Tirust, melly semmi Urat nem akartt esmérni, földig lerontá, 's azután fegyveres kézzel Egyiptomnak ese. Az Ország földnépe a' Kazul igát már régen megúnta, Sándornak önként megadá magát, 's az Ország minden ütközet nélkül el volt foglalva. A' jól fogadtatásnak örömétől körülvéve, 's azon hízkelkedő reménytől megrészegevedve, mellyet az Ammoni Jupiter Feielőbálványja adott néki, meghagyá az Egyiptomiaknak a' régi Kormány és Vallás módját. Ez a' nagy Király, kinek szívet egygy Bölts egyengette, 's kinek ditsőség szomjúzó szándéka a' Világ birása után törekedett, nem azért foglalta el Egyiptomot, hogy azt mint *Cambyses* elpusztítsa. De hogy Egyiptomot, mellynek érdemét jól esmérte, elválthatatlanul magához kaptsolhassa, egygy nagy

Várost építtetett benne három kikötőhelylyel, mellyekben valamint a' Görögöknek hadihajóik, úgy minden Nemzeteknek ároshajóik bétértettek. Ő maga készített egygy Plánomot azon Kereskedésre, melly az igen nagy Birodalmának széllel fekvő részeit egybekötné, de a' halál megelőzé ötét. Hadivezéri elofzták magok közt az Országait, 's hatalmas Fejedelmekké lettek. *Ptolemeus Lagi*, kinek Egyiptom juta, azon vala, hogy a' vólt Urának nagy széndékát végbe vihesse. Ehez képest számos Kereskedőket hívá ki Görög és Szórorfzágból Aleksándriába. 'S mivel szüntelenül Kegyesnek mutatá magát hozzájok, ez okból az Országja virágzott, 's maga is elégséges lett, nem csak az ellenségivel való szerentsés hartzolásra, hanem a' Tzipros szigetnek elfoglalására is.

Ez az első *Ptolemeus* még a' háborúnak közepette is azon vala, hogy az Országát szerentsésnek tegye. Egyiptomnak alaton partjai igen veszedelmessé tették a' kikötést, 's gyakran a' szélvész szélt töré rajtok a' hajókat, míg minek-előtte azokat megkülömböztethették volna. Ő tehát *Pharus* szigetén ama magos tornyot rakatá, mellyből a' tengerre jól mefzize ki lehetett látni, 's mellyen nagy betűkkel állott: A' megmentő Isteneknek a' hajózás hasznára. A' Torony fejer márványból vala, kihez képest napal távúlról is meglátszott. Éjjel egygy nagy lámpás gyújtatott meg, melly után igazgatták

magokat a' hajók. Az egész Régiség ezt a' jeles művet égis magasztalta.

Aleksándria az egész Földnek árúit befogadá az ő három Kikötőhelyeibe. *Ptolemeus* ezen említett igyekezeteknél meg nem állott, hanem még egygy tudós Akadémiát is szerzett, mellynek Tagjai az ő meghagyására a' Földnek különbbféle Országiba utaztak, hogy a' Kintseiket 's Tereményeiket megvizsgálják. Nem tekintvén azon hartzokra, mellyeket *Ptolemeus Lagi* kéntelen vala a' Szórországi Királyokkal tartani, még is mindenfelől Kéziratokat gyűjtött öszve, hogy ama híres Könyvesházat felállítsa, mellynek Szerentsétlenségét még most is siratjuk. Ezen Fejedelemnek Jelkövei ugyan odavannak, de a' híre soha se vész el még is, mert színt akkor, midőn az ellenséget az Országának széléből kiveré, azon igyekezett, hogy a' maga Népet mindenképpen szerentséssé tegye.

Ptolemeus Philadelphus az attyának nyomaiba lépett, 's Egyiptom alatta hatalmassá 's virágzóvá lett. Ama jeles *Processio*, melly az Országszékébe való leülésének első napján tartatott, elegendőképpen megmutatja, melly mezsze terjedett el akkor az égyptomi Kereskedés. *Atheneus* azt hofszán leírja, de én csak egygy részét hozandom elő, ugymond *Savari*. Valamennyi égtájoknak Tereményeiket akkor ott lehetett egygyütt látni. Azsiai 's Áfrikai gyönyörű Rableányok az ő nemzeti ruháikban először

jelentek meg. Utánnok következtek a' Tevék, mellyek a' napkeleti Iz és Szagfzerekkel megvalának terhelve. Azután egygy sereg Szeretsen négy száz elefánt Agyarakat és sok ritka Fát, Fűvet, 's Virágot vitt. Erre Abaszok érkeztek sok Aranyfövenyt hordozván, mellyet a' folyóvizeik partjain gyűjtenek. 5) Ezek után jövének az Indok, kik Gyöngyöket, Gyémántokat, 's az Országjoknak egyéb Kintseit mutogatták. Mind ezekre következett a' ritkább Élőállatok sokasága, a' Vezéreikkel, a' legszebb Madarak Afrikából; vakító fejérségű Ökrök és Juhok Indorországból, Medvék, Hiúzok, és Iramszarvasok Éjszokról; Párdok, Oroszlányok, és Tigorok Délszokról. Mind ezen különbféle dolgok tsak egygy olly Népnél találtathatnak fel, melly a' Világnak minden Nemzetivel kereskedik.

Ptolemeus Philadelphus azon árkot, mellynek a' veres Tengert a' Nilvizével kellett volna öszvekötni, újra ásatá, 's végre el is végzé. Ez a' Vizi út a' Nilvizének pelúziumi ágánál kezdődött, 's *Arsinoénál* vagy is a' mostani *Aggerutnál* végződött. A' Vizrekeszek, mellyek a' torkánál tétettek, megnem engedték, hogy a' víz felettébb bőven folyon ki belőle. Húzatott pedig egygynehány tavak által, mellyekből megtelt, 's mellyekben a' halak megnyugodhattak, A' Történetek semmit nem említnek, ha ez a' Húzatottvíz sokat használtt é a' Kereskedésnek. De mivel a' belejövőknek az egész arab Tenger

öblöt megkellett járniok, melly vége felé igen keskeny és veszedelmes, ez okból *Ptolemeus* a' Kereskedőknek egygy más utat nyitott. A' *Syene* magosságán a' veres Tenger partján egygy Várost építtete, mellyet az annya után *Berenicének* neveztetett. Azután ezen Városból *Cophtos* felé való úton Vendégházakat 's Víztartókat rakatott, hol a' Karavánok a' Kietlenben ételt és italt lelhettek. Ez az út tizenkét napjárásnyi vala, merő tűzes fövényen, 's azon kívül a' *Berenicei* Kikötőhely minden szeleknek ki vólt téve. Ezen két baj a' Tengerjárókat arra birta, hogy inkább a' patkányos tengeri parton, a' mostani *Cosseirban* kötöttek ki, hol a' hajóknak jó fenékhelyekre találtak. 'S ugyan azolta erre vette útját a' napkeleti Kereskedés.

Hogy a' *Ptolemeusok* az égyiptomi Kereskedőket megoltalmazhassák, szüntelenül egygy hatalmas Hajóserőt tartottak a' veres és a' földközi Tengeren. *Theocritus* azt írja, hogy kilentzvenhét hajóik vóltak tsak az első rendből, mellyek közül némellyek kétszáz nyomni hosszak valának. Ezeken kívül birtak volna sok kisebb hajókkal, 's négy ezer dereglyékkal, mellyek a' parantsolatokat mindenfelé vitték éjjel nappal. Ezen Hajóserővel *Ptolemeus Philadelphus* kiterjeszté birodalmát Szeretsen és Jemen országba, 's végtére harmincz három ezer Várossal birtt. Ez méltán hihetetlennek tetszhetne, ha hiteles Írók nem bizonyítanak, 's ha nem

tudnók, melly virágzó lehet egygy ország a' Kereskedés által, és melly számtalan hasznat húzhat egygy okos Fejedelem Égyiptomból, holott két Tenger mellett fekszik, 's a' földje kimondhatatlan termékeny.

Ptolemaeus Evergetes az Eleit követé mindenben, a' Kereskedést, a' hol megtsükkentt, felébreszté, a' veres Tengeren hajóssereget tartá, egygynehány arabországi Fejedelmeket megholdíta, az utakat velek bátorságosakká téteté, 's a' Karavánokat a' fosztó Arabok ellen védelmezé. Ő alatta az Égyiptomiaknak Kintseik a' legfőbb tetőre emelkedtek. Az aranynak 's egybeknek bősége rendkívül való *Luxust* szerze Aleksándriában, 's a' Királyi Udvarát megrontá. Ugyan is legtöbb Emberek a' jó erköltsöt tsak addig követik, míg az állapotjuk középszerű. A' *Ptolemeusok*, elérvén hatalmoknak tetejét, félékenyek és lágyak lettek, 's a' rendetlenségeknek általadták magokat, mellyek jobbágyaik erköltseikre nézve rossz következésűek valának. Az Ország megromlása mindenkör a' Nagyokon kezdődik. A' zabolátlan élet a' Főrendről kevés idő múlva a' Középrendre elterjedett. De éppen ez mutatja ki, melly sok hasznat hozott nékik a' Kereskedés, mert minden tékozlás és rendkívül való Költés mellett is az Ország még is gazdag és virágzó vala. A' Királyok minden Kényők keresése mellett elnem mulatták még is olykor az Ország hasznát munkálni. Így *Ptole-*

meus Physkon bizonyos *Eudoxus* Indországba küldött Követül egynehány Fejedelemhez. Ezen hires Tengerjárónak tudósítása azon országokról való esméretet jóval megnagyobbítá, 's a' Kereskedőknél a' Kints szomjúságát még inkább felgerjeszté. Ők legottan újra megindultak napkelet felé, 's a' Gángyes vizén Bengálországba jutának. A' Király halála után az özvegye *Cleopatra* meghagyá *Eudoxus*nak, hogy Afrikának legszélsőbb tsuttsát körülevezné. Minekutánna a' veres Tengeren hajóba szállott volna, kevés idő múlva *Sofala* partjainak népeit meglátogatta. Ott egygy hajónak orrára akadt, melyből kivehette, hogy az Kádisban épült, ez okból feltette magában, hogy egész Afrikának partjait körülhajózza. *Sofala* tájáról visszajövé, *Ptolemeus Latyrt* találta az Országszékében ülni, ki ő hozzája nem vala hajlandó. Kevés idővel azután szándékához látott, a' Babelmandeli Tengerfzorossán által evezett, Afrika hegyes végét körülhajózta, 's végre a' Herkules oszlopínál kikötött. Ez a' merész Tengerjárás most másodszor történt. Kiki általláthatja, mely sok nehézségeket találhatott egygy ilyen igyekezet azon időkben, midőn a' Tengerjárt a' mágnesi Tú még nem vezette, 's mely sok aravalóság és bátorság kívántatott, hogy a' Tengerjáró az akadályokat és veszedelmeket, melyeknek kitétetett, meggyőzhesse. Egygy ilyen

Járás sokkal nehezebb vala akkor, mintsem mostan a' Világ körül való tengeri utazás.

IX *Ptolemeus* alatt az Aleksándriai Kereskedők a' fekete Tengerbe, Spanyolországba, a' Kazul Tengeröbölbe, sőt a' legszélsőbb Indországba hajóztak. Ezt a' kiterjedett Kereskedését Egyiptom már most nem annyira Királyai jó Kormányjának, hogy sem a' Népe telhetetlen Kints ehének köszönhetne.

Azon háborúban, melyet XII *Ptolemeus* Gyula Tsászárral viselt, az Egyiptomiaknak ez a' nagy Hadivezér 110 öreg hajóikat elégette. 'S még is még azután is kiteltt az Egyiptomiaktól, hogy nem tsak Hajós erejeket újra helyre hozták, hanem a' Rómaiakkal is több ízben szembe szállottak. De vallyon kiállhatott ellent a' *Caesar* nagy tálentominak? Az Aleksándriabéliek a' *Gallia* meggyőzőjének tsak gyengén állottak ellent; azonban egygy Afzszony számára vólt fen tartva, hogy ezen a' nagy Emberen győzedelmeskedjék. Ama hires *Cleopatra* diadalmaskodott a' győzedelmesen, 's a' mindent holdító Szépségével ötet rabjává tette. Ez a' Királyafzszony egész életében olly fényt és Pénzontást üzött, hogy a' Történetekben alig találattik ehez hasonló példa. *Antonius*, midőn éppen *Ciliciai Tarsusban* mulatott, megüzené néki, hogy bizonyos tselekedetéről számot adna. Erre azonnal ehez a' Római Hadivezérhez utazott, által hajózván a' földközi Tengert,

's azután a' *Cydnus* folyó vizén felfelé evezvén egygy hajóban, melly olly fényesen irattatik le, valamint a' Költők a' Szerelem Istenaszfzónyának tsigateknyös Kotsiját szokták lefesteni. A' Széllepel rajta bibor színű vala, 's az orra és fara az aranytól ragyógtak. Vas helyett mindenütt ezüst tsillogott, 's az evezősök lapátjait rajta muzsika szónál *tactusra* forgatták. A' Királyaszfzony egygy arannyal 's drágakövekkel felékesített meny alatt ül vala gondatlanúl, 's az öltözete a' hajó fényjének valóban megfelelt. Gyöngyök, Gyémántok, 's a' legdrágább Szövet béboríták ugyan a' szépségét, de elnem rejtették a' fzemek elől. Valamint a' Tziterei Istenaszfzony, úgy ő is sok szép gyermektől körülvéttetett, kik mint Szerelem Isteni fel valónak öltözve. Ők az eget legyezőkkel hűvessé tették, mellyet ez az új Istenaszfzony szívott magába. Azonközben a' napkeleti Szagszerek, mellyek szüntelenül égtek, a' folyónak mind a' két partjait tele töltötték jó illattal. *Antonius*, ki *Cleopatrá*t megakará büntetni, kevés idő múlva megérzé szépsége hatalmát; legottan elfeledkeze, hogy birája légyen, és szeretőjévé leve. Ez az Afzfzony ezen győzedelmét nem tsak Szépségének köszönhetette, hanem az ő szép eszének 's nagy elméjének is. Ő tsak nem valamennyi napkeleti Nyelveket beszéltette, ugymint görögül, arabúl, szeretsenül, zsidóúl, szórúl, és kazulúl; 's mindegygyik főrendű Jövevénnyel,

ki Aleksándriába vetemedett, az annya nyelvén szólhatott. Ez a' Város, mióta Kártágó és Korint oda lettek, az egész Világ kereskedésének középhelye vala, birtt három száz ezer szabad Emberrel, 's legalább még egyszer annyi Rabbal.

Cleopatra Caesart és Antoniust meggyőzte, de *Augustust*, egygy hideg és hamis szivű Embert, hijába kísértette. 'S mivel attól tartott, ne talán ezen kevély győzőnek tromftartását ő is fényesítse, maga magát megölte. Egyiptom tehát a' Római Uraság alá jöve. Ez a' nyereség Rómának az vala, a' mi Péru Spanyolország-nak, 's Bengál Angolyországnak. Legottan olly bőséggel hozatott az arany és ezüst Rómába, hogy az élet és öltözet árúk, nem különbben a' mezei Jófágok még egygyyszer olly drágák lettek, mint az előtt, 's ezek által azután a' Római Birodalom enyészete siettetett.

Az Egyiptomiaknak nem vala többé Királyok, a' Rómaiak uralkodtak rajtok, 's ők ezeknek tsupán faktoraik lettek. Olaszországnak akkori lakosi igen megkedvelték a' napkeleti Kereskedést, melly, *Pliniusnak* bizonyítása szerint, százszoros nyereséggel járt. Ők az Egyiptomiaknak nyomába léptek. Némellyek az Ind-folyóvizén mélyen behajóztak az országba, mások a' *Ceylon* szigeti partokon kötöttek ki, 's mások ismét a' *Comorin* hegyfokot eveztek körül, 's a' Gángyesen felfelé jártak egész *Palibotráig*, egygy igen népes Városig, hol az Egyip-

tomiak immár régtől fogva üzték a' Kereskedést, 's hol valamennyi napkeleti Országokból való Emberek öfzvegyültek. Ők onnan hoztak Rómába gyapott és selyem Szöveteket, 's ezen utólsókból Agost Tsáfzár viselt Rómában ruhát legelső. Az ő példajaként a' Rómaiak a' legnagyobb költést sem kéméllették ruháikra, 's a' gyöngyök és gyémántok ő reájok nézve igen szükséges javak valának. Mostan, midőn a' Izederfa 's a' selyem erefztő hernyó Európába által hozattatott, tsak nem minden rendbéli Ember selyem szövetbe öltözik, főképpen Olasz, Spanyol, és Frantzországban, de egygykor azt még a' Római *Consulok* sem esmérték. Azomban azt még eddig se tudjuk olly jól készíteni, sem olly tartós színnel befesteni, mint a' napkeletiek szokták.

Valamint a' Rómaiak a' Birodalomnak végeit küllyebb terjesztették, úgy a' meggyőzött Népek szokásit 's erköltsit is magokévá tették. Egyiptomnak még több befolyása vala ez erköltsaikre, hogysem minden egyéb országjaiknak, mert a' legnagyobb gazdagságok belőle érkezett. Többi között bőven vitettek Rómába ama szép gyóltok és gyapott szövetek, mellyek Aleksándriában készültek, nem különbben az odavaló gyönyörű Szőnyegek, és sokféle színű Kristály üvegek. Az olasz Főváros Egyiptomból nem tsak Kézi műveket nyere nagy bőséggel, hanem a' sokféle Gabonát is számtalan hajókkal. 'S ez

vége azt szerzé, hogy Róma Környéke csak nem egészen abban hagyta a' földmívelést. Néhány ezrendök után az egész tája tele lett Kény-
 ligetekkel 's költséges Kertekkel. Ott, hol az előtt a' *Dictatorok* a' földet ekével forgatták, 's hol az ő mezei Kunyhóik állottak egygykoron, most immár paloták emelkedtek, mellyek virágos Kertekkel, Ugróvizekkel, Vizomlásokkal, és Lugasokkal körülvétettek. Kevés idő múlván ezeket a' büfzke Köztársokat az ázsiai puhaság egészen elerőtleníté. Híjába igyekeztek azután még a' bölts Tsászfárok is ezen part szaggató zápor vizet gáttal eléríteni. A' Világ Urai megkedvelték vólt már a' henye életet, minden szomszéd Nemzetek adóztak nekik, 's az égyiptomi bőséges gabona azt szerzé, hogy földjeiket nem kellett többé mivelniek. Ők tellyesen elhitették magokkal, hogy őket egyéb nem illetné, mintsem hogy a' földnek ajándékival 's a' meggyőzött Népek verítékivel kedvök szerént éllyenek. A' Szabadságok oda lett egészen már *Augustus* alatt, 's a' Rabságnak kellett helyt adnia. Legottan minden gonofzságok, mellyek a' rabságnak szüleményjei, dívaiba jöttek, 's a' Rómaiak nem annyira irigykedtek az ő fő Urokra 's annak Embereire, mintsem a' Játékszinben, Fényűzésben, 's az Ünneplésben telhetetlenkedtek. A' Pénz ehe tellyességgel megrontotta őket. Akkor Rómában minden áruba jött; a' Katonákat 's hadisereget pénzen kellett venni; 's az udvari



seregek nem egygyfzer adák el a' birodalmat kész pénzért.

Kostyán, kit mostan Nagynak nevezünk, roppant birodalmának székét Bizántzba által vitte, 's a' birodalom kevéssel azután felosztott. Az osztásra tsak hamar az enyészet is következett. A' napnyugoti birodalom dült le először, mert annak vólt hijával, a' mi az országot fentartja, azaz földmivelés 's jó erkölcsök nélkül. Az akkori Olaszország tsak egygy Kert vala. A' nép a' henye 's könnyű élet által puhává lett, 's a' tsinatlan Izmosoknak ellent nem állhatott, kik mindenfelől megtámadták. Egyiptom a' bizántzi Tsászároknak tántorgó széköket sok ideig tartotta fen egyedül. Nem tekintvén azon sanyarú módra, mellyel azt néhányan illették közülök; nem tekintvén azon bérlőkre, kik az átkozott *Monopoliümokat* kezdték benne felállítani, Egyiptom tovább is a' Kereskedése által gazdagodott, 's még azután is Fejedelmeinek gyakor segedelmet adott azon népek ellen, mellyek egymás után beléjek vésztek. *Cous* városa, melly az indországi Kereskedést magáévá tette, több századok által virágzott; 's Aleksándriával újat húzott, A' hajói a' Bengál felé való útát még elnem felejtették, 's ott mind azon árúkkal megrakodának, mellyek hazájokban kedvesek lehettek. De végre eljött azaz Időszak; mellyben ezen Ország ditsőségének a' Ke-

reskedésével, földmivelésével, 's érteményeivel egyfzersmind oda kellett lenni.

Muhamed, egygy azon Emberek közül való, kik természeti elők által az egész Földnek új Képet adhatnak, az arab Népeknek egy Vallást faragott, melly a' pusztaikon elszéledett feleiket öszvegyüjté, 's a' többi Nemzetek ellen felfegyverkezteté. A' szerentse őtet csak hamar vakmerővé tette. Mert ugyan is alig tett szert néhány ezer Követőkre, hogy legottan a' Kazul, Görög, és Abasz Fejedelmekhez, 's a' *Memphisi* Helytartóhoz Követeket küldé, 's meginté őket, hogy vagy az *Islamismust* vegyék fel, vagy pedig Adót küldjenek néki. Valamennyi világi Történetekben nem találtatik fel ezen mérész Követséghez hasonló példa, 's *Muhamedet* méltán valóságos bolondnak tarthatnók, ha az esze elégséges módot is nem adott volna néki arra, hogy ezt a' vakmerő szándékát véghez is vigye. Mert hogy az utazásiban a' szomszéd Nemzetek gyengeségét kitanúlta, azt is igen jól által látta, hogy azok a' Vitézek, kiket ő oktatott 's felnevelt, valamint mindenhez hozzá kezhetnek, úgy mindent véghez is vihetnek. Hogy a' Görögök a' Követei közül egygyet megöltek, legottan három ezer Embert felfegyverezé ellenek. Midőn ez a' maroknyi hadisereg a' puszta Arabországnak Kietleni által utazá, felkele közöttök *Chalad*, vezetésüket felvállolá, 's tsudára méltó vitézsége által azt szerzé, hogy száz ezer

Görögöt részszerént megveretett, részszerént megfuttatott. Ezen ütközet által *Muhamed* még bátrabb leve, mint egygy harmintz ezer emberrel megindúla, 's az egész földet Szórorszáig megholdítá. A' halál közben szakasztá tetteit, de a' Követői példája 's azon *Enthusiasmus* által, mellyet felgerjesztett benne, felbuzdúlva lévén, a' szomszéd Fejedelmeket sorral kitaszíták az országszékéből, 's Egyiptomot és a' Napkeletnek egygy részét magokévá tevék.

Midőn Egyiptom már egygy tartománya vala a' Kalifák birodalmának, elveszté Kereskedését 's Érteményeit lassanként tellyességgel. A' vad *Amru* ama híres Könyvestárt elégeté, mellyet a' *Ptolemeusok* olly sok gonddal és költséggel öszvegyűjtöttek, 's a' Tudósok közül ki Kostyán várába, ki a' görög Szigetekbe futott. A' hitbéli buzgóság meg nem engedé az első Muzulmánoknak, hogy a' Keresztyén Fejedelmekkel alkuba lépjenek. Ez okból a' földközi Tengeren való Kereskedést abban hagyták, 's tsak az arab Tengeröbölben 's benn az országban adtak vettek. Azonközben a' földmivelés még mindenkor virágjában vala, sőt némelly arab Fejedelmek még a' Tudományokat is, a' mint kitéltt tölök, ébreszgették. Idővel a' Velentzések módot találtak, hogy az égyptomi Kikötőhelyek megnyiltak nekik, mire legottan *Consulokat* helyhezttettek beléjük. Sőt ez azután megengedettett nékik a' belső Városokban is, 's kevés

idő múlva az Egyiptomiaknak védelmök alatt az egész ind Kereskedés Kezeikben vala. A' haszon, melyet húztak belőle, igen nagy vólt. Ugyan is ők lettek a' legfőbb Tengerjárók Európában, 's ezt a' Világ részét ők elégítették meg ázsiai 's áfrikai árukkal. Egygy ideig a' Gyénuaiak osztozkodtak velek ebből a' nyereségből, de a' Velentzéseknek az ő hajós erejük növtön növött, 's végre egyedül ők birták a' földközi Tengert. Szerentsés előmenetelök merészekké tette őket, 's a' Görögök romlásának annyiban hasznát is vették, mert ők is a' Birodalmoknak némelly Maradványiban a' Törökökkel megosztzkodtak. Elfoglalván Szeder és Kandországot 's némelly görög Szigeteket, hajós seregöket egész a' tengerzáró *Dardanellák* alá botsáták, 's igen megálázák a' Fényes-Kapu büszkeségét. *Lepanto* mellett Szövetségeseikkel annyira megverék a' tengeren a' Törököket, hogy ezeknek egész vizi erejük oda lett. A' Köztárságok, melly a' veres Tengeren való Kereskedés 's az Indország által gazdaggá lett, Olaszországot a' Törököktől megmentette, 's két száz esztendőök által vala a' Keresztyénség védelme, ugymond *Savari*. 6)

A' Kereskedő Velentze a' Szerentsének szinte legfőbb tetejét érte el, midőn egygy bátor Nemzet egygy Hertzeg kísztetésére, ki maga is a' Föld és Tsillagesméretben nem utolsó vala, magának egygy új utat törtt Indországba. Henrik, az akkori Portugal Királynak testvére, jól tudta

az Irott történetekből, hogy Afrikát körülhajózhatni. Legottan felkészíttetett néhány hajót, mellyek a' Kompas segítésége által kevés idő alatt az ázori és kanári Szigeteket fellelék. Egygyik a' Hajós Kapitányjai közül Afrikának egész a' legszélsőbb tsutstsáig ére, azt Szélvészhegyfokának nevezé, mert egygy reitenetes Szélvész éppen ott találta, 's azután ismét vízfőzra evezett. De a' Hertzeg, megértvén ezt tőle, azon Tengerbe dülő Szárazat a' Jó Reménység hegyfokának nevezte. Ezek a' sok időbéli hasztalan Kísértetek az egyiptomi Hajózás érdeménnyéről nagy vélekedést támaszthatnak nálunk, mert ők ezt a' járást már kétszer tették meg, a' nélkül hogy más vezéreik lettek volna a' Tsiliagokon 's a' tulajdon Szültt-eszeken kívül. Ezen híres hegyfok körülhajózásának ditsősége *Vasco de Gama* nevű Portugal Nemest illeti, ki a' Malabári parton kikötött, 's azután Lizabonba tromfolóképpen vízfőzajött. A' Drágakövek, mellyeket magával hozott, 's ama gyönyörű leírás, mellyet az indországi Kintsekről tett, a' Portugalloknál felgerjesztették a' Kivánságot utánnok, 's kevés esztendők múlva *Cochin*, *Goa*, 's több egyéb nevezetes Városok az övék lettek mellyekből kimondhatatlan sok Kintset tudtak gyűjteni.

Azonközben a' Törökök elvették Egyiptomot az Araboktól, 's minekutánna a' Velentzésektől a' Hajók építéséhez fát 's egyéb szereket

nyertek volna, egy szép Hajós sereget küldének ki a' veres Tengerre, 's azon valának, a' Velentzések ösztönözésökre, hogy a' Portugallok hatalmának terjedését megállítsák, vagy, ha lehetne, az újonnan elfoglalt országokból kikergetessék őket. *Albuquerque*, ki akkor Portugal Helytartó vala, nagy ditsóséggel hadakozék a' Törökök ellen, az arab Tengeröbölbe béüte, egynehány Kikötőhelyeket hatalmába veve, 's azon igyekezett, hogy az egész Egyiptomot megrontsa. Mert hogy az Abasz Tsászárral szövetségbe lépett, azt egyfzersmind arra is reá befzélle, hogy a' Nil vizét a' veres Tengerbe igazítsa, 's Egyiptomtól fogja el. Minemű szörnyűségekre hozza az Embert az irigység! Hogy a' napkeleti Kereskedést egyedül a' maga Nemzetének szerezze meg, nem gondolt ez a' Hajósvezér négy milliom Emberrel, kik az által életöktől megfosztattak volna, mert az Országjok egygy rettenetes Kietlenné váltak volna. A' való, hogy a' Nilvizének ez a' félre való vezetése nem lehetetlen. Azonban Egyiptomnak szerentséjére a' vad *Albuquerque* meghala, míg minekelötte az új Vizároknak ásásához kezdtek volna, 's az Abasz Tsászár új ajándékoktól nem ostromoltatván, a' szándékától elállott.

Az alatt, hogy egyfelöl a' Portugallok a' Velentzésekkel 's Egyiptomiakkal a' Napkelet; Kintseken egymással kötödték, másfelöl a' Spanyolok *Colombónak* vezérlése alatt Amérikát fel-

találák. Kevés idő múlva a' Spanyoloknak a' gazdagság 's ditsőség után való szomjúságokat nem vala elégséges a' Világnak ezen nagy része megnyugtató. A' portugál Tengerjárók *Vasco de Gama* nyomain jártak azután is, a' malabári partok mellett hajóztak oda, 's egész az indor-
 szági Szigettengerbe jutottak. Ugyan akkor a' Spanyol Hajósok is a' Molukkai Szigetekbe jöttek. Ez a' két egygy más ellen irigykedő Nemzet csak nem azon egygy helyről indúlt el Napkelet felé, mindegygyike a' Földigömbnek felét által hajózta, 's két általellenben fekvő tárgyakhoz sietvén, gyakran egymással öfveakadtak a' Világ legtávulabb részén. Ők öfzták meg magok között azon égtájoknak Kintseiket, de egyetemben a' vérökkel is kellett a' földet festeniek. Azonban nem csak a' magok vérével itatták azt, hanem a' *Celebes* szigetek Izerentsétlen lakosinak vérökkel is, kiket raboknak tévén, mindenből kifoszták. Az Arannyal, Gyémántokkal, 's Iz és Szagfzerekkel megterhelte hajók, mellyekkel vízfzajöttek, a' többi európai Fejedelmeket, kik az előtt a' halhatatlan *Colombo* szándékat megvetették, az ő mély álmokból felverék. Legottan Angoly és Frantzország hajósseregeket készítették, 's a' feltalált Országok Kintséből részt akartak venni. Már most Velentze virágít hullatta. Az Egyiptommal 's Indországgal való Kereskedés tette ötet hatalmassá, mihelyt Kintseinek ezt a' Kútfejét

elvefzté, azonnal az ő régi semmiségébe ismét visszazott. A' Kereskedéssel oda lett a' hajós ereje is, kihezképest a' távúlabb való országit nem is oltalmazhatta. Erre a' Törökök a' Szerder és Kandországot ismét magokévé tévék.

Mostan, midőn az európai Tengerihatalmak a' Kereskedést úgy nézik, mint az Országok szerentséjének alapját, mind egygyike azon vagyon, hogy a' Mériótál az ő részén szálljon le. Oroszország, melly igen éjszak felé fekszik, kihezképest nem is arra való, hogy hajósseregét a' Jó Reménynek Kapuja mellett Indországba küldhesse, 's a' jobban fekvő országokkal ebben vetekedhessen, egygy útát nyit magának, mellyet már a' Rómaiak, 's utánnok a' Gyénuaiak esmértek. Ez a' hatalom az Ételvizén erefzté le hajóit egész a' Sártengerbe, hol a' Kereskedők a' Kazul és Indországból való árúkat magokévé teszik. Másfelől Angoly, Frantz, és Hollandország bőven hozzák a' napkeleti terményeket 's tsinálmányokat Európának. Főképpen az Angolyok, Bengalban egygy roppant Országot birván, úgy szóllván urai ezen Kereskedésnek.

Illyenképpen az Egyiptomiak, kik semmi érdeményekkel és semmi hajós erővel nem bírnak, 's azonkívül huszonnégy kegyetlen Urak alatt fohászknak, semmi hasznát nem vehetik Országok fekvésének, 's az Európaiakkal nem futhatnak verset. 7) A' tudatlan hajósai

semmit sem tudnak Napkeletről 's alig merik magokat a' veres Tengerre elszánni. A' leghoszabb 's legnagyobb járások Mokka-ba esik. A' roszszúl épültt sajkáik (ezek görög szabású ároshajók) ott szoktak rakodni Jémeni Kávével, Arab Fűszerekkel, Baharami Gyöngyökkel, 's Bengali Szövetekkel, mellyeket a' Baniánok hoznak oda nékik. De még ez az igen szoros Kereskedés is nagy hasznokra vagyon. Mokka-ban a' Kávé fontját nyoltz Szuvon veszik, 8) 's Kairóba hozván, harmintzon adják el. Már tsak ezzel az egygy Tzikkellyel való kereskedés is tizen egygy milliomot hoz nékik bé esztendőnként. Annak legnagyobb részét Kostyán várába, Mariszelybe, 's Görög és Szórországba küldik; a' többi benn az országban kél el.

Az Angolyok már egyszer elkezdették vólt ezt a' Kereskedés ágát tőlök ragadni, de az Egyiptomiak a' Kormánynál panaszt tevének, és nagyon ellene valának. Midőn Alibég a' Karavánoknak bátorságot szerzett, 's Egyiptomot az idegen Kereskedőknek is megnyitotta, azonnal néhány bengali Szövetekkel megrakodott angoly hajók *Suetznél* kikötöttek, 's azokat jól eladták. *Politikus* okok megszüntették ezt a' Kereskedést, 's az Egyiptomiak tovább is maradtak birtokában. De vallyon mit tehet egygy olly Nép, mellynek nints legkisebb hajós ereje, az európai hajós seregek ellen? Előbb vagy utóbb kéntelenek lesznek az egyiptomiak még is azon

drága árukat, mellyeket most nagy bajjal 's költséggel Mokkából hoznak, oltsóbban az idege-
nektől venni.

Azonban Egyiptom, nem tekintvén a' mostani szomorú állapotjára, még egygykor hatalmas Ország lehet, mert az igaz Kintsnek Kútforrását még most is birja. A' Gabonájának bő-
sége, mellyel Arab és Szór országot 's a' Szi-
gettengernek némelly részét tartja; a' Rise, mel-
lyet az egész földközi Tengeren szinte Marfze-
lyig széllel küldöz, a' sáfránya, mellyből a'
Frantzok esztendőnként egynehány hajóval ki-
vizznek; a' Tevesója, mellyet az egész Európa
veszi; a' Széksója, melly ott igen bőven talál-
tatik; a' derék Lenje, melly az Olaszoknál olly
nagy divatban vagyon; a' kék Váfon, mellybe
némelly szomszéd Népek öltöznek; mind ezek
benn az országban termett és tsináltt árúk még
most is a' lakosoknak sok pénzt hoznak azon
Népektől, kik ő velek kereskednek. Az Abaszok
hoznak nekik Aranyport, Elefánttetemet, 's
egyéb betses Szereket, mellyeket az égyptomi
tereményekért tserében adnak. Frantzország küld
nekik posztót, ónat, fegyvert, 's líoni szövete-
ket, nem különben arany és ezüst Kötékeket,
de mind ezek nem elégségesek még is, hogy
azokat az árukat betsben felérhessék, mellye-
ket ismét Egyiptomból vészen, kihezképest a'
többit *Piasterekkel* kell pótolnia. A' Mentebő-
rök és Rézedények, mellyeket a' Törökök hoz-

nak Aleksándriába, a' Gabonával, Rissel, Kávával, és Szagfzerekkel, mellyekkel ottan meg-
 rakodnak, színt úgy nem tehetnek fel, 's így
 ők is nagyobbára kész pénzt hagynak ott. Egygy
 szóval, kivévén Mokkát és Mekkát, hol az
 Egyiptomiak sok Aranypénzt hagynak elz-
 tendőként, mindegygyik Nemzet és Város, a'
 melly ő velek kereskedik, kénytelen nekik Aranyt
 és Ezüstöt hozni. Ez a' két betses Értz még
 most is ő nálok olly bőven találkozik, hogy
 Alibég, midőn Szórországba szökött, nyoltzvan
 milliomot (Livert vagy is Frantz Fontot) vitt
 el magával, 's az Izmaelbég, ki néhány elz-
 tendők múlva hasonlóképpen oda szaladt, öt-
 ven tevéket terhelhetett meg Arany és Ezüst-
 pénzzel, Gyöngyökkel, 's Drágakövekkel.

Hogy ha Egyiptom, mellynek mostan nints
 semmi hajós ereje, semmi műhelyei, 's tsak
 nem semmi egyebe a' termékeny földjénél, még
 most is olly gazdag, tehát elgondolhatni, mi
 lehetne ezen országból, ha ezt egygy kiderültt
 elzü Nép lakná, 's egygy okos Kormány igaz-
 gatná. Millyen Polztókat lehetne készíteni a' Ju-
 hainak szép gyapjából! Millyen Gyóltst az ő
 jóféle lenjéből! Millyen Patyolatot az ő kétféle
 gyapottjából, melly ott terem, 's mellynek az
 egygyike egygy elz-
 tendős, a' másika pedig sok
 elz-
 tendős! Millyen Selyemszöveteket, ha a' se-
 lyemeresztő hernyó ezen deret, esőt, és szél-
 vészt nem esmérő országba hozattatnék! Millyen

sok Szereket 's Jófágokat lehetne nyerni, ha a' Viziútak azaz: *Canalisok* ásatnának, a' Gátok helyre hozatnának, 's az Ország harmad része, melly most a' fövény alatt hever, imét miveltenék! Melly hasznát vehetnék a' Festők ama kék, veres, és sárga Festékfüveknek, mellyek most az ottani pusztacon vadon teremnek! Egygy szóval, Egyiptom, egygy okos Kormány alá jutván, talán még egygyyszer azzá lehetne, a' mi már egygykor vala. 9)

1) Ez a' tudós Frantz 1777-ben jött Egyiptomba, 's egynehány esztendőt ott töltött. Az ő Könyve, mellyben igen sok szépet írt a' termékeny Egyiptomról, nem kis indítójok vala a' Frantzország vólt Kormányosinak, hogy azt elfoglalják.

2) Delta az alsó Egyiptomnak amaz igen termékeny földje, mellyet a' Nil folyó vize görög Delta betűként körülvesz, 's melly egygykor egészen Tenger vala. Tébaïs a' felső Egyiptomnak Tébe városa környéke, hol a' Keresztyén Világnak elején ama sok Remete tartózkodott.

3) Aleksándriai Kelemen így ír: „A' Fénitziabéliek a' betűket az Egyiptomiaktól nyerték, mellyeket azután a' Görögöknek általadták.“ Egygy más helyett pedig: „A' Fénitziabéli Kádmus hozta azokat első Görögországba, 's ez okra nézve nevezi *Herodotus* a' görög betűjegyeket Fénitziabélieknek.“

4) *Bosporus*, és nem *Bosphorus*, annyi

mint Ökörjárás , vagy is inkább Ökörtől általjárható víz. Ez ama Tenger szorúlatja, melyet egygy Ökör általúszhat.

5) Hát ha a' mi Tzigányaink nem Egyiptomból, a' mint ők hirdetik, hanem Abaszországból származtak, melly Egyiptommal és Nubiával határos Ország. Meglehet, hogy az Aranyászt, vagy is a' folyó vizek partjain való Aranyfövenynek kimosását, onnan hozták ide magokkal, 's ezt a' mesterséget egygykor már honjokban üzték.

6) Ezt Magyarországról talán több igazsággal lehet mondani.

7) Ezt 's a' többit *Savari* 1782-dikben írta.

8) A' Szú és Liver frantz Pénzek valának még akkor, midőn *Savari* Egyiptomról írtt. Az első a' Krajtzárunknál 's a' másik a' Húzasunknál valami kevéssel többet tett. Három frantz Liver tett egygy Forintot 's nyoltz Krajtzárt.

9) Ezt a' *Savari* vitatását 's óhajtását a' volt frantz Ötevény vagy is *Directorium* véghez is akarta vinni 's bétölteni. Azonban a' hadi Kotzka hat helyett végre vakra fordúlt.

*A' Templomosokról. *)*

Midőn egygykor a' Bádeni Hévvízben mulattam, **) 's onnan a' lársommal ezen gyönyörű tájnak számos szép Helyeit ***) sorral látogatam volna, többi között az elhagyatott *Lichten-*

stein várát is meg akarván látni, *Medlingnek* utaztam, hol minekutánna némelly Műhelyeket megtekintettem, Sz. Otmárnak szentelt régi Templomát is****) megnéztem. Ugyan ezen Templom mellett áll vala hajdan a' Templomosoknak egygy nevezetes Monostorjok, mellynek mindazáltal mostan tsak igen tsekély nyomai látszatnak. Maga a' Templom egy igen régi Épület, mellynek alatta egygy *Catacumba* vagyon, 's körülötte egygy Járhely vagy is *Gang*. Ebben a' föld alatt való Rejtekhelyben, a' mint mondják, szokták vólt tartani ezek a' Vitéz-Papok az ő Titkok üllését, 's ott vesztek volna el az eltöröltetésök napján fegyver által azon egygy órában negyvenen közülök. Mi szerzette legyen a' Templomosoknak kiirtását, arról nem egygyféle a' Vélekedés. Némellyek azt tartják, 's a' régi Irókkal akarják bizonyítani, hogy ezek a' Papok a' Fejérnéppel való tilos társalkodásban, az azoktól kapott gyermekek ölésében, sőt bálványozásban is találtattak volna; mások azt adják okúl, hogy az említett Titkok üllése nem másból állott volna, hanem a' Keresztyén Vallás 's a' Fejedelmek ellen való törekedésből; de vannak ismét feles számmal, főképpen mostan, olly Tudósok is, kik tellyességgel ártatlannak hirdetik őket, 's tsupán az irigyeiket 's jószágaikat okozzák, a' mellyeket, hogy az akkori Fejedelmeknek Ministereik magokévá tehessék, szántszándékkal kikiáltották volna őket

legnagyobb gonofztévőknek, 's némellyeknek vétkeiket közülök az egész Szerzetnek tulajdonították volna. Már akármi okból történt legyen eltöröltetésök, mi tsak gyanakodhatunk róla; az mindazáltal bizonyos, hogy igen gazdagok valának, 's hogy ha vétkesek voltak is közöttök némellyek, de nem mindnyájan, 's hogy a' Fejedelmek igen kegyetlenül bántak velük. Jegyzésre méltó, hogy némelly Szabad-Körmives Gyülekezetek ő tőlök származtatták a' Rendjüket, vagy is: azt a' Templomosság folytatásának nevezték, de millyen igazsággal, bizonytalan. Ha voltak e egygykor Magyarországon is, 's melly helyeken? arra nem felelhetek. Mondják, hogy Muraközben egygy Falu Templomában, melly hozzájuk tartozott, a' Szabad Körmivességnek minden jelei valóban ki volnának a' Köben vágva régi munkával, ugyanint a' Szegmérték, Vakoló kalán, 'st. af. sőt még az Emberfő is ott volna, mellyről az Ellenfeleik azt költötték, hogy ők azt úgy imádták, mint Istent, 's ehez képest bálványozók is lettek volna.

*) Ezek a' Vitéz Papok, Vitézlő Szerzetesek, vagy is Egyházi Vitézek, Milites Templi Jerosolymitani, Templarii, Templaristae, Tempelritter, nem jól neveztetnek Veres Papoknak vagy Barátoknak, mert a' ruhájok nem veres, hanem fehér vala, 's tsak egygy kis veres Keresztet viseltek azon, Barátok pedig éppen nem valának.

Eleinten magam is azt véltem, hogy ők valának azok a' Szerzetesek, kik Kereszturaknak nevezettek nálunk, 's kikről annyi helység Keresztúrfalvának mondatott, de a' melly most tsupán Keresztúrnak nevezetik. Mivel mindazonáltal még más Kereszturak is találtattak nálunk, ugymint *Cruciferi Hospitalarii*, kik hasonlóképpen sok szép Józszággal birtanak, 's tudtomra Székes Fejérváratt, Elztergamban, 's Bihar és Borsod Vármegyékben vóltanak, a' Monostoraik Hiteles helyeknek tartattak, deákuł *Loca credibilia*, 's még Hunyadi Mátyás Király alatt is fen valának, (lásd *Kaprinainak Hung. Dip. Part. II.*) holott a' Templomosok már 1307-ben eltöröltettek, ehez képest azt tartom, hogy ezek az utóbbiak valának inkább a' Kereszturak, kiktől annyi Helység nevezetik még most is Keresztúrnak. Ha valának e valóban nálunk is valaha a' Templomosok, az előttem eddig bizonytalan. Némellyek azt tartják, hogy ha Magyarországon nem is, de legalább Dalmát, Horvát, és Tótorfzágon valának, 's a' mint mondják, Muraköz is egygykor hozzájuk tartozott. Meglehet. Azt tudom, hogy IV Béla 1247-ben *Fratribus Domus Hospitalis Jerosolymitani* a' Szörényföldjét és a' Künságot, *Terram de zeurino et Cumaniam*, vagy is a' Havasalföldnek és Moldvának egygy nem kis Részét ajándékozá, hogy 25 esztendeig hasznát vehessék, 's tsak a' Tataroknak, ha a' szükség úgy hozná magával, állyanak vitézül ellent. De ha ezek a' Szerzetesek *Milites Templi* vagy *Cruciferi Hospitalarii* valának e, bizonytalan vagyok. Voltak azután nálunk az úgy nevezett Keresztes Barátok is, *Trinitarii*, *Monachi a S. Trinitate*, alias

de Redemptione Captivorum, de a' kik sokkal későbbben támadtak, 's tsak II József alatt szüntek meg nálunk, és semmi Józágokkal nem birtak.

***) Baden és Carlsbad az Óstriai Hévvizek között a' sok Jövevényeknek öfzvegyülése 's a' jó életnek ottan tölthetése miatt mostan legnevezetesebbek, de ha az egészségnek vizfszanyerésére nézve is a' leg-hasznosabbak legyenek e? arról nem szólhatnak.

***)) Illyenek a' Lachsenburg, Föslau, Schönaau, H. Kreutz, Karlsberg, Lichtenstein, Medling, Briel. Ez az utolsó egygy igen romantzos Völgy, melly mindenfelől meztelen 's köfzıklás hegyekkel vétetik körül. Egygy illy Környéket Bélshez olly közel lenni soha nem vélné az ember, ha szemeivel nem látta. Abban találkozik a' Medling vára is, mellyet egykor a' pogány Magyarok birtak, 's honnan sok fosztást és rablást követtek el a' Németeken, midőn még egygy részről Óstriának urai valának. Ezt a' Várat, az óstriai Irók szerént, Gyélsa Fejedelmünk, Sz. István Király Attya, vesztette el az Óstriának azon részével 984. dik körül, ki alatt a' Magyarok fegyvere igen megtompúlt, a' mihől következett azután, hogy a' Keresztyénség nálunk annál könnyebben lábra kaphatott, a' fejedelmi Udvar által bévezettetvén 's elterjesztetvén. Hogy sokan tsak tettetésképpen vagy pedig kéntelen fogadták el, az onnan is kitetszik, mert az Erdélyi Gyulának 's a' Somogyi Koppánynak számos társaik valának, de a' kik sokaig nem állhattak ellent, mert Sz. István egygy nagy segítő hadi sereget kapott a' Keresztyén Német Fejedelmektől, mellynek Fővezére ama Bábor Ventsellő lett, Comes Vencellinus, Graff Wenzell von Wasserburg, kiből azután a' Ják Nemzet-

ség eredett, 's ebből végre, a' mint mondják, a' Nagymihályiak, Ödönfiak, és Sztáraiak. Nem különben észre vehetni abból is, a' mi I András 's a' Testvére I Béla alatt történt, midőn, tudnjillik, a' Nép újra vilfza kívánta a' régi Szertartásokat. Mások azt tartják, hogy a' mit Medling váráról említünk, azt mind a' M ö l k váráról kell érteni, melly azután a' Sz. Benedek Szerzetesinek Monostorok leve, 's ugyan az még most is. Mert az Irók a' Medlicum és Mellicium várakat gyakran egygy más helyében vették helytelenül, 's nem elég jól különböztették meg. Az említett Medling vára törött Kövekből épült, 's felettébb oda vagyon immár, de a' Lichtenstein vára vágott Kövekből rakatott, 's a' mindent megemészto időnek bolfszújára fedél nélkül is tsaknem egészen épen fen áll mái napig. Schöna u Kertjében nevezetes az Éjnek Temploma, mellyről egygy Tudósunk azt írta, hogy midőn más Országokban a' Napnak Áldozóhelyeket emelnek, itt nálunk Éjnek Templomot építettek.

****) A' Templomban az öreg Oltár mellett jobb felől az Ofzlopon vagynak rostélylyal bézárt két kis lyukak, mellyekben tartatott egygykor a' mutatni szokott Szentek Szente, Monstrantia, Venerabile. Ezt már nálunk is az öreg oltár jobb felén sok falusi régi Templomokban észre vettem, mert tudni kell, hogy a' régi oltárokon a' Tabernaculum még nem volt.

A' Tűz által szerzendő Kárnak kissebbítéséről.

Ha ki a' Tüztámadásból esztendőnként eredt Károkat nálunk számba venné, az minden bizonnyal igen sok értéknek elsemmisedési 's

felette sok Embernek elszegényedését venné észre. *) Ezen tűz szerzette Károkat helységinkben 's városinkban egészen elkerülni mind addig lehetetlen lészén, míglen házainkat szalma, nád, és zsendely helyében tseréppel vagy legalább sáros szalmával (Habányok módjára) nem fogjuk fedni. **) Az elsőt a' nagy ára miatt helységinktől nem kívánhatni, mert azt még a' legfőbb Városok is nálunk, ugymint Buda, Pest, és Pozson a' miatt mind eddig bém nem vezethették; a' másikat pedig, hogy a' faluhelyeken nálunk közönséges lehessen valaha (ámbár miképpen kívánnám is) nem reménylem. Mert ez alá jóval erősebb falak szükségesek, mint a' mi paraszt házainknak vagynak rendszerént, mivel a' sárba mártott szalma felettébb nehéz. ***) Ezt mind addig nem várhatni nálunk, míg a' Szegénység maga magának épít házat, vagy is míg a' földes Uraság a' házak építését magára nem vállalja. Mivel tehát a' tűzi Károktól nem lehet magunkat tellyességgel megmentenünk, ahozképest azon kell lennünk, hogy legalább ezek a' Károk megkissebbíthetessenek. Ezt, vélekedésem szerént, először a' jó rendtartás és vigyázás, azután az óltáshoz szükséges eszközök készentartása, 's azok melléértelmes Emberek rendelése véghez vihetnék; ****) másodszor, ha minden tizedik ház mellé oldalaslag egygy Tűzgátoló fal építtetnék (azaz : minden tizedik 's tizenegygyedik ház között) hogy a' Tűz to-

vább elne terjedhessen. Ha pedig minden ötödik 's hatodik ház közé jöhetne egygy illy Tűzfal, annál hasznosabb volna, de a' Költség is reá kétfzeres lenne, mert kétfzer annyi Tűzfal kívántatnék egygy helyben. Ennek a' Tűzfalnak vagy is Tűzgátnak a' Városokban a' házak magosságához képest jóval magosabbnak kellene lenni, hogysem a' Faluhelyeken, 's hogy állandó és tartós legyen, termett vagy sült Kövekből kellene állani. *****) Szükség volna pedig, hogy azt a' Város, Helység, vagy Földes Uraság maga Költségén építtesse, melyet a' lakosok azután esztendőnként lassatskán visszafizethetnék. Ezen tölem javasolt Tűzfalnak leendő kimondhatatlan nagy érdemét eszökkal csak azok érhetik fel, a' kik hazánkban esztendőnként a' Tűz által okozott szörnyű sok Károkat jól esméri.

*) Ezek a' gyúladások sehol nem uralkodnak annyira, mint ama népes, de többire náddal fedett szép Magyar alföldi Mezővárosokban 's Vásárhelyeken.

**) Zsendely és Tserép vagy is Tsatorna jobban mondatnék talán Házhéj-fedő-fának és kőnek, vagy röviden Héjfának, Héjkőnek. Habányok vagy is Újkerefztyének laknak Pozson és Nyitra Vármegyékben az Ország szélén Morva felé. Ezek a' múlt időkben otthonn Morvában az új Vallások miatt üldöztetvén, kiköltözködtek, 's itt telepedtek meg. Már most Római vallásúak. Igen jó erköltsű tsendes és szorgalmatos Emberek, 's mindenféle Mesterségűzők. Ők találták fel a' Házhéjjának ezt az új módját.

***) Az efféle Házfedélnek módját leirá Nyelvünkön Landgraff Ádám, melly Irat ki is nyomtattatott Pozsonban, Sopronban, 's Egerben.

****) Dohányozni nálunk sehol nem kellene, kivévén a' Szobában, Konyhában, Kertben, 's a' Mezőn. Valamint a' Magyar Tájokon a' Kövérségnek a' tűzhelyen való felgyúladása, 's a' lángnak a' Kürtön való kifzőkése már sok tüzet okozott, úgy a' Tót Réfszeken a' Kementze szájánál való Kender szárítás is sok kártékony Tűznek vala szerzője. Így az égő gyertyával a' palláson való járás is, 's a' Verebeknek éjjeli kifzedettetésök már sok falut kevertt nálunk tűzbe. A' veszfűből fontt Sövények is melly károsak 's tüzet tovább terjesztők légyenek, már nem egygyűzer tapasztaltam. Ezek helyében Kőből vagy Mórból való Kerítés ditséretesebb, vagy legalább a' hasábfákbaól való, mert ez a' lángba nem olly hamar hozattatik.

*****) Sültkő, Later coctus, Backstein, illetlenül mondatik Téglának a' deák Tegulából, mert ez nem egyéb, hanem a' mivel valamit fednek vagy is borítanak, ugymint Héjkő, Héjfa, azaz: Tserép, Zsendely.

A' Hírlevelekről.

Ezekről azt tartják mostan, hogy 1650-dik körül kezdtek először hetenként nyomtattatni Német, Frantz, és Angolyországban a' Haza nyelvén. *) De hogy a' *Zeitung* nevű német Levelek már a' XVI Században is irattak 's nyomtattak, a' bizonyos, **) tsak hogy ezek nem hetenként, hanem tsupán akkor jöttek ki a' sajtó

alól (többire versekben, 's egygy vagy fél árkosra nyomtatva negyed rétben) midőn az Irónak és Nyomtatónak úgy tetszett, vagy is inkább, midőn valami nevezetesebb dolog történtt, 's valamelly nyomosabb Újhír érkezett. Azokat a' Vénaszfzonyok 's Gyermekek énekelve árúlták az útszákon, 's többire mindenikén fel is vólt téve, mitsoda nótára kellessék azt énekelni. Némelly akkori Magyar Irók is, főként Erdélyben 's Tiszántúl, követni kezdték ezt a' szokást, tsak hogy, az egygy Tinódin kívül, többire az elmúltt régibb dolgokat énekeltek, ugymint Akilles, Hektor, Nagy Sándor, Etele, Arpád, Hunyadi, Tóldi, 's egyebek Tetteit 's Történeteit. Hihető, hogy ezek az Irók úgy vélekedtek, hogy mivel a' Magyarok az iratlan sok Újsággal úgy is úntig bővelkedtek akkor otthonn is, nem volna semmi szükségök az irott Újságra.

*) Schwartzner Úr ízerént frantzúl kezdett íródni Renaudot által 1625-dik körül; angolyúl 1661-ben; németül pedig már a' 30 esztendő's háború alatt.

**) Illyenekből egynehányat emleget G. Szétsényi Könyvestárának Catalogusa.

Az arab Számokról.

A' régi Pénzeken és Harangokon gyakorta különös arab Számok taláztatnak, mellyeket nem minden Ember tud elolvasni. Vagyon né-

kem is három Pénzem illy számokkal, 's egygy 1481-ben szép pergami hártyán gyönyörűen írott Könyvem, melly akkori *Breviarium* vala. Az Írója magát a' Könyvnek vége felé így jelentette ki: *Finitus est iste Breviarius per me Johannem Seydentaden feria quarta ante Dominicam Palmarum Anno Domini M. CCCC. LXXXI.* De ezek a' Sorok az akkori szokás szerént sok *Contractio*kkal vagynak írva. Előlről ezen Imádságos Papi Könyvnek Kalendárioma vagyon, mellyben mindenkor ezen arab Számok: 4. 5. 7. helyett ezek jönnek elő: 8. 7. 11. *) Hátul a' Napok millyen volta (akármi munkára nézve) az Égijegyek szerént ki van téve. Ezek az Égijegyek pedig ilyeneknek tartatnak: Kos, Mér-ték, Nyilas, és Vizöntő jóknak; Bika, Kettős, Oroszlány, Szűz, és Bak roszszaknak; Rák, Skorpió, és Halak középszerűeknek. Az arab Számoknak keletők nálunk csak XV Században kezdődött. Ezek a' Számok a' Római Számoknál sokkal többet érnek, mert a' nagyobb Szám kitevéséhez kevesebb Jegyek kívántatnak, 's azokat már mostan még a' mesteremberek is mind jól esméri. Főképpen a' Könyvnyomtatók sok hibát követnek el a' Római Számokban. Például lehet a' Tudós Horányi Urnak *Memoriája*, mellyben a' Könyveknek Kiadási, római számmal lévén kitéve, igen gyakorta hibások.

*) Ugyan ezen elhagyatott arab Számokat olvashatni a' Budai B. Afészony Templomának a' Tornyán is

imígy: 18vo, azaz: 1470, mellyben, a' mint vélem, ez a' Torony a' Templommal együtt megújítatott.

A' Kézijről és Kéztsőről vagy is Puskáról.

Némellyek a' keveset olvasottak közül a' Kézijat nálunk már felettébb régen elhagyatott Fegyvernek nézik, 's a' Puskát vagy is Kézitsőt sok száz esztendősenk lenni gondolják. Ezeknek tudni kell, hogy még Hunyadi Mátyás, II Ulászló, 's annak szerentsétlen fia II Lajos alatt is Vitézink ijjal 's nyilakkal éltek, 's azokkal felfegyverezve hadakoztak. 1459 dikben Szege-den tartatott Ország gyűlésén hozatott törvény szerént minden Magyar Vitéznél eme fegyverek megkivántattak: *Gladius, Clypeus, Arcus, Hasta*, azaz: Kard, Paizs, Kézij, Dárda. 1495-ben a' Kintstartó Regyistromában ezek jönnek elő: „*Ad mandatum Regium missa sunt in una magna navi diversa Ingenia infrascripta — — ab hinc usque ad Mohacz — — Martino vero Horwath, qui ipsa Ingenia, videlicet Pixides barbatas, Globulos earumdem, Pixides manuales, Salnitria, Sulphur, Arcus manuales, Sagittas manuales, habebit deferre.* *) Sőt még 1523-ban is a' XIX Törvénytörvényszakasz azt parantsolja, hogy a' Lovasok *Hastam cum Clypeo, vel Arcum manulem cum Pharetra habeant*, a' felső Várme-gyék pedig *Pedites pixidarios mittant*. Azonban voltak, a' mint most említém, már ezen Ki-

rályoknak is Puskás Gyalogjaik, *Pedites pixidarii*, nem különben Agyúik is, *Ingenia bellica*, *Bombardae*. Több helyett a' leveleikben az Agyúknak eme neveik jönnek elő, ugymint *Offnicza*, *Ztrubnicza*, *Hubicza*. Az első *Offen* német ízből eredett talán, hogy mint a' Kementze lángot okádott, a' harmadik pedig tótul és tsehül annyit tesz mint Száj, 's abból jöhetett azután az illy Agyúnak utóbbi német neve *Hau-bitz*. Az *icza* végezetők kimutatja, hogy a' Tsehek lehettek akkor nálunk a' Pattantyúsok. Az Agyú hajdan nálunk a' deák *Bombarda* névéhez képest Pattantyúnak mondatott, úgy nem különben Taratzknak is; talán a' tót *Trefzk* szóból, melly szint úgy Pattanást vagy is Tsattanást téfzen. Azonban lehetne mondani Réztsőnek is, vagy pedig Rézszájnak, Réztoroknak. De még azután is a' Kézij divatban volt, a' mint azt *Pighius Herculeséből* észre vehetni, midőn azon Magyarokat leírja, kiket Pozsonban látott Rudolfnak Koronáztatásán 1563-ban. A' szavait majd másutt előladom.

*) *Ingenia bellica*, Hadi Lelemények, Találmányok, Alkotmányok, Alkottyúk. *Pixis barbata* Szakállosnak mondatott, 's nem egyéb vala, hanem támaszfal való öreg puska, melly mint egygy Szakál függött róla. *Pixis manualis*, Kézipuska, Kézitső. *Arcus manualis*, Kézij. *Pyxis*, *Büchse*, eleinten csak annyit tettek mint Tok, *Theca*, *Capsa*, de mióta az apróbb Tűzfegy-

ver feltaláltatott, a' Németek azt is die B ü c h s e zum schiefsen nevezék, 's ebből a' B ü c h s e német szóból, melly a' deák Pyxisből eredett, származott mind a' tseh és tót, mind pedig a' magyar szó: Puska. Durits hijába vitatja a' Puskának az ő tősgyökeres tseh eredetét, 's Pusztk szóból származtatja, melly annyi mint Eresztő, Botsátó, mert ez szintűgy a' Kéziját is illetné, 's tsak olyan Származtatás, mint Szomszédnak a' Szószedőből, Kenyérnek a' Ki nyer? -ből, 's a' Káposztának a' Káp-hoztából. A' Vindus Tótok a' német B ü c h s é ből még most is mondják P u k s á n a k.

Az Embereknek mostani számokról.

Ezt most a' sok számolások után sokkal bizonyosabban ki lehet tenni, hogy sem az előtt. Az 1800-diki Számok imezek:

Az európai Orosz birodalomban 31,000,000
Svéd és Dánországbán - - 5,200,000
Német, Tseh, és Poroszországbán 38,000,000
Magyar, Erdély, Horváth, és

Tótországbán - - - 9,000,000
Európai Törökországbán - - 8,000,000
Olaszországbán - - - 18,000,000
Frantzországbán - - - 30,000,000
Spanyol és Partországbán - 13,800,000
Angoly, Sót, és Irországbán - 12,000,000

Öfzeséggel Európában 165,000,000

Azsiában 570,000,000

Afrikában 75,000,000

Amérikában 150,000,000

Öfzeséggel az egész Földön 960,000,000

Az Embereknek mostani Kormányoztatásokról.

Az egész Emberi Nemnek Kormányoztatását egygy nevezetes Író a' múltt 1800-ban így adta elő:

Monarchicus - - 70 milliom Embereken.

Monarchico republi-

canus - - 80 — —

Republicanus - 50 — —

Despoticus - - 620 — —

Fél Vadem be - 120 — —

Vademberi - - 20 — —

960

A' Taltosokról 's Dalosokról.

Tátos' Bátori Lászlótól mindenütt Taltosnak iratik, 's annyit tesz nála, mint *Magus*. Ezek a' Taltosok a' pogány Eleinknél nagy tekintetben voltak, mert ők valának mint egygy Papjaik, vagy is inkább Böltseik 's Tanátsadóik. A' Taltos, most Tátos, egygykor talán így ejtődött: Tanúltt-ekos. Hogy már Etelének lehettek illy Taltosi, kitetfzik *Priscusból*, hol az Etelénél vólt Ebédjét leirja, 's végre az *Ir-nachról*, Etele legkisebb fiáról, emlékezik. *) Pogány Eleinknek ugyan sem Templomaik, sem pedig Bálványaik nem valának, **) de még is voltak olly Embereik, kik a' Népet a' maga felei között való egygyességre, 's az Ellenségen

veendő diadalomnak ditsőségére buzdították. Azután kik Aldomásnál a' szabad ég alatt felszóval kezdték az Istenség áldására készített énekeket. Ezt az utólsót azonhan, úgy tetszik, nem a' Taltosok, hanem a' Dalosok véghez viték. Ezek üzték akkor egyedül a' Költőséget (Költő mesterséget, *Poësiſt*) számtalan istenes, történetes, és világi Énekeket koholván, de a' mellyek, írásba nem foglaltatván, mind elfelejtettek, 's oda vesztek. Ők az akkori Hösökről sok vitézi vagy is hadi Dalokat szereztek, sőt némelly tréfás Énekeket is, mellyeket az asztal felett szokták vólt énekelni. Ezek a' Dalosok ***) a' haddal egygyütt jártak, tsak hogy láthassák, mi történik ottan, 's azt azután versekbe foglalhassák. Ők a' Hadi dal által a' Vitézeket hartzra buzdították, 's az ütközet kezdéskor az egész Dandár utánnok énekeltt. Egygy szóval, ők afféle Emberek lehettek, valamint a' Németeknél *die Barden und Scalden*. De a' Taltosok inkább a' *Druidákhoz* hasonlók vóltak, 's magokat Tanátsadással, Orvoslással, Fűesméréssel, és Jövendőléssel különböztették meg. Mennyire mentek elő mind a' Taltosok, mind pedig a' Dalosok az említett Tudományokban, az nints értésünkre. Minekutánna a' Keresztyénség Sz. Istvántól béhozattatott, az előbbi Taltosok nyilván ugyan nem merték többé azoknak kiadni magokat, de alattomban igen sokáig találkoztak még is, tsak hogy hová tovább ostobábbak

lettek, 's végre tsupán ámítókká váltak. A' nevök is (igen utálatos lévén a' Keresztyén Papjainknál, kik akkor többire csak Barátokból állottak) tsupán Ördöngöst kezdett jelenteni, vagy is egygy olly Embert, ki az Ördögnek Tzimborássa. De a' Dalosok még Mátyás Király alatt is (sőt Liszti János szerént még később is) fen valának, noha immár nem olly divatban és tekintetben, mint annak előtte. Talán ama Sebök Deák, vagy is igaz neve szerént Tinódi Sebestyén vala a' legutólsó Dalosunk. Béla Levelesénél a' deák nevök *Joculatores*, azaz: Tséltsapók, Tsúfosok, Tsúfok. Egygy illy Dalosnak munkája lehet ama történetes Ének is: Emlekezzünk Régiekről 's a' t. A' Taltosok megszűnését az okozta, mert feladódván, úgymint Ördöngösök, tűzre ítéltettek; de miért szűntek meg a' Dalosok, annak szeretném az okát érteni. Talán azért, mert mihelyt a' Tudományokon jobban kezdtünk kapni, legottan az effélegyáva, parasztos, ízetlen, faragatlan, 's gyakorta hazug Versek 's azoknak Koholók a' régi betsöket elvesztették nálunk.

*) „Sed Attilas semper eodem vultu omnis mutationis expers et immotus permansit, neque quidquam facere aut dicere, quod jocum aut hilaritatem praeserferret, conspectus est. Praeterquam quod juniorem ex filiis introeuntem et adventantem, nomine Irnach, placidis et laetis oculis est intuitus, et cum genâ traxit. Ego vero cum admirarer, Attilam reliquos suos

liberos parvi facere, ad hunc solum advertere, et animum adjicere, unus ex Barbaris, qui prope me sedebat, et Latinae linguae usum habebat, fide prius accepta, me nihil eorum, quae dicerentur, evulgaturum, dixit: Vates Attilae vaticinatos esse, ejus genus, quod alioquin interitum erat, ab hoc puero restauratum iri.“ Cap. II. §. XIX. Ezekből észre lehet venni azt is, hogy már az akkori főbb Kúnok közt is találtattak, kik deákul tudtak.

**) A' Kún és Magyar Népnek régi Vallása sokkal tisztább vala minden bálványozástól, mintsem hogy Márst és Herkulest a' régi Görögök 's Rómaiak szerént imádták volna. A' mi a' Kúnokat illeti, azt némellyek abból akarják kihozni, hogy Etelénél a' Márs Isten Tőre igen nagy bétben tartatott, melly, Priscus szerént is, szintén akkor találtatott fel. Erről a' Márs Töréről én azt tartom, hogy minekutánna a' fúrtt agyú Etele alatt a' mezőn akadtak volna valamelly régi rosdás nagy Kardra, ő a' történetnek hasznát akarván venni, a' Taltosi által kihirdette, hogy azt maga az Isten ő neki küldötte, hogy azzal az Ellenségeit meggyőzhesse. Ezt pedig csak azért hírefszte ki, hogy az által a' vitézeit tesse annál bátrabbakká. Mind a' Kúnok, mind a' Magyarok, Pogány létökben is, a' szerentsés ütközethez az Isten segedelmét színt úgy hitték szükségesnek lenni, 's őtet azért színt úgy segítségül hitták, valamint mi mostan, Keresztyén létünkben, segítségül hívjuk a' Seregek Urát. Ez a' Seregek Ura ő nálok is azon egygy Úr vala a' Teremtővel 's Mindenhatóval.

**) Ezeket: Dalos és Dalolni mások így ejtik: Dallos és Dallani. Én az elsővel tartok, mert nem a' Dall, hanem Dal a' Tőszó. Az egygytagú Szavak csak

akkor végződnek két Mássalhangzón, midőn a' Magánhangzó végbetű kihagyatott belőlök, ugymint ezekben: Magv, Szarv, Toll, Enyv, Knöyv, Ölyv, mellyek egykor így hangzottak: Magu, Szaru, Tolu, Enyü, Kölyü, Ölyü.

A' Kettősbajról.

Némelly Iróink tagadták, hogy valaha lett volna divatban nálunk a' Kettősbaj vagy is *Duellum* ugymint Igazság Próbája. De a' régi Levelek erről mást tanítanak. Mert ugyan is még az I Lajos Király idejében is fen vala ez a' vad szokás, a' mint megláthatni ama Levél Képekből vagy is Levelek-Formáiból, mellyeket Kovátsits Úr hoz elő *in Art& Notariali temporibus Ludovici I confecta*. Abból kitetszik, hogy ámbar az Apja I Károly igen sok Jót hozott országunkba, és onnan többféle Roszfszat kivetett, ugymint a' Tüzesvas Próbáját, 's t. af. de a' Kettősbajt még sem írhatta ki olly könnyen a' mi hartz szerető 's vérrel nem gondoló Nemzetünknel. Ez a' ditsőség Hunyadi Mátyást illeti, ki noha Árpád, Sz. László, 's II András után a' legvitézebb Fejedelmünk vala, de még is ezt a' Vadakhoz 's Vademberekhez illő szokást Deer. VI. Art. 18. méltónak ítélte eltörlésre. Az említett Kovátsits Urtól kiadott Munkának: *Formulae solennes Styli* 8-dik Levélf. ezek fordúlnak elő: „Actor in legitimationem suae Justitiae in corroborationem dictae suae Propositionis li-

gneum Claviculum, vulgo *Cemie* dictum, amarifico animo porrexit E. f. F. praenotato, potens nos pluries hoc replicando, ut nos Juris de rigore ad personale Duellum ipsos judicantes permitteremus. Et quia ambae Partes non coacti, nec etiam compulsi, sed sponte obligaverint seu voluerint, ut ad tale Duellum perficiendum nos easdem permitteremus: igitur nos mature super hoc tractantes una cum Assessoribus nostris admisimus inter loquentes isto modo, ut praeallegati — — pedestre Duellum coram nobis in area certaminis cum instrumentis ad id necessariis dimicare debeant propriis ipsorum in personis.“ 36-dik Levélf. pedig ezek vagynak: „Tandem praenotatus E. f. F. talem Sententiam interlocutoriam nolens super se expectare, in signum suae innocentiae absque aliquali intermissione quemdam ligneum claviculum, vulgo *Chewk* vocatum, coram nobis porrexit Causatori supradicto pluries acclamando, ut ipse per certamen Duelli expurgare se vellet in accusatione praenotata.“ Ezen Kettősbajról méltó olvasásra, a' mi in *Observationibus Processus causarum militaris Curiae Regiae in facto honoris* jön elő ezen szavakkal: „Si quae Partium non expectato Judicis decreto Parti alteri Signum comittendi Duelli, *Chewk* nostra lingua vocatum, in Judicio offerret, ostenderet, et protenderet, hoc facto se ipsum condemnaret subito et succumberet, eo quod per se sibi

Duellum adjudicasse decerneretur.“ Ez a' *Cemiek*, *Chewk*, *Chewek*, nem más, hanem hibásan nyomtatott *Chewek*, mostani írással Tzövek, azaz: Faszeg. Azzal kínálni hajdan az Eleinknél szint annyit tett, mint Bajra kihívni. A' Faszeg Tzöveknek alkalmasént onnan mondatott, mert a' Németek is az apró Szeget *Zwecknek* mondják, 's a' Tseheknél is *Tzvek* vagy is *Tzvok* Szeget jelent.

Magyarország Termékenységéről.

Hogy sok Hazánkfiai olly igen megvetik a' Külföldet, annak részszerént az az oka, hogy azt igen kevesen esméri, részszerént pedig, hogy ott élelmöket nem remélhetik. Mert vallyon mivel szerezhethet magának a' Magyar Kenyeret a' Külföldön? A' Kereskedésre nem adja magát, a' Mesterségekhez tellyességgel nem ért, 's a' Tudományokhoz ritkán annyira, hogy ott is vehetnék hasznát. Így tehát a' Katonaságon kívül nints egyéb módja, miként élhessen el a' Külföldön. 'S ugyan innen következik tulajdon Hazájának minden Országoknál fellyebb betsülése, 's eme vitatása: *Extra Hungariam non est Vita, si est Vita, non est ita.* Az Idegen ezt jól tudván, mihelyt a' Magyarokkal beszédbe ered, legottan a' Magyarország Termékenységét dicséri, 's az által a' Magyaroknak hízelkedik. Ez által a' gyáva Magyar legottan lóra ülteti, 's

jó Barátjává teszi, de az okos Magyar igen jól tudja, mit kell tartania Országának ezen ditséretéről. Mert, ha a' Föld termékenysége igaz is egygyfelől, vallyon kinek érdeme ez a' ditséret? A' bizony nem a' Nemzeté, hanem tsupán a' Földé. Ha az Orzágnak Műhelyei, vagy pedig Kereskedése, vagy is a' Köznép Szorgalmatossága ditsértethetnék, már akkor a' Hazafi méltán örülhetne, 's a' ditséretet szégyen nélkül elfogadhatná. Azután, ha igazat akarunk szólni az egész Tátor hegyek allyát *) inkább terméktelennek, mintsem termékenynek mondhatni. A' legtermékenyebb Környékink pedig a' Pénz dolgában legszegényebbek.

*) Ugymint Trencsén, Túrótz, Zólyom, Liptó, Árva, Szepes, Sáros, Ungvár, Bereg, 's Mármaros Vármegyét; elhalgatván, hogy némelly Vármegyéknek csak egygy részét lehet termékenynek mondani, ugymint Nyitrának, Barsnak, Hontnak, Nógrádnak, Zemlinnek, 's még egygynehányanak.

Magyarország Tzimeréről.

A' mi az Ország Tzimerét, a' Pólákat, illeti, az arányt mind addig *Schwartner* Úrral tartok, míglen 1202-diknél régiebb efféle Tzimerünk elő nem kerül. Ő Kegyelme azt véli, hogy Imre Kírály hozta fel azt először, mivel négy Orzággal birtt, ugymint Magyar, Dalmát, Horvát, és Rátzországgal, melyeket a'

petsétjén így említ: *Henricus Tertii Bele Regis Filius Dei Gratia Hungarie. Dalm. Croac Rameq. Rex.* — A' Kettős Keresztről úgy vélekedem, hogy azzal II András a' petsétjén, 's IV Béla a' pénzén kezdtek elsőként élni tziemerül. De hogy már Sz. István, Péter, Sámuel, I András, I Béla, és Sz. László pénzein is szemléltetők, a' bizonyos. Ezt pedig az szerzette, hogy a' belső nagy Kereszt a' külső kis Kereszttel, melly a' Körülrás elején szokott lenni, a' Pénzvasmetfzők által öfzvekaptsoltatott. 'S e' lehet a' Kettős Keresztnek az Ország Tziemerében az ő tsebély, de valóságos eredete. Lásd *Schönvisner* Úrnál a' Magyar Pénzesmértben ezen pénzeknek Képeiket. — Az egygyes, sőt kettős Hegy is, mellyre a' Kettős Kereszt helyheztetett, szemléltetik immár az I Lajos alatt készült Képeken, *) az Attya I Károly alatt a' Kettős Kereszt még mindenkor csak egygy négy szegen szokott állani (de a' három Hegyek csak az Ország Rendjeinek 1385-diki petsétjökön először jelennek meg. Mi ok hozta őket a' Kereszt alá, arról sokan nem is kételkednek, mert azok által a' három fő Hegyeinket vélik képzelteni. Talán tziemerés Halmainknak is a' Tátra, Fátara, és Mátra színt olly később tulajdonított jelentés, valamint a' Duna, Tisza, Dráva, és Száva tziemerés Póláinknak. Nékem úgy tetszik, hogy mind a' kettőt csak a' Pénz és Petsétvasmetfzők, valami más Tzimert akarván követni,

hozták divatba nálunk. Egygy szóval, én úgy vélekedem, hogy Országunknak mind a' két Tzimere (eredetére 's nagyobbodására nézve) többel tartozik a' Pénz és Petsétvasmetfzők szabadtevésének, hogy sem Királyink 's Nemzetünk rendelkezésének. — A' Koronát látni immár a' Kereszt alatt I Lajosnak 's a' leányának I Máriának, nem különbben Hunyadi Mátyásnak egygynémelly ezüst apró pénzein, de a' Hegyek alatta még nintsenek. Azután eltűntt ismét a' Kereszt alól, míglen a' Habsburgi Mátyás azt a' három Hegyekre feltette, 's a' kettős Keresztet újra belé szúrta. Ki tudja, ha az említett Habsburgi vagy is II Mátyás alatt a' Korona nem azért helyhez tetett e a' három Hegyekre, 's a' Kettős Kereszttel nem azért szúratott e oda, mert ez a' Fejedelem hozta azt vízfőz Prágából Magyarországba?

*) Az egygyes Hegy elő jön immár az 1358-diki Krónikánk előtt való Képen, a' mint azt Schwan d t n e r i n S c r i p t o r i b u s R e r . H u n g . - rézzel ki is nyomtatta; a' Kettős Hegy pedig ama Máriatzeli B. Afzfzony Képen, melly, a' mint mondják, I Lajosnak a' legkedvesebb Képe vala, 's most die Mutter Gottes von Schatzkammernek neveztetik. Ez a' Kép is ki van már nyomtatva. Minekutánna ez a' Tzikkely kézzen lett, kezemhez juta néhai Prayunknak hólta után ki jött Könyve a' Magyar Királyok Petsétjeikről, hol hátul Ottó Királynak Petsétjén a' Kettős Kereszt három Hegyeken látzatik állani. De én elvagyok hitetve, hogy az a' Kép nem Hegyeket, hanem Koronát jelent.

A' Magyar Népek hajdani's mostani Számáról.

Mennyit tett légyen azon Magyar Embe-
reknek Számok, kik Árpáddal vagy is a' Hét-
magyarokkal ide vetemedtek, nem bizonyos.
Béla Levelese tsak azt írja, hogy sok néppel
érkeztek. Kezai Simon's Túrótzi János (vagy
is inkább az Előljárója amaz 1358-diki Króni-
kás) az egész Hadisereget, melly a' hét Főem-
berek vagy is Hadivezérek alatt vala (a' Száz-
adosokon's Tizedeseken kívül, kik mintegygy
hat ezeren lehettek) 210,000-ből állottnak mond-
ják, 's így mind egygyig Vezér 30,000-et veze-
tett volna. Millyen számot tehetett a' Fejérnép
és a' Kisdedek, arról nints semmi emlékezet.
Farkas András is az Énekében, mellyet Krak-
kóban 1538 ban adott ki, a' Számokat 200,000-
nyinek mondja a' három ezer Szolgáikon kívül.
— A' Népünk mostani Számáról sem lehet bi-
zonyost mondani, mert az Ország Népének a'
Nemzetek szerént való *Conscriptioja* még nem
történt, 's nem is történik egygy olly hamar,
mivel igen sok olly Városink, Vásárhelyink, 's
Helységink vagynak, hol a' Nemzetünkbeliek
a' Németekkel, Tótokkal, Oláhokkal, Horvá-
tokkal, Oroszokkal, 's Rátzokkal egygyütt lak-
nak, és sokan közülök taláztatnak olyanok,
kik mind a' két nyelven egygyaránt beszélnek.
A' mennyire még is lehetséges vala erről vala.

mit mondani, azt a' mostani Tudósink így adták elől:

Schwartner Úr *) a' valóságos Magyar Népet két milliommál többnek mondja.

Jénai Recensens **) közel három milliommnyinak.

Lichtenstern Úr ***) 3,340,000-nyinek.

Ráth Úr ****) négy milliomot fellyül haladónak.

*) Statisticájának 563-dik Levélf.

**) Allgem. Liter. Zeytung von 1797. No. 248.

***) Skizze einer Statistischen Schilderung des Östreichischen Staats 38-dik Levélf.

****) Ankündigung eines deutsch-ungarisch lateinischen Wörterbuchs.

Sz. Pál első Remete tetemeiről.

Eddig mind azt hittük, hogy 1331-ben *I. Lajos Magyar Királyunk*, békességet kötven a' Velentzésekkel, az említett Szentnek Maradványait valóban megkapta, 's azokat a' Buda melléki *Sz. Lőrincz Monostorában* letétette, holott igen nagy tiszteletben valának, meszfe földről számos Szarándokoktól meglátogatván, míglen, a' Mohátsi vérontás után, onnan valahová elvitettek. De hogy nem régen *G. Eszterházi Pál Pétsi Püspök*, akkor *Sz. Pál Szerzetének Feje* lévén, Velentzében vala, ott a' *Sz. Julia-*

nus Templomában megmutatták néki Sz. Pálnak valóságos Tetemeit, 's egyetemben bizonyossá tették, hogy az akkori Dózse vagy is Velentzés Vezér *Contarenus* András 's a' Nemesek I Lajost megtréfálták, 's valami más Tsontokat adtak volna által éjjel alattomban, tsak hogy a' Város Népe, a' mint mondják vala, meg ne tudja, mert másként a' zendüléstől lehetett volna tartani. Lásd erről a' Pétsi Püspökség Históriáját, melyet Koller Úr Kanonok készített. Sz. Pál tehát hólta után sem mulatott köztünk, ha bár mind azt hitték is az Eleink 145 esztendeig. Ez a' gyümöltse tsak nem mindenkor a' vakon hívésnek. Az Olaszok már az előtt is sokszor megtsalák az Eleinket. Ha a' Ragúzaiak a' Vólt- Velentzéseknél hitelre méltóbbak e, nem tudom.

A' Magyar Nemességnek szóló Jovallásom.

Az Ember, míg él, soha nem bizonyos, ha végig szerentsés marad e. Az elkerülhetetlen Érelem, *Fatum inevitabile*, a' legboldogabb Embereket is gyakran nyomorúságra hozza. Erre annyi a' példa nem tsak a' régi idökből, hanem mostan is, hogy azokat előhozni valóban sükségtelen lenne. Ugyan is hány birtokos Embert fosztott meg a' frantz *Revolutio* mindenétől, kik végre a' Külföldön kéntelenek válnak koldúlni, vagy pedig másoknál egygy

kevés panaszos Kenyérért hízelkedni 's farkat tsóválni. Azonképpen a' múltt Századokban hány birtokos Magyar vala kántelen a' Török, Tatár, Kurutz, és Labantz miatt hazáját elhagyni, 's egyéb Országokba folyamodni, hol azután nagy nyomorúságban töltötte életét. Már ha ezek a' Szerentsétlenek valamelly Mesterség üzésre alkalmasak lettek volna, minden bizonynyal az inségnek legnagyobb részét elkerülhették volna. A' Fejedelmekről azt mondják, hogy kiki közülök fiatal korában valamelly Mesterséget megtanúl. *) Hogy ha a' Fejedelmek nem szégyenlik azt megtanúlni, kiknek soha nem történik szükségök reá, vallyon miként szégyenlhetnék a' Nemesek, kik felettébb gyakran végső nyomorúságra szorúlnak. Ez a' Mesterség tudása megnyugtathatná a' Nemesei Szülöket, hogy ha bár fiaik a' legszegényebb állapotba vetemednek is (ugymint Tékozlás, Perlekedés, Szerentsétlen Kereskedés, *politicus* Vétkezés, Játzás, Fosztás, Drágaság, vagy Haború által) még is mindenkor magokon segíthetnek. 'S nem tsak az Úrfiakat, hanem az Úrileányokat is jó volna még kisdéd korokban olly alíszonyi Munkára megtanítani, mellyel mindenütt Szerentsétlenségökben is fellelhetnék élelmöket. Azután ez a' Mesterség értés a' gazdagnak ollykor hafzon helyett mulatságot is ferezhetne. A' mi a' Hazafit a' Mesterségeknek megbetsülésére leginkább indíthatja, az nem

egyéb, hanem hogy míglen a' mi Magyar Nemzetünk azokon 's a' Kereskedésen jobban nem fog kapni, addig mind kevés értékű, mind kevés tehetségű, mind kevés számú, 's mind kevés tapasztalású marad; 's az Idegenek tovább is belőlünk fognak gazdagodni, a' szegényebb sorsú Hazafiak pedig ezután is kénytelenek lesznek tsupán a' szántó, vető, 's kapáló terhes munkából élödni.

*) II Józsefről azt hallottam, hogy a' Könyvnyomtatást tanulta volna meg. Rákótzai Ferentz Asztalos volt, a' mint kitettségik Mikesnek Törökországi Leveleiből,

A' Szembe való ditsérés.

Szóllottam immár a' Szembe való kinevetésről, 's melly dísztelen szokások légyen ez némelly büszke Tudóskáknak: most a' Szembe való ditsérésről is röviden elő kell hozakodnom. A' való, hogy ezt némellyek igen kedvesen veszik, és mintegygy kívánják; de ezen Jámborok nem veszik észre, hogy a' Szem között való ditsérés többire vagy tsupa hízelkedés, vagy pedig Kigúnyolás, Kinevetés, *Ironia*. Ha ki valóban megérdemli a' ditséretet, az a' Szembe való magasztalását nem keresi, mert ez mindenkor az okos Embereknél gyanús szokott lenni. Egy szóval, az érdemes, de egyetemben szemérmes Ember, a' maga jelenlétében soha nem kíván ditsértetni. A' Szembe mondott magasztalások.

ban csak a' szemtelen és gyenge gyönyörködik. Tartsunk a' Szembe való ditsérőktől, mert többire merő álnok és hamis Emberek. A' ki valami jót tud felőlem, az vagy halgasson előttem róla, vagy, ha akarja, nem bánom, távúl létemben említheti.

A' Tavasz Virági, németből fordítva.

Ó melly gyönyörűen kiféépíté a' mezőt a' mosolygó Tavasz! Teli virágokkal az egész Kert, Némellyek fűrtösön függnék a' hófzszabb vagy rövidebb szákról, 's olly sűrűen, hogy ágai-
kat alig láthatni, mások mint apró Rózsák azokhoz vagynak ragasztva. Itt büszkélkedik a' Baratzk és Mondola virág a' rózsa veressével, 's amott emelkednek a' Körtvély 's az Almafák az ő hófzinű és szagos virágaikkal. Millyen gyönyörűség! Millyen ékesség! Melly bőséges takarmányt ígér ez a' virágokkal tellyes Kikelet! De, ah! ezen fákat még sok esetek várják, míglen gyümöltseik megérnek! Ki tudhatja előre azon szélvészeket 's éjjeli dereket, mellyek azokat, míg minekelötte gyümöltstse vállyanak, meghervasztják? Ki tartóztathatja meg ama káros férgeket, mellyek már az apró gyümölts szivébe befúrják magokat, 's a' mellyek által az azután megromlik? Ki védheti meg az érni kezdő gyümöltst a' jégesőtől 's égiháborútól? Mind azon ezer meg ezer Virágok közül, mel-

lyek reményünknek hízelkednek, csak kevés ér-
 heti a' gyümölcst kort, 's még ezeknek is a' rom-
 landóság van nyomokba. — Ti Iffiúságnak büsz-
 ke Reményi 's mosolygó Kilátási, hozzátok ha-
 sonló a' Tavasznak virágos volta! Millyen biz-
 tosan kívánunk mindent a' Szerentsétől, midőn
 először lépünk a' Világba! Minden mosolyog
 reánk, a' ditsőségnek 's boldogságnak minden
 útjai, úgy tetszik, hogy nyitva vagynak előt-
 tünk; minden, a' mint látszik, tsupán mi éret-
 tünk teremtetett; nekünk csak a' Kezünket kell
 kinyújtanunk, 's a' legszébb sorsban részesülhe-
 tünk! Azonban a' fiatalkori Képzélések játé-
 kaiktól elragadtatunk, az esméretlen Emberek
 roszszaságáról nem is gyanakodunk, 's azoktól,
 kiket soha meg nem bántottunk, éppen semmit
 se félünk. Nagy bizodalommal neki eredünk az
 útnak, mellyre a' választás vagy a' Környülál-
 lások vezettek, 's a' feltett tárgyat olly közel-
 lévőnek tartjuk, mintha már Kezeinkkel elér-
 hetnénk. De, ah! csak hamar fájdalommal vész-
 zük észre, melly igen megtsalnt Képzelésünk!
 A' sok akadályok mindenfelől elállják az utun-
 kat; a' Szerentsének hirtelen változása kén-
 telénit elállani feltételünktől; mások tsalárdsága
 's nyerekedése még meszszebb elvetnek tár-
 gyunktól; ezer álmodott 's bé nem teltt remé-
 nyek végre ellankasztják elménket 's kedvünket;
 a' sértett Szerelem, a' megbántott Reátartás, 's
 a' megtsalásban utól értt álnok Barátink gya-

nakodóknak 's bátortalanoknak tesznek, 's vajmi boldogoknak nézhetjük magunkat, ha szívünkben a' roszsz társaságból semmi méreg nem maradt hátra! Így lassú lépésekkel végzük sietve kezdett futásunkat, 's még szerentséseknek állítjuk magunkat, ha Iffiúságunknak sok virági végre tsak egygy két gyümöltsöt is hoznak.

Egygy régi 's puszta Várnak meglátogatásakor.

Ihol itt áll előttem ama régi 's nevezetes Kővár az egekbe nyúló falaival, mellyeknek látásán több esztendőszázak elmúlttak, 's mellyeken, úgy szóllván, maga az idő áর্থatatlanúl koptatta el fogait. Ihol itt állnak előttem az Elővilágnak ama tiszteletes Maradványi, mintha az alkotó Természet a' Kőszállal együtt, mellyen fekszenek, a' földből szülte volna oda azokat! — — — Hát tsak ugyan elvagy hagyatva, te Eleimnek Lakhelyök? Úgy van, az elfajúltt Utók oda hagytanak, tsak elvétve látogat meg téged egygy igaz Hazafi, ki szívfájlalva lép beléd, úgymint az Elővilágnak szenteltt épületébe, 's kit te a' régen elmúltt százakba ragadsz által. — Valamint Magyar Elődink az eget és időt bőszzontó Kőszálokon magosan építették lakhelyeiket, úgy magosan is gondolkoztak, 's a' veszedelmektől nem tartottak. Utóik az alaton völgybe ereszkedtek le, alatonúl gondolkoznak, 's félékenyekké lettek. A'

Kövérok oda vagynak, 's a' régi hírünk és tekintetünk is utánuk ment! — Belépven a' várba, álmélkodtam a' szörnyű magos és erős falain, melyek részszerezént vágott Kövekből, részszerezént falakká kivágott Kőszálakból állottak, 's a' tartóosságok vagy is inkább romolhatatlanságok által eléggé kimutatták, hogy ha bár az építőjök nem értett is a' márvány oszlopok felállításához, de a' falakat kőszálakká, 's a' kőszálakat falakká tudta átalváltoztatni. A' külső Udvarból a' Várnak belső részébe vagy is a' Várpiatztzára jövék, melly egészen bé volt füvel növe. Itt mély Tsendesség lakozék, 's magam is alig mertem ezt a' nagy Tsendet lábomnak topogásával megháborítani. — Soha se felejttem el azt a' Belérzést, melly akkor engem körülvelt. Játzó Képzésem a' múlt százakba tett által, a' kijetlen Kőfalakat az Elővilág képeivel megelevenítette, 's az elmúlt időnek átalhatatlan lepelét felemelé előttem. — A' Várudvarán lőnyerítést 's fegyverzörgést hallottam, körülöttem pedig mérő üstökös régi Embereket láttam forogni; a' garáditson a' Kardoknak 's a' patkós Tsizmáknak öszveütközése zengett, a' régi Magyar Tűzhelyen pedig a' vendégízereitől lángok lobogtak; a' palotában Lant és Koboz mellett a' régi Hősekről hangzottak az énekek, a' Kápolnában pedig egygy leányka képébe öltözött angyal térdepelt; az ablakról dobok ropogása 's trombiták harsogása hallatott min-

denfelől, lenézvén pedig a' Várfalakról az egész Környéket erdőséggé láttam átalváltozni. Egygy szóval: valamit láttam és hallottam, édes andalgásba hozott. Ezt a' belérzést az előtt még soha se tapasztaltam. — Minekutánna a' Várból kiléptem, mohos falai alatt így elmélkedtem: Ki mondhatja meg nékem mind azon történeteket, mellyek ebben a' Várban 's ezen a' hegyen estek egygykoron! Nem lehetne e itt n mindegygyik hely 's mindegygyik fal igaz tanu a' vigságnak és szomorúságnak, a' jóságnak és gonofságnak, 's a' kegyességnek és kegyetlenségnek történeteiről? Tsaknem mindent eltemetett az irgalmatlan feledés! Hová lett porok ama sok Emberek teteminek, kik itten egygykor uralkodtak, és sok más százaknak életet vagy halált szereztek? Senki sins, ki őket vagy tselekedeteiket említse! Mert nem értették azt a' szép titkot, miképpen mehet valaki ezen rövid életből a' sokkal hosszabba által. Az ő igyekezetök nem vólt más, mint a' testi erőnek ditsőségével birni, 's ebben a' tsekély ditsőségben a' medvéikkel osztozkodtak. Örömetst fellelfitené a' Költő ezen Vár embereinek 's történeteinek emlékezetét, de semmi bizonyost nem talál szent eszköze számára, ugyan azért tsak Képzelésének ékes szüleményjeivel népesítheti meg ezen helyet, 's nem adhat Költeményje által más egyebet tudtunkra, mint azt, hogy mi történhetett egygykor itten; mivel a' Let-

tek Könyveik elhalgatják azt, a' mi valóban történtt.

A' Jénai Recensióra való feleletem.

A' Sokfélémnek Jénai *Recensensére* nem lehet ugyan panaszkodnom annyiból, mintha igen nagy rövidségem történtt volna tőle, mert a' munkámat nem csak helyben hagyta, hanem több helyett meg is ditsérte. *) Tsupán három vagy négy helyett nem elégszik meg velem. És ugyan először véteköül tulajdonítja nekem, hogy én a' *Hunnusokról* és *Kúnokról* másként vélekedem, mint sem *Schlötzer* után ő *Kegyelme* 's némelly mostani *Irók*. Én a' *Hunnusokról* azt tartom, a' mit a' régi *Irók* tartottak, hogy, tudniillik, magyarul beszéltek. Azután azt vitatom felölök, hogy a' magok nyelvökön *Kúnoknak* hívák magokat, melly okra való nézve *Chunusoknak* nevezték őket ama velek vagy kevéssel utánnok éltt *Irók*, úgymint *Ptolomaeus*, *Prosper Aquitanus*, *Gregorius Turonensis*, *Sidonius Apollinaris*, *Theophylactus Stmocatta*, *Nicephorus Calistus*, sőt olykor *Ammianus Marcellinus* is. Ezen *Chunusok* maradékinak hirdetem én a' mostani *Kúnokat*, *Jálszokat* és *Székeleyeket*, a' *Magyarokról* pedig azt irtam, hogy noha nem bizonyos, ha az *Etele Hunnusiból* származtak e, de még is lehetséges olyanképpen, a' mint azt *Katona Úr Theophanesből* gyanítottta, 's magam is említettem a' Sokfélém

VII Dar. 79-dik Levélf. A' *Recensens* azt akarván megmutatni, hogy a' régi Kúnok nem a' mi Nyelvünkön beszéltek, engem az *Alter Miscellaneen* nevű munkájára igazít, hol az úgy véltt Kún Miatyánk feltaláltatik. Ezt a' Könyvet én jól esmérem, 's az említett Miatyánkot is már az előtt olvastam mind Dugonits Etelkájában (a' mellyből vette *Alter* maga vallása szerént) mind *Pray Dissertatiojiban*. De már régen helyesnek találván aránta *Pray* ítéletét, felöle azt hirdettem, hogy az nem Kún, hanem Tatár Miatyánk légyen. **) Azután ha elfogadjuk is az Eleinknek a' *Hunnusokból* való eredetöket, azért még is Finokkal, Lappokkal, Vogulokkal, 's több afféle Népekkel rokonságosak lehetünk. Mert a' mit most Fin Nemzetbélinek tartanak, az egygykor mind Kún vagy is *Hunnus* és *Scythä* nemzetbélinek neveztetett. A' Nyelvnek a' szavakra és ejtésre való elváltozását soha nem tagadtam, sőt azt vitattam, hogy minden tsinos és tsinatlan Nyelvek elváltoztak, de hogy egygy egész Nemzet, melly egygyütt lakik, a' maga Nyelve helyett egygy más idegen Nyelvet felvegyen, azt elnem hitettem magammal. A' Példák, mellyeket a' *Recensens* hoz elő, hogy engem az aránt meggyőzhessen, ítéletem szerént, nem elég nyomosak. A' *Mandsu* Tatárok még most is a' magok Nyelvökön beszélnek. Hogy a' kik közülök a' Pekingi Udvarnál forognak, vagy pedig Sinában

tiszttséget viselnek, azok, Sinául is színt úgy szólnak, valamint Tatárul, azt elgondolhatni, de az anyai 's otthoni Nyelvök még is a' Tatár nyelv. A' Frántzok színt úgy Német és Gallus Nemzetből eredtek, valamint az Oláhok Bolgárból és Olafzból. A' sem tetszik ő Kegyelmének, hogy én a' Bolgárokat elejétől fogva Tót nemzetnek tartottam; pedig a' nemzeti Orosz Irók, a' kik nálunknál jobban esmérhették őket, mind azt hirdetik egygy torokkal. A' mi Könyvemben a' *Recensensnek* méltán nem tetszik, az az egygyféle Magánhangzókból készített verseim. Azokat már magam is régen megutáltam, 's valahányszor ízemembe kerülnek, mind annyiszor ízégyenlem és bánom, hogy időt vesztettem velek. Ok nélkül veti mintegygy ízememre a' *Recensens*, hogy, midőn a' régi Magyaroknak Vallásokról értekeztem, a' *Cornides* Könyvét nem említettem, úgy nem különbben, hogy a' Jénai Híradást is elhalgattam volna, midőn a' Magyar Játékmesékről és Játékszínről szóllottam, holott mind a' két Munkának hasznát vettem. ***) Erre tsak az a' feleletem, hogy ha a' *Recensens* a' Könyvemet figyelmétesebben olvasgatta volna, tehát mind a' két munkát azon a' helyen és ugyan ditsérettel említve feltalálta volna. Mert soha nem vólt az a' szokásom, hogy a' más érdemét akármiben is magamnak tulajdonítsam.

*) Allgem. Literatur Zeytung von Jahr. 1803. No. 115.

**) Ez a' Miatyánk vétetett a' Kún Sz. Miklósi Levéltárból, melly Helység egygykor Tatár Sz. Miklósnak neveztetett, mivel azon Tatárok (akkor úgy nevezett Neugari) szállották meg, kiket Kún László Király a' hartzban elfogott. A' Miatyánk tehát az ő nyelvökön vala, miglen idővel ők is a' többi Kúnoknak Magyar Nyelvöket megtanulák 's felvevék.

***) Cornidest én ugyan nem esmértem, de a' kiadott két vagy három Munkáiból immár régen észrevettem, hogy a' Magyar Történetek tudásában, 's az azokban előforduló dolgoknak illő megítélésében nem igen vólt eddig hozzá fogható Emberünk. A' mint a' Béla Levelesséről irtt Könyvéből kitélik, mellyet csak imént adott ki Engel Ur, ez a' Tudósunk vélekedésiben igen gyakorta megegyezett velem. Bár csak a' többi hátrahagyott Kéziratjai is mennél előbb kiadatnának!

*Némelly Jegyzetim Schönvisner Úrnak betses
Munkájához.*

Ezen Urnak a' Magyar Pénzesmétről való Munkája ebben a' Tudományban nálunk *classicus* Könyv. De mivel lehetetlenség, hogy egygy illy Munkában az első igyekezet legottan mindennel bővelkedjék (ezt maga megesmérte a' Tudós Író az Előbeszédjében) ez okból szabad, sőt illő dolog, hogy mások is toldják eme szép munkáját, a' mi hijával lenni látszátik. Én is azon valék tehát, hogy a' mi kevéssel az én kis

Gyűjteményemből megbővíthetem, vagy a' mi-
ben más értelemmel találtam lenni, azt ő Ke-
gyelmének engedelmével itten előadhassam.

Ad pag. 29. Azon régi Pénznek, melyel a'
Pannonok és *Dacusok* a' régi görög 's római
Pénzt szerették majmolni, lehet más okát is ad-
ni; én mindazáltal erről a' Pénzről azt tartom,
hogy ez a' Majompénz ezen durva 's tsinatlan
Népeknél az első vaka, melyet az Adás és Ve-
vés kedvéért magoknak otthon verettek. Mert
mivel ezek a' Nemzetek az arany és ezüst gö-
rög 's római Vertelékeknek betsét 's keletét na-
ponként még magok közt is látton látták, ők
is végre az adásvevés megkönnyebbítéséért ha-
sonlót kezdtek verni, és ugyan azon Képekkel,
de sokkal gorombább munkával. Meglehet azon-
ban, hogy azt eleintén nem a' Fejedelmek ve-
rették, hanem tsupán az Ötvesek a' magok nye-
reségökre készítették, és talán a' felsőségnak min-
den híre nélkül, a' Nemzet pedig úgy éltt vele,
mint valóságos és jóféle görög 's római Pénzzel.

Ad pag. 37. A' *Bia*, *Biat*, és *Biatec* nevű
régii Pénzekről azt tartom, hogy azok azon
egygy Fejedelemhez tartoztak. *Biat* lehetett az
igaz neve ezen *Pannon* vagy *Illyrus* Fejedelem-
nek; *) *Biatec* kisebbítőképpen ejtve, azaz: *in*
Diminutivo; *Bia* pediglen az írásban megrövi-
dített neve. Uralkodhatott *Pannoniában* vagy
Illyricumban még Kristus születése előtt, azaz:
minekelőtte ezen Országok a' római igát kén-
te-

lenek valának felvenni. Vagy talán a' római Íróktól említett *Batóval* azon egygy vala. *Biacium*, most Biháts, talán ő tőle neveztetett. Báta's Batafszék Tolna vármegyében talán színt úgy fentartják valamelly emlékezetét. Sőt Bát is, tótul *Bátovtze*, hajdan *Biatovtze*, Hont vármegyei nagyon régi Vásárhely, talán színt úgy ő néki kölfönheti a' nevéi.

*) Nálam az egykori Pannon, Dacus, Vindus, Carnus, Bulgarus, Illyrus, Heneta, Veneta, Sarmata, mind merő Tót Nemzetek.

Ad pug. 71. A' Kún, Abár, Bolgár, és Tót nemzetbéli Fejedelmeknek pénzeikről, kik egykor Országunkban uralkodtak, *Schönvisner* Úr Munkájában nincs semmi emlékezet, mert a' Tudós Szerző semmi bizonyos nyomokra nem akadtt. Én sem merem vitatni, hogy ebben szerentsébb lettem volna, azonban lehetséges még is, hogy ők is egygykor pénzt vertek. Ugyan is még sok oly apró ezüst Pénz találatik nálunk, 's időről időre többféle kerül elő a' föld gyomrából, melyet senkinek se tudunk tulajdonítani, mert semmi betűk nintsenek rajta. Annak minden részéből ki lehet venni, hogy a' Római uralkodásnál később ugyan, de még is Sz. István idejénél régibb. Ez a' Pénz többire ezüst pléhből való, és csak egygy felén van kiverve. Illyenek azok a' három apró ezüst Pénzek, melyekről a' Sokfélém IV Darabjának 48.

dik Tzikkelyében emlékeztem, 's a' mellyeket ottan rézzel ki is nyomtattam. Illyen az a' Pénz is, melly a' Sokfélélem VI Darabjának végén van elő adva, 's egygy tsuklyás fejű Meseállatot mutat.

Ad pag. 75. A' Szilágyban 1797-ben találtt Somlyai Kintset, a' mint azt ide felhozták Bétsbe, láttam magam is a' Tsászári *Münzcabinet*-ben néhai *Ekhel* Úrnak engedelméből. Az arany Lántzról a' Mezei Gazdához 's Mesteremberhez tartozó mindenféle apró arany Szerszám füg, úgymint Sarló, Fogó, Fűrész, Kalapáts, Szántóvas, Juhnyíró olló, 's több egyéb. Azok közt van egygy Tsolnak is a' benne ülő révészszel. Ezen Lántzról én azt tartom, hogy azt valamelly görög Tsászárr egygy Tartomány fő Tisztartójának adá ajándékul, ki a' reá bízott Tifztségében hiven 's ditsérettel eljártt. A' Lántz Nyakbavetőnek szolgált.

Ad pag. 81. A' Torontálban 1799-ben találtt Sz. Miklósi Kintsnek arany Korsóin és Tsészéin előljövő görög és egyéb Felirásokat lásd ezen Darabom végén,

A' két utolsó Sor jóval különbözik az elébeniektől, 's valamelly tsinatlan Nemzetnek betűiből állhat. Ha Bolgár, Abár, vagy Kún betűk légyenek e, azt mások határozzák meg. Hogy ezt az Országot, hol ez a' Kints találta-tott, úgymint Tifza, Maros, és Temes mellékét egygykor a' Magyarok előtt Bolgárok, Abá-

rok, 's Kúnok vagy is *Hunnusok* birták, a' bizonyos. Nékem amaz éjfszaki *Runus* betűknek látszatnak, mellyekkel élhettek a' Kúnok is, 's azoknak Utóik a' Székelyek. Ugyan efféle Betűkkel rovhatták meg ama Levél gyanánt szolgáló Rovásaikat. A' két első sorban említett *Boyta Zsupan* *) talán nem is más, hanem ama Béla Levelessétől előhozott hét Kún Főembereknek egygyike, kik Almos Fejedelmünknek *Kiow* táján meghódultak, vele az Országunkba bėjöttek, 's abban letelepedtek. Az Irónk így említi: *Boyta, a quo genus Brucsa descendit.* Ez a' Főember Követül küldetett Tsalánhoz Téli Bolgár Fejedelemhez, azután ezen Temesi Környékbe haddal Galád ellen, kinek meggyőzése után Árpád megajándékozta *Torhus* nevű birtokkal a' Tisza mellett. Hogy ezek az arany Edények, mellyeken eme betűs Bélyegek 's mindenféle Emberek 's Élőállatok Képeik találtnak, több tekintetből is megérdemlenék a' rézre metaszt 's kinyomtatást, azt kiki által látja. A' Képek között szemléltetnek az Emberfejű lovak is, *Centauri*, Emberlovak. Ezen Képek egygykor a' Kún Népnél nagy betsben lehettek. A' Jászberényi Kürtön is láthatni ezt a' Képet. Azután *Müller* és *Schlözer* is emlegetik, hogy a' Neper vizének mellékén, melly az előtt Új *Russiának*, azután Új *Serviának* neveztetett, 1763. ban egygy felbontott Sírhalom vagy is Halomdomb, oroszúl *Kurgan*, alatt sok arany és

ezüst Drágaságokat találtak, mellyeken színt úgy az Emberfejű lovak látszattak. Már pedig itt is laktak egygykor a' Kúnok, oroszúl *Polov-tzi*. Ezen Emberek kiváltképpen szerették 's nagyra betsülték a' lovakat, azokból az Istennek Aldomást készítettek, 's azok húsával színt-úgy éltek, valamint mi mostan az ökör hússal. Azonban a' lóhúst, úgy tetstik, tsupán sültve ették. Az ökörrre nem vólt szükségök annyira, mivel a' földmivelést nem esmérték. Meglehet, hogy a' Regéik, vagy is a' Régi-Meséik azt taníták, hogy az Eleik egygykor a' lovakból eredtek volna, 's még Emberlovak létökben, azaz: midön még felében lovak vagy is négy-lábú Emberek valának, vitték volna véghez ama hallatlan nagy Tetteket, mellyekről a' Mesék emlékeztek. Talán ezen okból látszatnak a' régi Egyiptomi Köveken is olly gyakran ama lófejű Emberek. Azonban a' Jénai *Recensensnek* gyanuja, hogy ez a' Kints Egyiptomból eredett volna, 's valamelly Magyar Vitéz azt zsákmányúl hozta volna ide Törökorfszágból, hihetetlen, és szemlátomást helytelen. Mert mind a' munka, mind pedig a' betük kimutatják, hogy ezek az aranymivek valamelly tsinatlan Néphez tartoztak, melly a' görögországhoz közel lakott, és jóval régiebbek a' Magyaroknak a' Törökökkel való hadakozásoknál. Az Egyiptomiak nem az Ember fejjel való négy lábú Lovakat, hanem a' Lófejjel való két lábú Embereket szokták a'

Képpelírásokban ábrázolni. 'A' Korsón való Tsat vagy is Kapots inkább Kún Emberre mutat mint régi birtokossára, hogy sem Egyiptomira. Mert a' Kún szüntelenül lóháton vala.

*) Zsupan bolgár szóból eredett a' magyar szó: Ispán, melly most immár háromféle, úgymint fő, fel, és al Ispán.

**) Hát ha a' Székelyek is azért neveztettek egykor tsúfságból löfejű Székelyeknek, mivel pogány létökben az Eleik a' Kúnok után szint azt hitték hajdan.

Ad pag. 85. Schönvisner Úr a' Magyar Pénz-esmértetésében így ír; „Gentem Hungaram, quae ex veteri Patria sua ne proprium quidem Numi vocabulum secum attulisse videtur, proprios jam antea habuisse Numos, quam in Europam commigraverit, novasque in Dacia ac Pannonia sedes fixerit, ab omni procul est verosimilitudine.” *) Alatt a' Jegyzetben azt írja, a' mit magam is a' Sokfélében immár vitattam, hogy a' Pénz a' deák *Pensa* szóból eredett. Ez mindazáltal nem lehet elég ok azon állításra, hogy az Eleinknél (az ázsiai Denti Magyaroknál) a' Pénznek igaz magyar neve nem vala, ha mindjárt megengednők is, hogy ők magok semmi Pénzt nem vertek. A' Pénzesmérését pedig tölök eltagadni, kik vagy a' Sártenger mellől vagy a' Feketetenger széléről jöttek ide, kihez képest gazdag 's nagyon kereskedő Nemzeteknek úgymint Kazuloknak 's Görögöknek szom-

szédjaik valának, igen nagy Képtelenség volna. A' kik az Eleinket olly durva 's tudatlan Népek képzelik, azoknak tudni kell, hogy mi most számtalan dolgokat csak tótból, németből, 's deákból vett szavakkal ejtünk, a' mellyekről még is minden okos Ember bizonyos lehet, hogy az Eleinknek (akármilyen vadaknak nevezzék 's hirdessék is őket némely Irók) elkerülhetetlenül kellett esmérniek, kihezképest a' neveik is megvalának nálok, de a' mellyeket, minekutánna Nemzetünk itt a' Duna és Tisza mellékén letelepedett, az idegen Népektől vett új Szavakkal feltserélte, 's végre (a' maga Nyelvére gondatlan lévén) nagyobb részént el is felejtette. **) Illyenek lehetnek ezer szavaink közül példáulúl imezek: ***)

Beteg. Aegrotus, Lecto affixus. Ném. *Bettlägerig*.

Bolond. Stultus, Amens. — Tót. *Bludni*. Errans, Erraticus, Errabundus. *Blud*. Error.

Darab. Frustum, Pars. — Tót. *Drob*. Frustillum, Particula, Concisum. *Drobi*. Frustilla, v. Exta concisa. *Drobiti*. In frusta secare.

Dolog. Opus, Labor, Negotium. Tseh. Horv. *Djelo*, *Djilo*, *Djelek*, *Djilek*.

Drága. Carus. Vind. *Drag*. Tót. *Drahi*.

Durtzás. Contumax, Renitens. Ném. *Trautzig*, *Trotzer*.

Durva. Crassus, Rudis, *Durus*.

Erfény. *Bursa*, *Byrsa*. Ném. *Börse*.

Fekete. Niger, Fuscus, *Fuscatus*, *Fucatus*.
Fenék. *Fundus*.

Fris. Recens, Alacer. Frantz. *Fraiche*. Ném.
Frisch.

Golyó, Golyóbis, Golyóbits, Glyóbis, Glyóbits. *Globus*.

Gyermek. Puer, v. Proles. — *Germen*. Fajzat, Újhajtás, Újnövés.

Hálá. Laus, Gloria. Tót. Tseh. Orosz. *Chvála*. Vind. Rátz. *Hvála*,

Hálá adás. Laudatio, Benedictio, Gratiarum actio. — Tót. *Chválu dávati*. Laudare. Hálá adás egygykor Aldomásnak mondatott.

Harag. Ira, Iracundia. Tseh. *Horkoszt*, *Horkivoszt*. Harag, úgy tetszik, Boszszúnak mondatott hajdan.

Hát. Dorsum. Tót. *Hrbát*.

Határ. Limes, v. Territorium. Ném. *Hotter*. Tót. *Chotár*.

Házasság. Matrimonium. — Ház. Domus. Ném. *Haus*.

Hebehurgia, Herdiburdi. Praeceptum. — Ném. *Heftig hurtig*. Vehementer celer, Nimium velox.

Légyen ez most elég, a' többit mászszor. Egygy szóval, ha ez az okoskodás helyes volna: a' Pénzt a' Magyarok a' deák *Pensából* vették már itt Európában lévén, ehez képest Azsiában semmi Pénzök nem lehetett, sőt azt nem is esmérhették; úgy bizony az idejövételök előtt Ruha, Fegyver, 's Marha nélkül is kellett volna

lennie, 's azokat szint úgy nem esmérték volna, mert ezen Szavakat is itt kapták fel először. ****) Úgy bizony még a' Szikrát sem esmérték volna soha az előtt, míglen azt a' Tótoknál itt felnem találták, mert ez a' szavunk is a' tót *Iszkrából* eredett. 'S valamint a' Denti Magyaroknak nem lehetett Pénzök, mert a' Pénz nevét az Eleink csak itt kapták fel, úgy alkalmasént Bolhájok sem vólt az előtt, 's itt bolhásodtak meg legelőször, mert ezt a' szót is csak itt fogadták nyelvökbe. Azután ki tagadhatja, hogy az ázsiai Magyaroknak Puzdrájok, azaz: Tegzők, Nyiltokjok, *Pharetra*, *Köcher*, nem vala, holott a' Nyil vala az ő fő Fegyverök, melly által a' mostani hazát magokévé tették, 's ez a' szó: Puzdra még is tótból eredett, melly a' Tseheknél mái napig *Pauzdro*, a' Lengyeleknél pedig *Puzdro*. Szint úgy ki hiheti, hogy a' Kantzát vagy is Kabalát nem esmérték volna, holott szüntelenül lóháton valának, 's azokat a' méneseikből vették? 'S még is ez a' két Szó eredetképpen nem mienk, mert az első a' tót *Konyitzából* való, a' másik pedig a' deák *Ca-ballusból*. Nékem úgy tetszik, hogy a' Kantzának az egygykori neve nálunk Emelő vala.

*) Így vélekedett már Schönvisner Úr előtt a' Hunnusokról 's Magyarokról Bél Mátyás is, midőn a' Kún Szittyai Literaturáról való Könyvében 67-dik Levélfelén így írt: „Ita vero censeo, aeris et argenti signati usum, saltem artem monetalem,

ignoravisse tamdiu Hunnos, donec rapinis cultarum gentium ditarentur, quam mihi conjecturam non mediocriter sentio confirmari, dum cogito, ne vocabulum quidem Pecuniae Hunnos secum ex Asia attulisse, tamquam rei, quam illic ignoraverint. Certe nomen, quo hodie rem numariam appellamus, Pénz slavonicum est a Peniz. (Ez a' tót Szó szintúgy, valamint a' magyar Pénz, Pensából eredett). Immo, si procudebant etiam numos, peregrinarum fere gentium characteribus eos insigniebant" Így, a' mit az előtt nem hitt, azután megengedte, hogy ha kinek tetszik, elhiheti.

**) Én bizony igen könnyen elhiszem, hogy a' Pénzt egygykor az Eleink Pengőnek, Tsengőnek, vagy Kongónak nevezték, vagy pedig rövideden Pengnek, Tsengnek, Kongnak, mellyekből azután emez Igék eredtek: Pengek, Tsengek, Kongok. Kongónak nem egygyyszer hallottam a' Pénzt neveztetni a' Köznépüktől, míg minekelőtte a' réz Pénz keletbe jött. Kongó színt úgy Pénzt tehetett az Eleinknél, valamint Hangó Muzsikát, melly még most is fen van a' Székelyeknél.

***)) Ezek: Frantz. Ném. Tót. Tseh. Horv. Rátz. Orosz, Vind, anuyit tesznek, mint Frantzúl, Németül, Tótul, Tsehül, Horvátul, Rátzul, Oroszul, Vindusul.

****)) Az elsőt a' tót Rúchóból, melly is a' német Rockból eredett; a' másikat a' német Feldgewehről, a' harmadikat a' tót és tseh Mrchából, melly eleinten annyit tett, mint Árú, Portéka; azután pedig mint Barom, Dög, vagy is a' mi döglenni szokott.

Ad pag. 90. Igen jól vette észre *Schönvisner* Úr, hogy a' Sz. István pénze az akkori Bábor

pénzhez nagyon hasonló. Minden bizonynyal vagy ottau készültt a' Pénzverő Vasa, vagy pedig a' Pénzverő Embere onnan érkezett.

Ad pag. 128. A' 3-dik szám alatt előadott Pénzt, mellyen egygyfelől Béla Királynak nevével a' Kettős Keresztünk láttatik, másfelől pedig, az én szemeim szerént, a' Királyifzék, *Thronus*, (*Sch. Úr Oltárnak tartja*) én nem III, hanem IV Bélánknak tulajdonítom, valamint már én előttem *Palma* tselekedett. Mert a' Kettős Kereszt II András előtt a' Tzimerünkön sehol meg nem jelent, 's az első Keresztyén Királyinknak pénzeiken előljövő Kettős Kereszt nem a' Tzimerünköt képezé, hanem tsak történetből eredett, úgymint a' két Keresztnek öfzvefoglalása. A' pénzünkön szemlélhető Királyifzékhez igen hasonló azon Királyifzék, mellyen Imre Királyunk az 1202-diki Aranypetsétjén ülve láttatik. Lásd azt *Schwartnernél Introd. in rem Diplom.* 's *Praynál Synt. de Sigillis.*

Ad pag. 130. Azon pénz, mellyet *Sch. Úr Imre Királynak* tulajdonított, ítéletem szerént, Erzsébet Királynéhoz tartozik, az akár I Lajosnak Anyja légyen, akár Felesége vagy Özvegye. Ezt jelentik mind az afzszonyi Fő, mind a' magános Korona, melly tsak Ottó 's I Károly pénzén jött elő legelőször, mind pedig az E. és R. betük, azaz: *Elisabetha Regina*. Ha ez a' két betű annyit tett valamint *Emericus Rex*, úgy a' másik felén szükségtelenül olvastatnék *M. Regis Hungariae*. Azután Imre Király az eredeti

Leveleiben sehol nem neveztetett *Emericusnak*, hanem vagy *Henricusnak*, vagy pedig *Hemericusnak*; kihezképest azt tartom, hogy a' Pénze is tsupán ezen nevekkel veretett. Az említett Koronás Pénzt, ha bár a' Királyné Képét viselte is, lehetett azért nevezni a' Magyarországi Király Pénzének, *Moneta Regis Hungariae*, mert a' Királynak életében, annak ezüstjéből, 's az ő tudtával és engedelmével veretett.

Ad pag. 132. Cornidesnek II András pénzén előforduló ABC vagy inkább BAC betűkről való utóbbi vélekedése nékem leghitelesebbnek látszik. Szépek a' *Schönvisner* és *Stipsits* Uraknak találgatásaik is. De mivel ezek a' betűk a' Német Pénzekén is találtatnak, így a' jelentősök nem lehet *Ad Belae Constitutionem*, sem pedig *Andrea et Bela Conregnantibus*. Nékem úgy tetszik, hogy, mivel ezek a' betűk ABC (mellyek eleinten az ezüst jóságát jelentették) így is verettettek 's olvastattak BAC, ezek lehetnek azok a' *Denarii* vagy is *Grossi Bacienses*, németül *Batzen*.

Ad pag. 139. A' IV Bélának veres réz Pénzein, mellyek Kezemenél vannak, nem STS, hanem SCS találtatik.

Ad pag. 142. Valamint a' Pesti Universitás, *Sch.* Úr szerént, IV Béla veres réz Pénzéhez bír egygy hasonló ezüst Pénzzel, melly mindazáltal ő Kegyelmének is költött Pénznek lenni látszik, úgy nékem is hasonló Pénzem vagyonsárga rézből, de a' melly a' veres rézből való.

nál háromszorta vastagabb, 's minden bizonynyal Alpénz.

Ad pag. 147. Azon Pénzek közé, mellyeket *Sch.* Úr semmi bizonyos Királynak nem tulajdoníthatott, mert azt semmi jelből ki nem vehette, de a' mellyekről még is bizonyos lehetett, hogy már az Árpád neméből való Királyok alatt verettek, tartoznak talán ezen két betűtlen, 's még eddig esméretlen Pénzek is: *)

Az egygyiken egygyfelől egygy nagy Kereszt vagyon, melly az egész pénzt bétölti, annak négyfzegletében pedig négy golyóbis. Másfelől vagyon egygy igen hitvány munkával jelentett Fő, mellynek feliben egygy kis Keresztet láthatni. A' Kereszt mellett kétfelől egygy egygy Karikát szemlélhetni.

A' másikon egygyfelől három kis Keresztek vagynak, mellyek mintegygy *Calvaria* hegyét képezik, de mik légyenek a' három töveik, mellyeken állanak, ha hegyek e, tőkék e, vagy harangok e? bizonytalan. Azok alatt két sorban hét gombok vagy is golyók láttatnak, mellyek, mit jelentsenek, megvallom, nem tudom. Azt nem hiszem, hogy Erdélynek ama hét Várait tegyék, *Septem Castra*, *Siebenbürgen*. Másfelől egygy igen képtelen Fejet szemlélhetni, mellynek a' tetején egygy kis Kereszt vagyon. A' Kereszt mellett kétfelől egygy egygy pont vagyon. A' Fő mellett pedig egygyfelől valami görbe Bot, más felől Tsillag e, Nyíl e, Virág e, vagy másmi, kinem vehetem. *

Mind a' két Pénz, ha tsupán a' Keresztes képtelen Fejet tekintjük, igen hasonló egygy máshoz, 's azon egygy Urtól származottnak látatik, de ha még is a' kettő közül egygyik a' másiknál öregebb, úgy az egygyes nagy Keresztiű, a' mint vélem, a' másiknál régiebb. Ha az egygymás mellett álló három Keresztet veszfűk számba, tehát ez a' Pénz a' Sz. László Pénzeivel igen megegygyez, mert ez a' Király több más Pénzeit is a' Golgatai hegynek ezen régi Tzimerével szokta veretni, 's ebben ötlet a' Királyink közül senki se követte. Sőt az emberi Fejet is (a' *Sch.* Úrnak Képei szérént) ugyan ez a' Fejedelem hozta fel legelsőben a' magyar Pénzünkre, mert a' Salamon Pénzei mind két Kezű emberi Képet mutatnak, a' többi Királyok Pénzeik pedig, kik Sz. Lászlót megelőzték, semmi emberi Képet nem esmérnek. Mit jelentsen ez a' Keresztes Fő ezeken a' Pénzeken, ha a' Kristus vagy a' Fejedelem fejét e, nem bizonyos. De a' különbség ezen két Pénz's a' Sz. László Pénzei között abban áll leginkább, hogy ezeken semmi betűk nintsenek, a' Sz. László Pénzein pedig mindenütt megvannak. Ezekre tekintvén, 's az egygyes nagy Keresztet számba vevén, azokat alkalmasént régiebbeknek lehet tartani, és ugyan vagy valamelly Frank-Német Keresztyén Fejedelemtől veretetteknek, kik a' Magyarok érkezésök előtt Nagy Károly idejétől fogva vagy is 800-diktól 900-dikig uralkodtak iten, vagy pedig valamelly Szvatoplug vérű

Keresztyén Tót Fejedelemtől származottaknak, kik hasonlóképpen ezen a' tájon akkor hatalomra kaptak, vagy, ha valóban Magyar Pénzek, Gyétsának, a' Sz. István attyának, első Keresztyén Fejedelmünknek, pénzei lehetnek.

*) Azokat Takáts József Úrnak, a' Veszprémi Nemes Káptolon Ügyélszfének, köszönhetem. Találtattak pedig a' Veszprémi mezőn szép számmal. Mind a' két Pénznek az ezüstje igen tiszta. A' nagysága és vastagsága egygy régi ezüst garasnyi. Lásd a' Képeiket hátul.

Ad pag. 156. Ferto, németül *Ferting*, a' *Marcának* negyed része, vagy is négy lotnyi Teher, *Pondus*. 'S mivel a' *Marca* négy Arany-pénzt tett, a' *Ferto* pediglen egygyet, ez okból némellyek azt tartják, hogy az Aranypénzt az Eleink a' *Ferting* német szóból nevezék Forintnak. De mások azt hiszik, hogy a' *Numus aureus florentinus* adott nevet az Aranyforintosunknak. Az Aranyt hajdan az európai Eleink Aramnak mondták, melly minden bizonynyal a' deák *Aurumból* eredett. — *Pensaról* magam is azt tartom, hogy eleinten nem más vala, hanem bizonyos kiszabott nehézségű arany vagy ezüst Darabka. Illyen *Pensae auri et argenti* divatban valának hajdan egyébűtt is. Illyenek ama gombotska képű Aranyok, mellyek 1771-ben Tsehorországban *Podmokel* nevű helységnél nem kevés számmal találtattak. *Sch.* Úr azt tartja, hogy a' Sz. Istvántól említett *Pensa auri*

is nem más vala, hanem illy Aranypénz vagy inkább Aranydarabka, mert az 1358-diki Krónikás is azt írja, hogy ama *Bisantius* nevű görög Aranypénznek az Országunkban való keletét csak I Béla engedte meg legislegelőször, 's más Aranypénz azon kívül akkor nem vala.

Ad pag. 195. A' 91-dik Szám alatt előadott egygy betűs Pénz, ítéletem szerént, Kolosvári Pénz lehetett, az úgy nevezett *Banalis de Cluswar*. A' betű rajta minden bizonynyal K betű, melly vagy az I Károly Királynak, vagy, ha úgy akarod, Kolosvár várossának a' nevét jelenti, mellynek Tzimere a' Kastély a' két lilíomok között áll ott.

Ad pag. 196. A' melly ezüst Filléren ez vagon: REX SCLAVONIE, azon Pénzről emlékezik ugyan *Sch.* Úr is, de a' Képét nem adta elő, mert eredetiben nem bírta. En tehát elő adom, a' mint magamnál találtatik. Az ő négyfzegen álló ketős Keresztje, mellyhez hasonló csak I Károly pénzein szemléltetik, engem elhíttetett, hogy ez is alatta veretett, 's éppen nem régibb. Talán e vólt ama Pénz neve: *Banalis cruciatus*, vagy pedig *Parvus carolinus*, *Denarius parvulus*. Az akkori *Sclavonia* Tótországának neveztetett, 's Horvát és Dalmátor-szágból állott, nem pedig mint most Verötze, Posga, és Szerem Vármegyékből, mert ezek akkor Magyarországhoz tartoztak. Hogy egygykor a' Nyestek a' Horvát és Dalmátor-szági er-

dőkben jó bőven lehettek, onnan megtelűzik, mert azokkal is kellett az odavalóknak adózniok. 'S ugyan ez okból tette egygy ilyen Vadállat a' Tótorfágnak Tzimerét. Ez az Allat még most is a' magyarországi erdős hegyekben imitt amott elég bőven találtatik, a' hol, tudniillik, nagyobbak és vastagabbak a' Bük és Tserfák.

Ad pag. 211. Tsudálom, hogy *Sch. Úr II Károly Aranyját* elő nem hozta, mellyet *Köhler a' Ducaten Cabinet* nevű Könyvében így említ:

KARVLVS. DEI GRA. REX. A' Fejedelem Királyisféken ül, jobb Kezében az Országalmáját tartván, a' ballal pedig az Országbotját.

HVNGARIE. IN NOMINE. IHV. XRI. Nápoly 's Magyarország Tzimere, felette egygy kis Korona. Oldalról S. B. talán Selmetz-Bánya.

Ad pag. 213. Zsigmondnak két egygyfejű Sas képét viselő Aranyja ilyen: Egygyfelől: SIGISMVNDI D. G. R. VNGARIE. Négy mezejű Tzimer, úgymint a' magyar Pólák kétfzer, 's ugyan annyiszor a' burgos Sas is. Más felől: S. LADISLAVS REX. Sz. László Képe a' jobbik kezében Hadi baltát tartván, a' bal kezében pedig az Országalmáját. Jobbfelől M. bal felől A.

Ad pag. 215. A' 111-dik Szám alatt elő adott ezüst Pénzt, mellyen semmi betűk nintsenek, a' négyfzegen álló kettős Keresztje miatt nem Zsigmond, hanem I Károly idejéből valónak állítom. Mert Zsigmond alatt minden kettős

Kerestt alól hasított, 's úgy állván két lábú vagy is Vasmatska képü vala, és sehol a' Pénzeken négyfzegen állva többé nem találattik, hanem inkább minden alap nélkül szemléltetik.

Ad pag. 222. Én még eddig meg nem győződtem, hogy Hunyadi Jánost Magyarország Kormányossát, Zsigmond Király természeti Magzatjának ne hidjem. Mert azok vitatása, kik azt írják, hogy ha ez igaz volna, úgy Jánosnak, midőn meghaltt, legalább is száz esztendőnek kellett volna lenni, előttem keveset ér, ha feltetsem, hogy Zsigmond 1395-ben, midőn valóban *Pray* szerént is Erdélyben 's Havasalföldön megfordúltt, János születésének is egyetemben oka leve, mert így, midőn meghaltt, tsak 61 esztendő lett volna. Én ugyan soha nem hiszem, hogy, ha a' nagy Vitézségéhez a' Nemzettetésének fősége is nem járúltt volna, valaha az Országnak Kormányját elérhetle volna. Főképpen azon időben, mellyben az eredetre és születésre olly nagy tekintet vala. A' mit Heltai 's Pető a' Hollóról és Gyűrűről hoznak elő, azt se nem vitatom, se nem tagadom. Azonban, úgy tetszik, hogy a' Hunyadi Háznak Tzimere (a' gyűrűs Holló) ezek-től hamarább eredett, hogysem a' Hollós nevű falutól, melly most Erdélyben sehol sints, 's hogy valaha lett volna, arról nints semmi hiteles bizonyságunk. Lifzti János a' Hunyadi Já-

nosnak születése helyét nevezi Hollókőnek Havasalföldön, oláhúl *Piatra de Corvo*.

Ad pag. 230. I Mátyásnak Forintos nagyságú Jelpénze, melly 1485-ben veretett, 's a' mellyen ez vagyon: *Pannoniarum Bohemiaeque Rex* Bétsben a' tsászári *Münzcabinetben* aranyból is vagyon.

Ad pag. 240. Mátyás Király ezüst Garasai közül kimaradt eme Bétsi Garasa:

PATRONA VNGARIE. A' B. Afzszony ülve, ölében tartván a' kis Fiát. Jobbfeléről K. betű, 's az alatt Pólával való egygy kis Tzimer, melly minden bizonynal az Östriának Tzimere; balfeléről, úgy tetszik, hogy H. betű vagyon.

MONETA MATHIE REGIS VNGARIE. Négy mezőre osztott Tzimer, mellyek közt az elsőben a' négy Póla, a' másokban a' kettős Kereszt, a' harmadikban a' három koronás Fő, a' negyedikben a' mind a' négy lábait feltartó Oroslány látszatik. Mind a' négy mezőnek közepén vagyon a' Hunyadi Háznak Tzimere a' gyűrűs Holló. Az említett Oroslány felett találtatik még egygy kis Tzimer tsupán egygyes Kereszttel, melly bizonyosan a' Béts várossának tulajdon Tzimere. Az öreg négy mezejű Tzimer felett egygy Tsillagot láthatni. Lásd *Hanthallernek* illy Könyvét: *Verzeichnung Wienerischer Münzen. Linz 1745.* Ő ugyan ezt a' Pénzt Magyarországbán veretettnek írja (talán

a' K. betű miatt) de mivel az Óstria Tzimere a' többi Tzimereken kívül oldalfélt vagyon, 's maga a' Béts várossának Tzimere is ezen a' Pénzen szemléltetik, nekem úgy tetszik, hogy az nem másutt, hanem Bétsben veretett, és ugyan 1485-dik 's 1490-dik között. Ha Sch. Úr Mátyásunknak Baraszlóban vertt Sléziai Garasát a' betses Munkájába felvette, ez a' Bétsben vertt Óstriaí Garasa is megérdemli, hogy a' többi társai közé befogadtassék.

Ad pag. 241. Igazán írja Sch. Úr, hogy a' hízelkedő *Bonfinius* nem méltó hitelre, midőn Hunyadi Mátyás Királyunkat a' Római *Corvinusoktól* származtatja, de hogy Heltai 's Pető sem volnának több hitelre érdemesek, midőn Hunyadi Jánost a' Zsigmond Király fajzatjának hirdetik, ebben nem értek egygyet ő Kegyelmével. *) Sch. Úr tsak költött hírnek tartja ezt a' Hunyadi Jánosnak Zsigmondtól lett nemzését, mellyet, úgymond, tsak Tzillei Gróf Ulrik a' Hunyadi Háznak engesztelhetetlen ellensége koholt 's terjesztett el. De én megnem foghatom, 's elnem hihetem, hogy a' Hunyadiaknak olly nagy ellenségek illy fényes eredetet, sőt még a' maga Nemzetségével való rokonságot is, hamisan tulajdonított volna nekik. A' Hunyadiaknak tulajdonított *Corvinus* névnek a' Hollós falutól való származása tsak azon okból is gyanús lehet, mert, a' mint mondám, most sehol Erdélyben egygy illy nevű falu nem találtatik, 's

hogy valaha találtatott volna, arról a' hiteles levelek halgatnak.

*) Velem tart ebben Liszti János is, Veszprémi Püspök, 's az udvari magyar Leveleszék Feje, születt Erdélyi Szász in Adnotationibus ad Bonfinium.

Ad pag. 253. II Ulászlónak esztendő nélkül való Aranyjai az esztendővel valóknál régiebbek. Azoknak a' Képeik valamivel gorombábbak, mintsem az esztendővel veretett Aranyjainak. Az időnek száma nélkül három Aranyját birom, mellyek közül az egygyikén ez van egygyfelől: WLADISLAI D. G. R. VNGAR. Koronás B. Afzszony Képe két ofzlopú Királyifszéken ülve, 's a' kis Fiát ölében tartva. Alatta egygy fejű Sas, a' Király lengyel eredetének Tzimere; másfelől S. LADISLAUS REX. Sz. László Képe kövekkel kirakott kurta Baltával, 's Országalmájával. Mellette jobbfelől K. balfelől N. A' másik két Aranyok, mellyeken esztendő szám nintsen, a' Képekre 's betűkre nézve egygyfélék ugyan, de a' kétféle Pénzverő vasat megesmérhetni még is rajtok. Az N. betű rajtok Nagybányát jelenti. A' kis Tzimerben a' két tsillagok közt egygy nyilat láthatni, melly a' szarvas holdon állván, a' hegyével felfelé tart. Hogy ez a' Tzimer Berendi Dávidé Nagybányai Kamarásé vala, az kitetfzik II Lajosnak egygy 1525-diki garasából, mellyen ezen Nyilat a' Holddal 's két Tsillaggal színt úgy fel-

lelhetni ezen felirással egygyütt: *Temp. David de Berend Camer. Rivuli Do. 1525.* 'S ezek azok az Aranypénzek, melyekről emlékeznek *Okolszki* és *Schönvisner* Urak, hogy a' Szász nevű Familiának Tzimerét magokon viselik, melly azután Berendinek neveztetett. Az első a' Szász Nemzetségnek Tzimeréről így ír: „Est luna alba cornibus sursum obversis aurei coloris stellae ad cornua tenens, medium lunae quatit sagitta cuspide praegrandi ad sidera directa.” A' másik pedig: „Occurrit hoc insigne etiam in nonnullis antiquioribus aureis hungaricis Okolszki non ignotis.” Ezek a' Szászok vagy is Berendiek Szászországból eredtek, vagy pedig az Erdélyi Szászokból származtak.

II Ulászlónak a' legrégibb esztendő számos Aranyja, mellyet eddig láttam, imez:

WLADISLAI D. G. R. VNGARIE. Koronás B. Afzfony ülve, 's a' jobb ölében a' kis Fiát tartva, szarvas Hold felett. Alatt a' Király eredetének Tzimere az egygyfejű lengyel Sas.

S. LADISLAVS REX. 1503. Koronás és palástos Sz. Lászlónak Képe állva, a' jobb Kezében Hadibárdot tartván, a' balban pedig az Országalmáját. Jegybetük K. H. az az: *Kremnitz. Hans.* 'S ez annyit jelentett mint Körmötczön Turzó János.

Ad pag. 255. A' 180 - dik Szám alatt előhozott II Lajost mint Kisdedet előadó 's 1544-ben veretett Aranyokhoz hasonló ezüst Forintos Ke-

zemenél vagyon. A' ki ezt a' Jelpénzt verette, az, a' mint a' deák Kettősverséből kitetszik, II Lajosnak hosszabb uralkodásától kelleténél többet reménylett. *Sch.* Úr Fráter Györgyöt véli ezen Jelpénz szerzőjének, ki akkor Zápolyi János Zsigmondnak 's az anyjának az özvegy Királynénak Kintstartója vala. Meglehet. Én is a' V. és G. betűkről azt tartom, hogy a' Fráter Vtissinovits Györgynek nevét jelentik, ki ezt a' Jelpénzt Nagybányán verette.

Ad pag. 269. A' 191-dik Szám alatt elődott betűtlen réz Pénz, mellyen egygyfelől egygy Koronás Király Baltával 's Országalmájával állva szemléltetik, más felől pedig semmi sem találtatik, nékem úgy tetszik, hogy nem a' II Lajos, hanem Zsigmond alatt veretett, 's ez volna ama pénz neme, mellyről *Sch. Ur pag. 320.* így ír: „*Vilissima species monetae, uti videtur cupreae vel quasi cupreae fuit, quae Ducat sub Rege Sigismundo vocabatur, decemque id genus numuli pro uno integro denario argenteo numerabantur.*” Ha a' Pénzvasmetező azon Király Képével magát Zsigmondot akarta e ábrázolni, vagy pedig Sz. Lászlót? bizonytalan. A' Király Képének az ő sugáratlan Feje az elsőre mutat, de a' baltás vagy is szekertzés Keze az utólsót jegyzi. A' neve *Ducat* talán tsak tsúfképpen eredett.

Ad pag. 278. *Kuntinust* igen jól eltalálta *Sch. Ur,* mert az valóban nem más vala, ha-

nem egygy Lotnak negyed része, vagy is Kön-
ting, deákúl *Drachma*, németül *Quintchen*. *Kun-*
tinus Köntingből eredett, e' pedig *Quintchen*ből.

Ad pag. 279. Chulaquii, Chulati, lehetnek
Tsulán vertt vagy is Tsulai Kispénzek, mellyek
felettébb alávaló ezüstmől állottak. Tsula fek-
szik Erdélyben Hátszegtől nem messze Hunyad-
vármegyében. Az itt nevezett *Villa S. Mariae*
de Archidiaconatu Hunodiae, a' Hunyad Espe-
rességbeli Boldog Afiszonyfalva, melly most
Kő Boldogfálnak nevezetik, németül *Ma-*
riendorf, oláhúl *Szinte Marie*.

Ad pag. 280. Bulchonius, az az: Bultsú. Ez
akkor Keresztnev vala, 's talán annyit tett mint
*Buldu*s. Az Ember nem hinné, minemű most
csaknem egészen esméretlen Szentek valának
egygykor divatban nálunk, kiknek neveikre
mind a' Templomok felszenteltettek, mind pe-
dig a' Gyermekek kereszteltettek, Illyenek va-
lának többi közt imezek: *Anianus, Briccius,*
Catapanus, Complutus, Durandus, Geroldus,
Ireneus, Privatus, Quirinus, Ratoldus, Bogis-
laus, Sobislaus, 'st. af. Igen szeretném, ha azt
a' pápás Tizedjének I Károly alatt való Laistro-
mát, mellynek töredékeit *Pray* és *Koller* Urak
imitt amott előhoztak, valaki egészen kinyom-
tatná.

Ad pag. 283. Misi — ad littus maris in Sin-
ham, olvasd *Szinyam*, az az: *Segniam*. Ez a'
Magyarországhoz tartozó tenger melléki dalmát

Város, magyarul Zsennye, jobb karban volt akkor, hogy sem mostan. Mert mind a' külföldi Árúk arra jöttek akkor Olaszországból hozánk, mind a' mi Marhánk és Gabonánk ott kezdett a' hajókon úszni, mind pedig ott száltak akkoron azok a' hajóba, kik Magyarországból Olaszországba jártak.

Ad pag. 300. I Károlynak a' pénzverésről való *Decretumában* előhozott szavakat: *Grossi Pachienses* Bél Mátyás így akarta olvastatni: *Péchienses*, *Sch.* Úr pedig *Bachienses*. Ez az Úr azonban ezt nem úgy vitatja mint bizonyos dolgot, mert legottan azt teszi hozzá, hogy ő ezt a' Pénzt inkább valamelly külföldi Pénznek tartja. Én is azt tartom, hogy ez a' Vertelék idegen Pénz vala, 's a' *Grossus Pachiensis* vagy inkább *Bachiensis*, *Baciensis*, talán nem is volt más, hanem a' német *Batzen* neyű Garas, deákul, *Bacio*, *Bacius*, *Baccus*, melly is így nevezetett talán ama három betűktől, *) mellyek eleinten az ezüst jóságát jelentik vala benne.

*) Ezek a' három betűk A. B. C. így is jöttek elő B. A. C. Eleinten csak az Ezüst finomságát jelentték, míg végre a' Németek magát a' pénzt is annak nevezték. Nálunk ezen betűket csak a' II András pénzén ízelelhetni.

Ad pag. 304. Az Arany Millyenségének deáktalan *Karat* nevezete, nékem úgy tetszik, hogy a' német *Gradból*, 's ez a' deák *Gradusból* eredett.

Ad pag. 363. A' következő Aranyok *Sch.* Úrtól nem említetnek:

1. MAX. II. D. G. EL. RO. I. S. AV. GE. H. B. R. A' szokott B. Afzszony Képe. Alatt az egygy pólás Tzimere Östriának.

S. LADISLAUS REX. 1575. A' szokott Sz. László Képe. Jegybetük H. S. talán *Hermannstadt* és Süveg, az az: Szebenben *Huet* Szebeni Biró.

2. MAX. II. D. G. EL. RO. I. S. AV. GE. HV. B. R. A' szokott B. Afzszony Képe.

S. LADISLAUS REX. 1578. A' szokott Sz. László Képe.

Ez a' második Aranypénz azért nevezetes, mert azon Tsásfár, kinek a' nevét viseli, már 1576-ban meghalt. Vannak ezen Tsásfár nevével, és szint ezen esztendővel veretett ezüst Kis-pénzek is, melyekről *Sch.* Úr azt tartja, hogy azokat a' Pénzverők már 1576-ban készítették, keveset gondolván azzal, ha a' Maksimilian halála a' kiverett esztendőt meg nem előzi e.

Ad pag. 367.

1. RVDOL. II. D. G. RO. I. S. AV. GE. HV. B. R. Koronás B. Afzszony szarvas Hold felett a' kis Fiát ölében tartván. Alatt az Östria Tzimere.

S. LADISLAUS REX. 1583. Koronás Sz. László állva Hadibáreddal 's Országalmájával. Jegybetük K. B. az az: Körmöztz Bánya, vagy is *Kremnitz Bergstadt*. A' Sz. László nevét és

esztendőt a' Pontok helyett Tsillagotskák érik elől és utól.

Ezen Képű Aranyaim vannak emez esztendőkkal is , úgymint 1587. 1588. 1590. 1595. 1599.

2. RVDOL. II. D. G. R. I. S. A. G. H. B. RE. A' megkoronázott 's pallossal megövedzett Tsáfszár állva Vasöltözetben, jobbal a' Birodalom botját, 's ballal a' Birodalom almáját tartván, mellynek a' Keresztje az R. és V. betűk közé emelkedik.

S. LADISLAVS HVN. REX. 1605. Egygy megkoronázott Paizs, mellynek az első mezején a' tseh Oroszlány, a' másikon a' magyar Pó-lák, a' harmadikon ismét azok, 's a' negyedikén újra az Oroszlány adatnak elől. Középett vagyon az Óstria Tzimere.

Ez az Aranypénz minden bizonynyal Tseh-országban veretett, mert a' tseh Oroszlány (a' magyar Aranyoknak szokások ellen) az első helyet foglalja el rajta. 'S ez egyéb tseh Aranyokon is úgy szokott vólt lenni. Egyébként nevezetes ezen az Aranypénzen az is, hogy úgymint tseh Pénz Sz. Lászlóról még is emlékezik, de a' kinek Képe nints kiverve rajta.

Ad pag. 380. Sch. Úr kételkedik, ha azon Aranyja, mellyen még II Mátyásnak a' nevét olvashatni, valóban 1613-dikot mutat e, 's ab-ból legyen e? Mert, ugymond, egyéb Pénzén 1613-ban már Tsáfszárnak neveztetett. En tehát

bizonyossá tehetem, hogy nékem is meg van ez az Aranypénzem, melly II Mátyás neve alatt veretett 1613-ban. Azonkívül ezen ezüstendővel vagyon egygy Körmötzi Tallérom is, mellyen Mátyás színt úgy tsak Magyar és Tseh Királynak neveztetik. Mátyásnak más két Körmötzi Tallérjai, mellyek kezemnél vagynak, már 1617-ből 's 1619-ből valók, de ezeken már a' kétfejű Sas viseli magán a' Tzimereket. Jegyzésre méltó, hogy ezen II Mátyásnak Aranynyain, míg egyedül Magyar Király vala, az Országalmája mindenkor kettős Kereszttel tetézett, 's a' B. Afzszony Képe ságárokkal mindenfelől körülvé-
tetett, de mihelyt Tsászárrá lett, 's II Mátyásnak nem nevezte többé magát, legottan az Országalmája tsupán egygy Kereszttel vagyon, 's a' B. Afzszony Képe ságáratlanúl ül valami négy markolatú széken.

Ad pag. 382. Sch. Úr II Mátyásnak egygy Tallérját és Félförintössát hozza elő, mellyeken 1620-dik van kiverve, holott ez a' Fejedelem már 1619-ben 20-dik Martziusban meghala. Magamnak is vagyon ezen Fejedelemnek nevével veretett egygy Körmötzi Kispénzem, mellyen színt úgy ez az ezüstendő jön elől. Az így néz ki :

MAT. D. G. RO. I. S. A. GE. HV. B. R. Magyarország Tzimere, úgymint a' Pólák 's Kettős Kereszt a' megkoronázott Hegyeken. Kétfelől K. és B.

PATRO. HVNGA. 1620 B. Afzfzony Képe, a' jobbik Kezével Vezérbotot tartván, ballal pediglen a' kis Fiát.

Ad pag. 383. A' 238. dik Szám alatt előadott, 's 1614-ben vertt Nagybányai Hetes nagyságú Garasok, már 1610-ben veretettek ottan.

Ad pag. 387. II Ferdinánd Aranyjai közé tartozik eme Kettős Arany:

FERDINAN. II. D. G. R. I. S. A. G. H. B. REX. Koronás, palástos, Sz. István pallosával megövedzett, 's vasban öltözött Fejedelem állva az Országbotjával 's almájával. A' Jegybetük K. B.

ARC. AV. DV. BV. MA. MO. CO. TY. 1632. A' B. Afzfzony Képe mindenfelől sűgárokkal körülvéve, jobb Kezében Buzogányt vagy is inkább Világbotját tartván, a' balkezében pedig a' kis Fiát. Alatta a' szarvas Hold, 's ez alatt a' Magyarország koronás Tzimere. A' B. Afzfzony feje felett a' Szentség Karikája, 's e' felett három Pontotska. Ez, a' mint irám, egygy Kettős magyar Aranypénz.

Ad pag. 388. Sch. Úr II Ferdinándnak egygy magyar Tallérját sem említi. Nékem ezen Fejedelemnek egygy Körmötzi Tallérja vagyon kezemnél, melly így nézki:

FERDINAND. D. G. RO. I. S. AVG. GER. HV. BOH. REX. A' Fejedelemnek borostyános fejű Melly Képe, arany gyapjas Bárányú Nyakbavetővel. A' betük között egygyfelől koronás

Magyarország Tzimere, másfelől B. Afiszony a' kis Jéussal. Jegyzésre méltó, hogy ezen a' Talléron a' Ferdinánd neve után következni szokott II római Szám ki van hagyva.

ARCHIDVX. AVS. DVX. BVR. MAR. MOR. CO. TYR. 1631. Koronás kétfejű Sas, mellynek a' közepében a' magyar Pólák 's a' tseh Oroszlány kétszer változtatják egygymást. Alatt egygyfelől K. másfelől B.

Ad pag. 393. III Ferdinándnak Kettős magyar Aranyja mindenben hasonló az említett II Ferdinándéhoz. Ez az Aranypénz tsak abban különbözik, hogy 1648-ból való, 's a' B. Afiszonymnak feje felett a' három Pontotskák helyett három Rózsátskák szemléltetnek.

Ezen Fejedelemnek Tallérjai közé tartozik ez is:

FERDINAND. III. D. G. HV. BOH. ETC. REX. A' Fejedelemnek egygy igen nagy spanyol gallérral való hajadon Melly Képe.

FECIT MAGNA POTENS. 1629. Koronás B. Afiszony a' kis Fiával 's Vezérbottal ülve, mindenfelől ságárokkaal körülvéve, 's a' Holdat tapodva. Alatt az öfzverakott P. és H. betűk kit és mit jelentsenek, nem tudom. Talán annyit tesznek, mint *Patrona Hungariae*. Ehez a' Tallérhoz két esztendő múlva hasonló Aranypénz is veretett, a' mint *Sch. Úr* is említi, *Duval* munkájából *Monnois en or.*

Ad pag. 394. III Ferdinándnak legislegelső Garassa ilyen vala:

FERD. III. D. G. HV. BO. ETC. REX. A' Fejedelemnek nagy spanyol gallérú hajdon fővel való Melly Képe. Alatt hármat jelentő arab Szám, mert ez a' pénz három Krajtzárú Garas vala.

ARCHIDVX AVST. ETC. 1629. A' magyar Pólák és tseh Oroszlány kétszer egygymást változtatva. Középett az Ostria's Burgoonya Tzimere. Alatt valami öszvetett Betük, talán P. és H. mellyek a' most említett 's ezen elzútdöböl való Talléron is szemléltetnek.

Ad pag. 413. I Leopold Pénzén egygyütt megjelenő betük C. és H. *Sch.* Úr szerént Nagy Szebennek deák és német nevei, úgymint *Cibinium*, *Hermanzstadt*. De hol van erre példa, hogy azon egygy pénzen azon egygy Városnak a' neve kétféle Nyelvben hozattatnék elől. Azután sok Garast láttam én ezzel a' két betűvel, mellyek I Leopold és I József alatt verettettek, 's a' mellyeken egygyfzersmind a' B. Alfzszony Képe is jelen vala. Már pedig a' Szebeni ezüst pénzen a' B. Alfzszony Képét ki látta? Mind ezeket megfontolván, én ezen betűkről más hiszemben vagyok, 's azt tartom, hogy annyit tehetnek mint *Camera Hungarica*. Ugyan is tudva vagyon, hogy a' XVII Százban az itthoni zenebonak miatt a' Pozsoni Magyar Kamara az Udvar hagyásából pénzt is veretett Pozson-

ban, mert Körmözt várossa, hol a' Pártosok által elvölt foglalva, hol pedig a' veszedelemnek igen is ki völt téve. Az ilyen Garasokon alatt a' Magyarország Tzimere mellett még gyakran két egyéb betűk is szemléltetnek, mellyek, vélekedésem szerént, a' Kamara *Praesessét* vagy is *Comessét* jelenthetik.

Ad pag. 415. Sch. Ur I Leopoldnak tsak egygy Közgarassát vagy is 3 Krajtzárossát hozta elő, a' Hetesseit 's Márjássait pedig tsak úgy említette, hogy vóltak kettős és ötös Garassai is, mellyek azután felverettetvén hét és tizenhét Krajtzárt értek. Én itt ezen Pénznek neméről tsak azt hozom elő, hogy ezen Fejedelemnek nálunk háromféle Garassai valának, úgymint a' Közgarassai vagy is Hármassai, Petákjai vagy is Hetessei, és Sufztákjai vagy is Márjássai, mellyek a' Képekre nézve tsak igen keveset különböztek egymástól, többféle elzten-dőkben és három különös helyeken veretettek, úgymint Körmöztön, Pozsonban, és Nagybányán. A' Pozsoni Garasok magokon C. és H. betűket viseltek, az az: *Camera Hungarica*, 's tsak az-zal különböztették a' többiektől magokat, hogy a' B. Alfzony alatt való Magyarország Tzime-re mellett egygyfelől egygy Torony vagy is valami Vár képű épület láttatott (a' Pozson várossa Tzimere) másfelől pedig két öszvetett betűk (*Camerae Praeses* nevének előbetűi). A' Nagybányaiak is abban különböznek a' többi-

től, hogy a' B. Afzszony rajtok nem ülve jön elő, hanem állva, 's hofzszan így neveztetik: *Sancta Immaculata Virgo Maria Mater Dei Patrona Hungariae*, tsak hogy rövidség kedvéért hol több, hol kevesebb betűk ki vagynak hagyva. Némellyeken a' B. Afzszony mellett kétfelől P. és O. betűk szemléltetnek, mellyek az akkori Kamara Grófját jelenthetik. I Leopoldnak 1704-diki magyar Garassai, vagy is a' B. Afzszony Képével valók, semmi jeggyel nem birnak, a' mellyből ki lehetne venni, hogy hol veretettek. Talán Bétsben, mert Körmötztöt akkor már a' Kurutzok birták, a' Pozsoni Kamara pedig (tőlök való féltében) fel mentt Bétsbe. Ugyan ezen Fejedelemnek Erdélyi Garassai arról esmértetnek meg, hogy a' kétfejű Sasnak közepében az Erdély Tzimere szemléltetik, 's illy Körülírás olvastatik: MONETA NOVA ARG. TRANSYLV. 1696. A' Sas farka alatt F. és T. betűk vagynak.

Ad pag. 426. I Józsefnek egész és fél Körmöti Tallérjai, mellyek 1709-ben verettek, így néznek ki:

JOSEPHVS D. G. R. I. S. A. G. H. B. REX.
A' Fejedelemnek vasban öltözött Melly Képe. Egygyfelől Magyarország koronás Tzimere, másfelől B. Afzszony a' kis Fiával.

ARCHID. AV. DVX. BV. MAR. MOR. CO. TYR. 1709. Korona alatt kétfejű Sas, magyar és tseh Tzimereket magán viselvén, azoknak kö-

zepében pedig az óstriai 's burgonyai Tzimert. A' farka mellett egygyfelől K. másfelől B.

Ad pag. 434. VI Károlynak illy Aranyját *Sch.* Úr nem említi:

CAROL. VI. R. I. S. A. G. HIS. HVN. BO. REX. Koronás, palástos, vasban öltözött, 's pallóssal megövedzett Fejedelem állva, jobb Kézzelel Országbotját, ballal pedig Országalmáját tartván. Mellette C. H. az az: *Camera Hungarica.*

PATRONA HVNGARIAE. 1712. Koronás B. Afzfzony ülve, sűgárokkal mindenfelől körülvéve, jobb Kézzelel az Országbotját, ballal pedig a' kis Fiát tartván, 's a' szarvas holdat tapodván. Alatta a' Magyarországnak koronás Tzimere, mellynek jobbfelén P. balfelén pedig W. betűk vagynak.

Ez az Aranypénz a' Magyar Kamarától Pozsonban veretett. A' P. és W. betűk, úgy tesszik, az akkori Kamara *Praesessét*, ha nem tsalatom, *Wízkelethy* Pált jegyzik. Kételkedem, hogy a' *Sch.* Úr által az első Szám alatt említett Aranyon valóban K. és B. betűk légyenek. Az okom nem más, hanem mivel a' másik felén P. és W. betűk találtatnak. Mert ezek a' betűk mindenkor tsak azokon a' pénzekén jönnek elő, hol C. és H. betűk szemléltetnek, mellyek, a' mint irám, a' Magyar Kamarát jelentik, 's Pozsonban veretettek.

A' VI Károly Tsálszárnak magyar Pénzei

között méltán említhetni a' háromféle réz Pénzét, melyet az Aggvitézeknek ugyan akkor Pesten felépített *Invalida* Ház számára veretett. Ezen pénznek nem másutt, hanem csak az említett Házban vala kelete. Fen vólt ez a' Pénz azon Házban egész II József uralkodásáig. A' Pénz egygyfelől így nézett ki:

A' Korona alatt kiterjesztett szárnyakkal egygy két fejű Sas, mellyén egygy Sziv forma paizsban ezeket tartván: C. VI. az az: *Carolus Sextus*.

Másfelől: *PESTIENSIS XENODOCHII MONETA MILITARIS*. Ezen Felirást két pálmafa ágok veszik körül, fent egygy Sziv forma Karikában I Számot láthatni, melly azt jelenti, hogy a' Pénz egygy Krajtzárt ér. Vóltak szint ezen Képpel 's Felirással, és szint úgy veres rézből veretett Garasok is, de jóval nagyobbak 's vastagabbak, azokon a' három Számot lehetett látni. Nem különbben két Kispénzt érő Pénzetskék is. Sehol az esztendő ki nem vólt verve.

Ad pag. 438. ELISAB. CHRIST. AVGVSTA CAROLI AVG. A' Tsáfszárnénak hajadon Melly Képe.

AETERNITAS. Egygy kis Gyermekek a' Világgolyóbissán a' felhők között. Alatta: *NATO PRINC. JUV. LEOPOLDO. MDCCXVI. D. 13 APR.* Ez a' Leopold Föhertzeg még azon esztendőben kimúltt, 's úgy azután Mária Te-

rézsia lett az óstriai Birtoknak örököse. Ez egygy középszerű réz vertelék.

Ad pag. 443. A' 16-dik Szám alatt említett Jelpénz a' föld alatt való Selmetzi Bányavíznek megzabolázásáról nálam rézből is találtatik. Mária Terézsiának következő két Jelpénzei a' *Sch.* Úr Munkájából kimaradtak.

1. MARIA THERESIA HVNG. BOH. REG. ARCHID. AVST. A' Királynénak Melly Képe. Alatt V. betű a' Pénzvasmetszőnek nevét jelenti.

PULCHRUM DARE ORBI QUIETEM SE-
CULO PACEM SUO. Egygy Diadalmi Kapu,
mellynek előtte áll egygy Alfszony bal Kezében
egygy leveles ágat tartván fel. Alatta: PACE
INTER REG. HUNG. ET ELECT. BAUAR. SI-
GNATA XIX APR. MDCCXLV. Ez egygy nagy
réz Vertelék.

2. MARIA THERESIA PIA AVGVSTA.
Ezen szókat két öfzveköttött ágak veszik körül.

CVRA FORI. MDCCLXV. Ezek felett az
Erdély Tzimere, 's azon fellyül egygy kinyi-
tott Könyv, 's a' Könyv felett a' Tsászárnénak
fátyolos Melly Képe ezen Körülírással: JVSTI-
TIA ET CLEMENTIA. Ez egygy igen nagy
réz vertelék.

Ki maradt a' többi között ez a' Kelő Pénz is :

M. THE. D. G. REG. HV. BO. A' Fejedelem
Alfszonynak hajadon fővel való Melly Képe.

PATRONA REG. HUNGA. 1743. Koronás
B. Alfszony, jobb Kezével a' kis Fiát tartván,

ballal pedig a' Vezérbotot. A' Jézusnak feje igen sűgáras, 's a' jobb Kezét mint egygy áldásra tartja fel. Alatt tizet jelentő arab Szám vagyon, mert ez a' Pénz tíz Krajtzárt vagy Kispénzt értt. Ez a' Vertelék igen tiszta ezüstből veretett, feltébb ri kán fordul elő, mint egygy jó Garasnyi nagyságú, de valamivel vastagabb, 's melyet, tudtomra, még senki eddig nem említett a' *Groschen Cabinet* nevű Munkának Szerzőjén kívül, de a' ki azt rézzel kiis nyomtatta *Tom. II. Tab. XXXIX. No. 32.*

Sch. Úr Mária Teréziának különbbféle Magyar és Erdélyi pénzeiről igen keveset említ. A' Húzasait, Márjásait, Tizeseit, Heteseit, Garasait, Poltúrait, Krajtzárjait, 's Kispénzeit csaknem egészen kihagyta. Ezek a' három utólsók verettek alatta eleinten rézzel igen megkevertt Ezüstből vékonyan, azután pedig merő Rézből vastagon. Tsupán egygy réz *Denariust* 1767-ből valót hoz elő, melly mindazáltal inkább *Obulus*, az az: Fillér. *) Ezen Királyaszfzony alatt a' veres rézből való Kispénzek im ez esztendőekben verettek: 1760-61-63-65-66-ban, a' Fillérek pedig tsupán 1767-ben. Még a' jobb ezüstből veretett Tallérjaiból is csak kettőt vagy hármat hozott elő, holott ezek is többfélék valának, mellyekkel azután a' Görögök nálunk nagy Kereskedést kezdetek űzni Törökországba 's Napkeletre. Mind ezeket 's még több efféléket, a' mint hallom, a' Magyar Pénzesmérte-

tése *Supplementumában* bőven fogja ő Kegyelme kipótolni 's helyre hozni.

*) Fillér, Batka, Kitsinke, deákúl Obulus. Ez mivel hajdan igen vékony ezüst Pléhetskéből veretett, Bracteának mondatott, németül Blättchen, 's ebből lett azután a' magyar Batka. Fillért némmeltyek a' magyar Felet-érből, mások a' német Hellerből származtatják. A' Kitsinkéből a' Tótok nevezék Katsenkának. Obulus talán az Obviusból eredett, vagy pedig Oblitót szóból, mi is annyi mint Sima, mert ezek a' parányi Pénzek többire egygyfelől simák voltak, az az; veretlenül maradtak.

Ad pag. 448. Egygy Pillantyú forma arany Jelpénzetske. Egygyfelől; Erdélyországnak koronás Tzimere minden Körülírás nélkül. Másfelől: *1778. H. S. talán Hermann Stadt.* Mi okra veretett ez az apró's vékony Aranpénzetske, nem tudom.

Ad pag. 451. II József idejében veretett Pénzeken megjelenő A. betű mindenkor Bétset jelenti, a' hol, tudniillik, veretett azon Pénz, B. Körmöztöt, C. Prágát, D. Grétzet, E. Nagybányát, F. Károly Fejérvárat, G. és H. mit jelentsenek, nem tudom.

II József Jelpénzei közé tartoznak imezek is:

1. AMOR ET DELICIAE GENERIS HUMANI. II József Tsászárnak Melly Képe. Kara alatt egygy vagy két betű, úgy tetszik, hogy OE. QUID POTVIT TOTA CONTINGERE VI.

TA LAETIVS. Egygy Piramis, mellyen ezek vagynak: LIBERTAS RELIGIONIS A JOSEPHO II IN TERRIS SVIS PROTESTANTIBVS ET IVDÆIS DATA. MDCCLXXXI. A' Piramis mellett egygy álló Ember, Kezében tartván az íróvasat.

2. JOSEPHVS II ROM. IMP. SEMP. AVG. A' Tsászárs Melly Képe. Alatta mintegygy Kötéken: TOLERANTIA IMPERANTIS. A' Melly Képnek Karja alatt a' Pénzverővasmetzfőnek a' neve REICH.

SVB ALIS SVIS PROTEGIT OMNES. Fellyül a' sугárokkal körülvelt Isteni Gondviselésnek a' szeme. Alól három Papok egygyütt állva, középett *Catholicus* misés ruhában, bal Kezében a' Kelyhet tartván, jobb és balfelől *Evangelicus* és *Reformatus*, mind a' hárman a' jobb Kezőket 's a' két Ujjaikat esküvőképpen feltartják. Oldalaslag látszik valami Templom dűledéke. A' Papok felett repül egygyfejű Sas, lábaiban tartván egygy tzedulát ezen Szavakkal: IN DEO, alattok pedig ez vagyon: ECCE AMICI. 1782. Jobbfelől a' szegletben egygy R. betű.

3. JOSEPHVS II R. I. S. A. PIVS VI. PONT. MAX. A' Tsászárs és Pápa Melly Képeik. Alatt SALVTIFER ORBIS VTERQVE.

EMVNCTA CLARIOR. Egygy Templom képű oszlopos Épület, mellynek a' közepén az asztalon a' Kelyh és a' Püspöki Süveg közt áll

egygy égő Gyertya, melyet a' felhőből egygy kinyúló Kéz a' Koppantyúval tisztít. Alatt MDCCLXXXII. DIE XXII. MAR.

Ad pag. 478. Vagynak, noha nem igen nagy számmal, olly veres réz Krajtzárok is, melyek Mária Terézsia nevével már 1749-ben veretettek Bétsben, 's éppen olly nagyok, valamint az utóbbiak, tsak hogy valamivel vékonyabbak. Ezeknek eleinten tsak az Elő Óstriában vala keletők, míg végre 1764-dikkel a' veres Pénz mindenütt közönségessé lett, mert ekkor először osztatott ki, noha már 1760-ban kezdett verettetni.

Ad pag. 504. Mihály Havasalföldi Vajda Pénzén ezeket: *Val. Trans. Vainw.* én így olvasom: *Valachiae Transalpinae Vajvoda*, és nem *Transsilvaniae*.

Ad pag. 524. Betlen Gábornak 1625-diki Nagybányai garassa abban különbözik a' többi társaitól, hogy a' Fejedelem neve a' B. Aszszony Képe mellett vagyon imígy: GAB. D. G. SA. RO. IM. ET TRAN. PRIN. 1625. holott a' többi Garassain a' Tzimer mellett olvastatik. Ezen Magyarország Tzimere mellett, mellynek a' közepét nyíllal által lövött két Gémeke foglalják, (ez a' Betlen Nemzettség tzimere) folytatatik a' Fejedelem tzíme ekképpen: PAR. REG. HVN. DO. SI. CO. OP. RAT. DVX. Ennek a' Garasnak jobb az ezüstje valamivel, hogy sem a' más ezüstendőkből valóknak.

Ad pag. 525. Betlen Gábornak kétféle ezüst Kispénzei vagy talán Fillérjei így néznek ki:

1. GAB. D. G. SA. R. IM. TR. PR. P. az az : *Gabriel Dei Gratia Sacri Romani Imperii Transsilvaniaeque Princeps, Partium.* Magyarország-nak megnem koronázott kettős Tzimere, vagy is a' Pólái 's Kettős Keresztje a' megkoronázott három Hegyeken. Kétfelől N. és B. Jegybetük, az az: Nagybánya.

PATRON. HVNG. 1623. A' B. Aszszony Képe, jobb kezével a' kis Fiát 's egygy Vezérbotot tartván, mellynek a' hegyén, a' mint látszik, egygy szarvas Hold vagyon.

2. GAB. D. G. S. R. I. ET TRAN. PR. Magyarország-nak megkoronázott kettős Tzimere. Annak kétfelől C. és C. Jegybetük, mellyek talán ezt teszik: *Corona Civitas*, az az: Brassó, vagy pedig *Coronae Cusus*, az az: Brassón vagy is Brassóban veretett. Jegyzésre méltó, hogy az igaz Magyar Korona, a' mennyire a' Pénznek aprósága megengedte, itt türhetőkép-pen elvan találva a' Tzimer felett. 'S ez, úgy tetszik, onnan jöhet, mert Betlen a' Koronát Pozsonból magával elvévén, azt a' Pénzvas-metszőnek megmutathatta. A' való, hogy a' Magyar Korona igaz Képét a' Magyar Pénzen Betlennek ezüst Pénzein először szemlélni.

PAR. HV. D. S. C. OP. RA. DV. 1626. Koronás B. Aszszony mindenfelől sугárokkal kö.

rülvéve, jobb felől az ölében tartván a' kis Fiát.

Kimaradtt Betlennek eme Nagybányai Tal-
lérja is:

GABRIEL D. G. EL. HVN. DAL. CRO. SCL.
REX. A' Fejedelem vasba öltözött Képe köldökig, jobb Kezében tartván a' Vezérbotot. A' tarlott hajadon Feje üstököt visel, 's azon fellyül van egygy Rózsátska. Jobb felől a' betük közt Magyarország Kettős Tzimere, balfelől a' B. Alfzszony Képe a' kis Fiával.

PRIN. TRANSYL. ET. SICVL. COMES.
1622. A' Magyar 's Erdélyi Tzimerek igen jól eltaláltt Magyar Koronával vannak tetézve. A' Tzimer jobb oldalán vagyon; felül a' Koronába bészúrtt Kettős Kereszt, alul a' négy Pólák; a' bal oldalán pedig: felül a' Nap és repülő Sas, alul a' Hold és Hét Kővár. A' Tzimer oldalain N. B.

Ad pag. 543. MICHA. APAFI. D. G. PR. TR. A' Fejedelemnek szakállas Képe köldökig vasban, a' fején Koltok tollas magyar Téli-süveg, jobb Kezében Vezérbotot tartván, balal pedig a' Kardnak markolatját. Karja alatt egygy leszakasztott Virágszál hever.

PAR. REG. HVN. D. ET. SICV. CO. 1662. Koronás Erdélyi Tzimernek közepén Apafi Nemzettségnek tulajdon Tzimere, úgymint a' törrel keresztül döfött Sisak. Alatt a' keresztül álló két német Kard, melly Nagy Szebennek Tzi-

mere. Ez egygy négyfzegü Tallérnyi ezüst Ver-
telék.

Ad pag. 552. A' 7-dik Szám alatt 1707-ben
veretett Körmötzi Aranypénz már 1704 ben is
veretett ottan hasonló Képekkel. — A' 8-dik
Szám alatt említett, 's 1704-dikben veretett Fo-
rintos találtatik 1705-dikből is. — A' réz Pén-
zeken, mellyeken ezek olvastatnak: *Pro liber-*
tate a' X. és XX. római Számok nem Kispén-
zeket, hanem Poltúrákat jelentik. Ez kitetszik
a' már akkor élt Bél Mátyásnak eme szavai-
ból: „nam praeter minutum, quod diximus (a'
réz Poltúrákról beszélt) *Monetae* genus, ma-
jore alii quinque atque decem Grossorum indi-
to pretio, tanto numero procudebantur, ut bien-
nii triennii ve spatio Argentum omne Aurum-
que vulgo evanuerit.” A' Jegybetük C. M. a'
mint vélem, nem annyi mint *Civitas Miskoltzi-*
num, hanem mint *Camera Monetalis, v. Mon-*
tana, vagy pedig *Cremniciensis Moneta*. Mert
Miskoltzon, a' mennyire tudom, soha Pénzt
nem vertek. — Ezek a' Kurutz Világban vertt
Pénzek roszszúl neveztetnek Rákótzai Pénzének,
mert azokat nem ő, hanem az Ország verette,
vagy is az akkori Öszveszövetkezett Ország
Rendjei, *Confoederati Status Regni*, a' mint
magokat nevezték. Azután *Sch. Ur* tsalatkozik,
midőn azt írja, hogy az Onodi Gyűlés a' Kirá-
lyi Hatalmat I Józseftől elvévén, azt Rákótzai-
nak által adta volna. Mert az akkori *Confoede-*

ratusok, a' Királytalanságot akarván béhozni, inkább azon valának, hogy a' Rákótzai hatalmát öszveszoríthassák. Erre nézve ötlet arra kötelezték, hogy a' külföldi Fejedelmektől jövő leveleket csak a' két *Senator* jelenlétében törhesse fel 's olvashassa által.

Ad pag. 574. Battyáni Károly Tallérjain ezen betűket: C. C. P. S. V. S. C. így kell olvasni: *Comitatus Castriferrei Perpetuus, Simmeghiensis vero Supremus Comes.*

A' Magyar Helyeknek mostani 's hajdani neveik.

A' Környékinknek, Városinknak, Helységinknek, Erdeinknek, Tavainknak, és Folyóinknak hajdani Neveiket úgy adom elő, a' mint felölök vélekedem. Azok részszerént ugyan immár bizonyosak, de részszerént még most is bizonytalanok. Némellyeket tsupán azért hoztam elő, hogy a' mostani nevöknek az eredete kitessék. Ha ollykor megbotlottam, bősánatot 's igazítást kérek.

Abony. *Locus Cottus Pest.* — Aba-hon, Aba-honja.

Apáti, Baráti, Püspöki. *Nomina aliquot Locorum.* — Apát, Barát, Püspökfalva, vagy is faluja.

Bajmótz, tótúl *Bojnitze. Arx et Opp. Cottus Nitriensis.* — A' régi levelekben *Boynuc vara*, az az: Bajnokvára, tótúl *Bojnik.*

Bakony. *Silva Hungariae*. — A' régi levelekben *Bocon* és *Bucon*. A' Pannon Tótoknál, úgy tetszik, *Bukinya* vagy *Bukovina*, az az; Bükös, *Fuginetum*.

Balaton. *Lacus Hungariae*. — A' régi levelekben *Bolotun*. A' Pannon Tótoknál *Blato*, 's ez annyi mint Sár, Fertő, *Lutum*, *Palus*, *Uligo*. A' Rómaiaknál *Palus Volcaea*. Mellette feküdt *Volcum*, *Valcum*, 's talán ettől neveztetett annak.

Baranya. *Barovium*, *Cottus Baranyiensis*. — A' régi levelekben *Borona*, a' Pannon Tótoknál pedig *Borina* vagy *Borovina*, az az: Fenyves, *Pinetum*.

Barót. *Locus Transsilvaniae*. — Barolt. A' régi levelekben *Borolth*.

Bártfa. *Bartpha*, tótúl *Bardiov*. — Bárdfalva.

Bartza. *Regio Transsilv*. — Bortza, Burtza. Eredett eme német nevéből: *Burzelland*, *Wurzelland*.

Bát, tótúl *Bátovtze*. *Oppidum Cottus Hon-tensis*. — Hajdan tótúl *Biatovtze*. Ki tudja, ha ezen nevét nem vette e ama Fejedelemtől, ki *Biatnak* 's *Biatecnek* olvastatik többféle réz, ezüst, és arany Pénzeken.

Báta. *Locus Cottus Albensis inter Tétén et Érd*. — Százhalom. Béla Levelessénél *Centum montes*, az 1358. diki Krónikásnál pedig *Zazholm*.

Báta. *Opp. Cottus Tolnensis*. — Bajta, Bojta.

Bátaszék. *Opp. Cottus Tolnensis.* — Szék, Székudvar. Ebből neveztetett az Apátursága némmelly levelekben *Abbatia de Cikador.* A' Rómaiak alatt *Lugionum.*

Belus, tótúl *Belusa. Arx et Opp. Cottus Trentsén.* — Az 1358. diki Krónikában *Castrum Belus,* az az: Bélös vára.

Beregszász. *Opp. Cottus Bereg.* — Beregszászi, Szászi, *Colonia Saxonum.*

Berettyó. *Fluvius Cottus Bihar.* — Túr vize.

Befztertze bánya. *Neosolium.* — Tótúl *Bisztritz* a' *Bisztra* nevű folyóvizétől, melly ott a' Garam vizébe szakad.

Betzko, tótúl *Betzkov. Arx et Opp. Cottus Trentsén.* — Bolondos, mellyet Béla Levelese így tett ki: *Blundus,* Zsigmond Királynak 1437. diki levele pedig így említ *Bolondoch.*

Bihar. *Opp. Cottus Bihar.* — Bihor. A' Bolgárok alatt alkalmasént *Bugor,* melly szó még most is oroszúl és rátzúl annyi mint Domb, Halom. Ez a' magosság mostan Bihari Hágónak neveztetik.

Bodrog. *Olim Civitas in ripa Danubii inter Bajam et Apáti.* — Budrug. A' Bolgárok alatt *Brodok,* az az: Révhely. *Brod* tótúl Gázlőhely, de vindusúl még most is annyi mint Révhely.

Boleráz. *Locus Cottus Poson.* — *Bela Rex.* Ezen Helységnek petsétje még most is ezt a' Körülírást viseli magán. Mert IV Béla a' Mor-

vaiakkal megfzállította, 's tulajdon nevét nekik engedte.

Buda, Ó Buda. *Vetus Buda*. — Buda vára. Béla Levelessénél *Buduuar*, németül *Ecilburgum*. A' Rómaiak alatt *Aquineum* és *Acincum*. A' *Peutinger* Földképén, mellynek eredetije *Mannert* szerént *Severus* Ts. alatt Urunk 202-dik 's 211-dik között készültt, *Aquincumnak* iratott, de a' Köveken többire *Acincumnak* írva találtatik.

Budaivár, Új Buda. *Arx Budensis, Praesidium Budense*. — Nagy Buda. Így neveztetik a' Sz. Margit életében, deákúl *Castrum Budense*. Az előtt Kis Pest, Új Pest, Pesti Újhegy, *Minor Pesth, Novus Mons Pesthiensis*.

Budai Viziváros. *Aquatica*. — Felhévvíz.

Budai Rátzváros. *Rascianica. Tabány*. — Alhévvíz. Tsalatkozik Bárdosi Úr, midőn *Suppl. Anal. Scep. pag. 289.* azt írja, hogy a' IV Bélának levelében említett *Minor Pesth* a' mostani Pest várossa vala, a' *Major Pesth* pedig a' mostani Budai Rátzváros. Mert a' Nagy Pest már akkor is a' mostani Pestünk vala, a' Kis Pest pedig a' hegyen fekvő mostani Buda vára.

Budai Kristina város. — Tótfalu és Sz. Lázár.

Budai Újlak. *Neustift*. — Tzigány város.

Böd. *Desertum ad Tibiscum prope Tsongrád*. — Böld. Béla Levelessénél *Beuldu*.

Debretzen. *Debrecinum*. — A' Bolgárok alatt *Dobrá zem*, az az: Jó föld, Aldott föld.

Debrő. *Loca duo Hung.* — A' régi tót lakosi alatt *Dobrá*, értsd hozzá *Vesz*, *Oszada*, *Djedjina*.

Désvár. *Civ. Transs.* — Dösvára, *Deus vára*, így neveztetvén *Deusnak* kereszteltt valamelly Embertől, a' ki vagy birta, vagy felépítette.

Déva. *Civ. Transs.* — A' Rómaiak alatt *Sergidava*, *Singidava*.

Diószeg. *Loca aliquot Hung.* — Diós szeg, az az: Diós hely, Diós táj.

Dorogma. *Locus Cottus Borsod.* — Béla Levelessénél *Drugma*, Fekszik Poroszló felett a' Tiszánál.

Edelény. *Opp. Cottus Borsod.* — Edemény, Edömény. Ez a' Vásárhely nevét ama Kún Főembertől vehette, kit a' Béla Levelesse *Edu-mennek* nevezett, 's ki a' Mátra mellett sok jószágot kapott Arpádtól. Az említett Író szerént az Utóji közül vala Aba Sámuel, a' vólt harmadik Királyunk.

Egres. *Locus Cottus Torontal. olim celebris Abbatia Cisterciensium.* — A' régi levelekben *Egrus*, az az: Egrös.

Erdély. *Transsilvania.* — Erdő el, Erdő elföld.

Erdélyi. *Transsilvanus.* — Erdő eli.

Eszék. *Civ. Sclavoniae*. — A' Rómaiak alatt *Mursa*.

Esztergam. *Strigonium*, tótul *Ofztrihom*. — A' *Pannon* Tótoknál *Ofztri-chlm*, az az: Éles vagy is Hegyes halom; a' *Quadus* Németeknél *Strig*; a' Rómaiaknál pedig *Mannert* szerént *Carpis*, 's azután *Castra ad Herculem*. Ez az utolsó, a' mint vélem, a' mostani Karva helyén állott.

Etsed. *Arx Cottus Szatmár*. — Ötsed, Ötsöd. Ez a' vár alkalmasént Öts vagy is Ötse (Béla Levelessénél *Euse*) Árpád Hadivezérjétől annak neveztetett. A' Bátoriak, kik azután ezt a' várat sok ideig birták, talán belőle szakadtak.

Fejérvár, Károly Fejérvár. *Alba Carolina*. — Gyula Fejérvár, *Alba Julia*. A' *Dacus* Tótoknál, valamint még most is az Oláhoknál, *Belgrad*, *Bieligrad*. A' Rómaiak alatt *Apulum*.

Fejérvár, Székes Fejérvár. *Alba regalis*. — A' *Pannon* Tótoknál *Bieligrad*.

Félszaru. *Locus Jazigiae*. — Horvát Űrszerént Fövény szaru, Fövenyes szaru. De én a' régibb levelekben mindenkor tsupán Félszarnak találtam.

Fertő. *Lacus Hung. Neusidlersee*. — A' Rómaiak alatt *Pelso* v. *Peiso*. A' hajdani német neve lehetett talán *Feldsee*, mellyből a' *Pelso* eredett.

Füred. *Nomen duorum locorum, unius ad lacum Balaton, alterius ad Tibiscum*. — Föred,

Föredhely, Föredés helye. *Locus balnei, Balneum, v. Aquarium, Volutabrum. Schwemme.*

Gyarak. *Nomen duorum locorum Hung.* — Gyarog, Gyaroghely. Gyar, úgy tetszik, annyit tett egykor mint Föld vagy Szántóföld, *Terra vel Ager*. 'S talán ebből az utolsóból eredett. Gyaroghely tehát annyit tehetett mint *Locus agrosus, agris circumseptus, id est: cultus, impopulatus.*

Gyarmat. *Nomen aliquot locorum Hung.* — Gyarat, Gyarat. Gyarni, Gyaratni, 's Gyarlani egygykor annyit tehetek mint *Agrum colere, Terram excolere.* Onnan mondjuk talán még most is Gyártani, hajdan Gyarítani, *Facere, Conficere, Parare.* Gyarat tehát annyit tehetett mint *Terra culta, colonis insessa, impopulata.*

Györ. *Jaurinum.* — Györnek talán a' Sz. György Egyházától neveztetett, melly ottan első lehetett. Így neveztetett György fia Györfinak. A' régi levelekben *Gewr, Geuru,* az az: Györ. A' Rómaiak alatt *Arrabona.*

Györi Sz. Márton. *Opp. S. Martini infra montem Pannoniae, Opp. Montis Pannoniae.* — Sz. István és Sz. László idejében *Pannonia.* Itt verették pénzüket az első Magyar Királyink, úgymint Péter, Sámuel, I András, I Béla, I Gyétsa, és Salamon. A' Sz. Márton is alkalmasént itt vagy innen nem messze született.

Hanság. *Tractus cespitis palustris ad Peiso-*

nem. — Hant-ság, az az : Hantföld, Hant-ország.

Hejö. *Fluvius Cottus Borsod.* — Béla Levelessénél *Hevyou*, Hévjó, az az : Hév folyó.

Hontvár. *Olim arx et caput Cottus Hontensis.* — *Hund* vára. Ez a' *Hund*, kitől a' Vár neveztetett, a' Sz. Istvánnak Hadivezére vala *Wentzellel* és *Poznannal*, kiket a' Magyarok így neveztek: Hunt, Ventsellő, 's Pozson. A' *Hund* tzimere, ha az 1358-diki Krónika igazat festett, a' német neve szerént egygy Ebnek feje vala.

Ibrány. *Locus Cottus Szabolts.* — A' Bolgárok alatt *Ibrahim*, *Ibrahimov*. Ezek a' *Mahumed* vallású Bolgárok, *Ismaelitae*, *Saraceni*, (így neveztettek a' Vallások miatt) Abrahámot a' mostani Törökök szerént *Ibrahinnak* mondták. Ők a' Nyírséget még II András alatt is imitt amott lakták, a' mint ez kitetszik a' Várad Tüzes vas Itéletekből.

Ikva. *Fluvius Cottus Sopron.* — A' Rómaiak alatt *Aqua*. Talán ez ama víz, mellyet *Jornandes Aqua nigrának* nevez.

Kalotsa. *Colocia.* — Kolutsa. A' *Jaziges* Tótok alatt *Koluzsa*, mi is annyi mint Posvány, Fertő, Sár, Motsár.

Kanizsa. *Loca duo in ripa Tibisci.* — Béla Levelessénél *Kenesna*. A' Bolgárok alatt *Knezna*, *Knezina*, az az : Fejedelmihely, Fejedelem falva.

Karánsebes. *Opp. Hung. versus Portam fer.*

ream. — Sebes. Így neveztetik Tinóditól nem egygyfzer. Karán. Sebesnek mondatott talán a' szomszéd Karán, oláhúl *Kavaran*, nevű helység-től. A' Rómaiak alatt *Tibiscum*, *Tiviscum*.

Kenész. *Quatuor loca Cottus Szabolts.* — A' Bolgárok alatt *Knezov*, *Knezova*, az az: Fejedelem falva.

Keresztúr. *Nomen aliquot locorum Hung.* — Keresztúri, Keresztúrfalva, az az: Kereszturaknak falujok, *Villa Crucigerorum*.

Keszthely. *Opp. ad lacum Balaton.* — Keszthely. Így nevezi még Oláh Miklós 1536-ban. Meglehet, hogy hajdan Keresztúrhelynek neveztetett, mivel talán a' Kereszturakhoz tartozott.

Ketskemét. *Opp. Cottus Pest.* — Talán Körös Keménd, mivel Nagy és Kis Körös között fekszik, 's hogy a' több Keménd nevű helyektől megkülönböztessék. Tartozott hajdan a' Kis Kunsághoz, 's talán a' nevét is vette ama Keménd nevű Kún Embertől, ki a' Kún László gyilkosinak egygyike vala. Lásd az 1473. diki Budai Krónikát. Holott a' három gyilkos Kún Főemberek így neveztetnek: „et specialiter ab Arbuz, Turtule, et Kemenche (Kementhe) — diris vulneribus sanciatuſ.” Az Író a' két utolsó nevet deák *Ablativusban* ejté.

Kolosvár. *Claudiopolis.* — Klusvár, oláhúl *Klus*. Ha valamelly várost helytelenül nálunk elneveztek, tehát e' lehet főképpen Kolosvár, midőn 1560-dik körül *Claudiopolisnak* keresztel-

ték. *Mannert* a' Rómaiak alatt *Ulpianumnak* gyanítja.

Komárom. *Comaromium. Comorn.* — A' Rómaiak alatt talán *Crumerum*. De ha ezen nevű hely valóban itt feküdt, tehát a' Kis Komárom helyén vagy is a' Györi Duna jobb felén állott.

Kompolt. *Locus Cottus Heves.* — Kompolt falva, *Villa Compluti*. Így Ostriában is ezen Szentnek Templomától neveztetett a' Báden mellett fekvő 's jó Bor termő *Kumpoltskirchen*.

Kórógy ér. *Fluv. Hung.* — Béla Levelessénél *Couroug*. Folyik Tsongrád vármegyében.

Koválszna. *Opp. Transs.* — A' Bolgárok alatt *Kvaszná woda*, az az: Savanyúvíz, a' híres borvizétől annak neveztetvén. Így Borkútfa Marmarosban is az Oroszoktól *Kvaszninak* neveztetik.

Kubin, Kuvin. *Opp. inter Pantsovam et Ujpalankam.* — Kövi, Kevi, Keve. Ettől neveztetett hajdan egygy Vármegye.

Kún Sz. Miklós. *Locus Cumaniae minoris.* — Tatár Sz. Miklós. Ezen Helységet Kún László az ütközetben elfogatott Tatárokkal megszállította. Dugonits Úrtól Etelkájában előadott 's úgy nevezett Kún Miatyánk ezen Tatároké vala.

Köre, Nagy Köre. *Locus Cottus Heves.* — Kürü. Fekszik a' Tisza jobb partján nem messze Jász Ladánytól. Az Apátursága a' régi levelekben így neveztetett: *Abbatia de Curu*, melly most helytelenül irattatik *de Curru*. Tsa-

latkoznak azok, kik azt írják, hogy az a' Körös vize mellett feküvék. Mert az itt vala a' Tisza partján, és tsak bizonyos földeket bírtt Körös mellett. Az Apáturáról emlékezik a' Váradi tüzesvas Itéletek Könyve is.

Körmöztz. *Cremnecium*, *Kremnitz*, *Kremnitz*. — A' régi Tótoknál *Kremennitza*. 'S ez annyi mint Tüzköbánya, Kovabánya.

Köszeg. *Ginsium*. — Köszeg, az az: Köveshely, Kövestáj. Köszegből eredett, úgy tetszik, mind *Günss*, mind pedig *Güssing*.

Kötény, Kötöny. *Desertum Cumaniae minoris*. — Kötöny szállása. Fekszik Halas mellett. A' nevét vette ama Kötöny nevű Kún Fejedelemtől, ki IV Béla alatt a' Kúnokat ide hozta, ártatlanúl megölettetett, 's kit az Iróink *Cuthenusnak* neveznek. Ebből kitetszik, melly igen tsalatkozik Dezszeritzki (ki mindenképpen azon vólt, hogy a' Kúnok nyelvét a' Magyarok nyelvétől különbbnek tehesse) midőn ezt az által akarja megmutatni, hogy még a' *Cuthenus* neve is németül hangzik.

Ladány. *Loca complura Hung. utpote Tisza-Körös-Jász Püspök-Örmező-Ladány*. — A' Bolgárok alatt *Lodjenye*, az az: Rév. *Trajectus*, *Überfahrt*. v. Hajójárás. *Navigatio*. *Schiffahrt*.

Lajta. *Fluvius Cottus Moson*. — Sár vize. Onnan nevezte Béla Levelesse *Lutum Musonak*, az az: Mosoni Sárvíznek. Lajta deákúl hajdan *Lutum* és *Lutha* nevet viseltt.

Lakompak. *Locus Cottus Sopron.* — *Leichenbach.* Talán hogy egykor a' vize az ütközet után tele vólt hólt testekkel.

Lapinka, Lapintza, Lapints. *Fluv. Cottus Castriferrei.* — Lappants, Lopponts. Béla Levelessénél *Loponsu.*

Latzháza. *Locus Cumaniae minoris.* — Latzkóháza. Mondják, hogy ama Kún László Királynak vólt itt hajdan egygy Mulatóháza, mellytől a' helység is vette az ő nevét.

Légrád. *Opp. Cottus Szalad.* — A' Pannon Tótoknál *Levigrad*, az az : Oroslány vára, Oroslánykö. A' mostani Légrád a' Dráva jobb felén fekszik, de a' hajdani balfelől vala. Ugyan ezt szerzette a' Dráva vizének megváltoztatott ágya. Ezen a' helyen, hol a' Mura a' Drávába szakad, állott a' Rómaiak alatt *Carrhodunum.*

Liszka. *Opp. Cottus Zemplin.* — Olaszi, *Terra Italorum, Villa Latinorum,* tótúl *Wlaszka.*

Löd, Város Löd. *Locus Cottus Veszprém.* — Lövöld. Fekszik Veszprém és Pápa között, 's birtt hajdan egygy gazdag *Carthusianus* Kalastrommal.

Magyar. *Ungarus.* — Magyar, Magyer, Mogyer, Megyer, régi írással *Magor, Mager, Moger, Meger.* Az elsővel éltt az 1358-diki Krónikás az eredeti Kéziratjában; a' másikkal a' Sz. Margit Élete leirója; a' harmadikkal a' Nevetlen Béla Levelesse; a' negyedikről tsupán vélekedünk, hogy egygykor divatban vala.

Magyar Óvár. *Ovarinum*. — Musun vára, *Moosburg*, *Mosenburg*. A' Rómaiak alatt *Flexum*.

Majsa. *Locus Cumaniae minoris*. — Majó szállása.

Maros Vásárhely. *Forum Sicularum*. — Székely Vásárhely, Székelyi. A' Rómaiak alatt *Napuca*.

Mehadia. *Opp. inter Karánsebes et Orsovam*. — A' régibb Magyaroknál Miháld. A' Rómaiak alatt *Meadia*, *Media*.

Mező Szentgyel. *Campus Angeli*, *Engelfeld*. *Locus Transs*. — Mező Sz. Angyel. Angyalt az Eleink eleinten a' deák *Angelusból* Angyelnek nevezték.

Mikháza. *Locus Transs*. — A' Rómaiak alatt *Mannert* szerént *Parolissum*, *Paralisum*.

Miller fok. *Ramus Tibisci ad Jász Ladány*. — Mély - ér - fok.

Mindszent. *Nomen aliquot locorum*. — Mind-Szentfalva, az az: Minden Szenteknek felszentelt Szentegyházzal biró falu.

Miskoltz. *Opp. Cottus Borsod*. — A' régi Tótoknál *Miskulitze*, az az: Herélők lakása. *Miskár* a' Tótoknál még most is annyi mint *Barom* kiherélő.

Mitrovitz. *Opp. Cottus Sirmiensis*. — Dimitrovitz, rátzúl *Dimítrovitze*, magyarul Száva Sz. Demeter, hajdan *Sirmium*, az az: Szerem várossa a' Száva vize partján.

Moson. *Opp. Cottus Moson.* — Musun, németül *Moosburg*, a' Rómaiak alatt *Flexum*.

Nagybánya. *Rivulus Dominarum.* — Aszfony pataka.

Nagy Szombat. *Tyrnavia.* — IV Béla leveleiben *Zumbathel*, az az: Szombathely. Abból lett azután Nagy-Szombathely, hogy a' Vasvármegyei Szombathelytől megkülönböztessék, 's ebből végre Nagy Szombat. A' Tótok eleinten *Trnovának* mondták, a' Németek pedig *Dornaunak* (ez lehetett a' legrégibb neve *Quadus* németül) mire nézve 1600-dik körül némellyek *Spinopolisnak* kezdék nevezni.

Németi, Orofzi. *Loca aliquot Hung.* — Német v. Orofz falu, Német v. Orofz Nemzet falva vagy is faluja.

Nógrád. *Olim Arx et Caput Cottus Neograd.* — *Nowigrad*, az az: Újvár.

Nyerges Újfalu, *Neudorf. Locus Cottus Strigon.* — Nyerges szeg. Így jön elő Kezai Simonnál is. Fekszik Píszke, Tát, és Bajót között.

Nyír, Nyírség *Betuletum.* — A' Bolgárok alatt *Brezina, Brezovina.*

Óltság. *Tractus Alutanus.* — Ólt-ság, az az: Ólt melléke, Ólt taja, Ólt földje. Ság egygyakor annyit tehetett mint Föld, Táj, Megye, Melék, Környék, Vidék, Tartomány. Így lett Kúnság, Jászság, Hanyság, Somogy-ság, Szilágyság, Bartzaság, Bátskaság, 'st. af.

Onod. *Opp. Cottus Borsod.* Olnod.

Oroszvár, *Carlbura. Opp. Cottus Moson.* —
 Uruszvár, *Gerlbura. A' Rómaiak alatt Gerulatum, Gerulatae.*

Orsova. *Opp. confinii ad Danubium.* —
 Béla Levelessénél *Ursova*, Őrs vára. A' Rómaiak alatt *Zerna, Zierna*. Így neveztetett pedig a' Tserna vizétől, melly ottan a' Dunába szakad.

Ótz. *Terminatio multorum locorum Hung.* —
 Tótúl *Ovtze, Ovitze*. Így lett Nyitravármegyében ezekből: *Brunovtze, Mossovutze, Rakovutze* Brúnótz, Mossótz, Rákótz.

Ozora. *Opp. Cottus Tolnensis ad certam paludem.* —
 Orofzúl és rátfzúl *Ozero* annyi mint Tó, *Lacus, Palus*. *Pliniustól* említett *Pannóniának* bizonyos Népe *Oseriates* talán Ozora tájiai valának, valamint *Colapiani* a' Kulpa mellékiek.

Péter Várad. *Petrovaradinum.* — *Aciminum.* Mások ezt a' helyet a' mostani Karlovitznak vélik.

Péts. *Quinqueecclesiae.* — A' Rómaiak alatt *Sopianae.*

Polgári. *Opp. Cottus Szabolts.* — A' Bolgárok alatt *Bulgari, Bolgori*. Ez a' Tisza melléki Polgári nevű Helységünk hajdan az ott lakott Bolgár Tótoknak szint úgy Főhelyek lehetett, valamint az Ételmelléki híres egygykori Fővárosok *Bulgari* vagy is *Bolgori*, oroszúl *Brachimow*.

Pozson. *Posonium, Pressburg. Pressporek.* —

A' német neve legrégibb, mert a' Tótok is tsak németül tudják nevezni ezt a' várost. Az alkalmasént még a' *Quadusoktól* hátra maradt, 's annyit tesz mint Sajtó vára, mivel a' várában talán egygy igen nagy Sajtó találtatott, mellyel a' szőlőt sajtolták. *Pisoniumnak* se hira se hamva a' régi Római Irókban, vagy pedig az Irott-köveken.

Pufzta Szer. *Locus Cottus Tsongrád.* — Régi irással *Zeer*. Béla Levelessénél *Scerii locus*, az az: Szerhely, mivel ott Árpád alatt a' Nemzet Képviselői szert vagy is rendet szabtak mindennek. 'S ez vala a' mostani Hazánkban Népünknek az első Országgyűlése.

Radnót. *Locus Transs.* — A' Rómaiak alatt *Patauissa*.

Rátót. *Locus Cottus Veszprém.* — Rátoldfalva, *Villa Ratoldi*.

Rátz Kövi, Rátz Kevi. *Opp. Insulae Tsepel.* — Keve. Ez a' neve jöhetett vagy az Orosz Kevétől, oroszúl *Kiow*, vagy pedig Kapitány Kevétől, ama hires hadi Főembertől.

Sajó. *Fluv. Cottus Borsod.* — Béla Levelessénél *Sovyou*, Sovjó, az az: Sójó. Talán hogy a' Só rajta vitetett.

Sárospatak. *Opp. Cottus Zemplin.* — Potok, Kétel potoka.

Sárvíz. *Fluv. Cottuum Alben, et Tolnen.* — Béla Levelessénél *Saru*.

Sátor Újhely. *Opp. Cottus Zemplin.* — Sátor

allya. A' szomszéd hegye Sátorhalomnak neveztetik.

Sempte. *Arx Cottus Nitrien.* — Sömppte vára, *Castrum Sumptei.*

Sepsi szék. *Sedes Siculicalis.* Sebesi szék.

Siklós. *Arx Cottus Baranya.* — Soklyos, Suklyos.

Simánd. *Opp. Cottus Arad.* — *Siebenmannsdorf.*

Solymár. *Arx prope Budam.* — Solymászvár. Mert a' Solymászok a' Solymokkal ottan laktak.

Solymos. *Arx Cottus Arad.* — Súlyomos. A' régi levelekben *Solumus.*

Somogy, Somogyság. *Cottus Simegiensis.* — Sommogyság, az az: Somfa gyümöltstsel bőves föld, Somfás hely, *Corinetum.* A' Pannon Tótoknál *Drienina, Drienovina.*

Somorja. *Samaria.* — Sz. Maria, *Sancta Maria.*

Sopron. *Sopronium.* — Suprun. A' Rómaiak alatt *Scarabantia.*

Szabadka. *Theresiopolis.* — Rátz Szombat-hely, rátzúl Szobotka.

Szabad Szállás. *Locus Cum. minoris.* — Szombatfzállás.

Szabáts. *Arx prope Belgradum.* — Száva Sebes.

Szád vára. *Arx Cottus Torna.* — Szárd vára, Szuardvára, régi írással *Zuardwara.*

Szarvas. *Opp. Cottus Békés.* — Szarvas

halom. Fekszik a' Körös partján. Béla Levelessénél *Mons Cervinus*.

Szatmár. *Szatmarinum*. — Hajdani irással *Zathmar*, de a' legrégibb ejtéssel 's irással *Zoemar*, az az: Szakmár. Az eredeti vagy is ázsiai Szakmár, régi Bolgár város, oroszúl *Szakmarfzk*, fen van még most is a' *Szakmara* vize mellett az *Uffai* tartományban közel a' Sártengerhez.

Székely. *Siculus Transsilvanus*. — Székelyi Magyar, Székelyi Kún, v. Szék-eli.

Székelyföld. *Siculia*. — Székelység, Székely föld, Szék-el, Szék-elföld.

Sz. Grót. *Gerelsdorf. Opp. duo, unum Cottus Castriferrei, aliud Szalad*. — Sz. Girolld, *Fanum S. Geroldi*. Ezt a' Templomot, melytől a' helység a' nevét vette, talán még ama *Geroldus Praeses Fori Julii* építette, ki 795. ben *Pipinus* sal, Nagy Károly Tsálszár fiával, ezen a' tájon az Abárokot megverte, 's innen kikergette. Lásd erről *Aventinust*.

Sz. Jób. *Opp. Cottus Bihar*. — Sz. Jog, az az: Sz. Jobb Kéz, így neveztetvén a' Szentegyházról, melyben a' Sz. Istvánnak Jobb Keze tartatott. Az előtt ez a' hely Beruttyónak neveztetett, a' honnan az Apátor is hajdan hivattatott *Abbas de Berutthyo*. Idővel a' helynek ezt a' nevét felvette magára az által folyó Túr vize, melly mái napig Berettyó vizének mondatik.

Sz. Király. *Loca aliquot Hung.* — Sz. Király falva. A' helység Temploma többire Sz. István vagy Sz. László Király nevében fel volt szentelve.

Szentz. *Opp. Cottus Poson.* — Szemptz.

Szepes. *Scepusium*, tótul *Spis.* — Régi irással *Zepus*, az az: Szepös. Ez a' Szepös és *Spis* talán a' deák *Spesből* eredtek, mellyel az egygykori Újszállók (Tótok e, vagy Németek, bizonytalan.) oda érkeztek.

Szerem vármegye. *Cottus Sirmiensis.* — Szeremség, az az: Szerem földje. Így lett Szepesség, Nyírség, 'st. af.

Szerents. *Opp. Cottus Zemplin.* — Béla Levelessénél *Zeremsu*, az az: Szeremts, eleinten Szerelmes.

Széts, Rima Széts. *Opp. Cottus Gömör.* — A' régi Tótoknál *Szets*. Ez tótul annyit tett, 's még most is annyit télsen, mint Kivágott Erdő, de a' melly még nem Irtovány, mert a' fák tövei még a' földben vannak. Az vagy újra erdőnek hagyattatik, vagy pedig, a' gyökerek belőle kiirtatván, rétnek avagy szántóföldnek tétetik.

Szilágy, Szilágyság. *Confinium Transsilvaniae.* — Szilajság. 'S ez egygykor annyit tehetett mint Szilfáshely, Szilfástáj, Szilas, *Ulmetum*. Az ott lakott Bolgároknál *Bresztina*, *Bresztovina*. Ság egygykor, a' mint említém, annyit tehetett mint Föld, Megye, Tartomány. Onnan

mondatott Kúnság, Jászság, Oltság, Bartzaság, 'st. af. Tsongrádban vagyon egygy derék Pufzta, melly Királyságnak neveztetik, 's a' nevét onnan vehette, mivel hajdan Király földje 's birtoka vala.

Szinyér. *Loca duo, unum in Zemplin, aliud in Szatmár.* — A' Bolgárok alatt *Szvinyár*, az az: Dífnó tartó hely, vagy pedig a' Dífnó páfztorok lakhelyök, szállások, tanyájok. Ez a' *Szvinyár* szint olyan, mint *Ofzlár* és *Konyár*. Mind a' három helységnek ezen nevei már a' Magyaroknak ide jövetelök előtt megvalának.

Szittyai Magyar. *Hungarus Asiaticus.* — Béla Levelessénél *Dentumoger*, az az: Dentő Mogyer vagyis Denti Magyar. Mellyik és milyen Ország lett légyen ez a' Dentország, bizonytalan. Dentő, úgy tetszik, annyi mint Denti, mert egygykor ezek: földi, vizi, tüzi, ha nem tsalatom, így ejtettek: földő, viző, tűző. Így tehát *Dentu*, az az: Dentő nem más, hanem Denti, az az: Dent földi Magyar.

Szolnok. *Opp. Hung. ad Tibiscum.* — A' Bolgár Tótok alatt *Szolník*, az az: Sótartóhely, mert itt rakták le a' Sót a' szállhajókról, melly a' Marmarosi Sóaknákból érkezett.

Szombathely. *Sabaria.* — A' Rómaiak alatt *Savaria.*

Szomolnok. *Opp. Cottus Scepus.* — A' *Sarmaták* alatt *Szmolník*, az az: Szurok készítő hely.

Szőny. *Locus Cottus Comarom.* — A' Rómaiak alatt *Bregetio*.

Tapoltza. *Loca aliquot Hung.* — A' Pannonok és Sarmaták alatt *Teplitza*, 's ez tótul annyi mint Hévvíz, *Aqua tepida, calida, Thermae*. Mert ott mindenütt vagy fürödni való hévvíz vala, vagy valamelly langyos víz, melly a' télben sem fagyott meg.

Tata. *Opp. Cottus Comarom.* — Tata vára, de eleinten talán *Theodata*. Így nevezetvén ama Gróf *Theodatus* nevétől, ki a' Sz. István Királynak Tatája, az az: Kereszt atya vala.

Tavarnok. *Loca aliquot Hung.* — Tavarnok falva, az az: Tavarnokok falujok, lakhelyök. Ezek bizonyos hivatalú királyi Szolgák valának.

Tétény. *Locus infra Budam.* — *Thetem*, az az: Tétem, de a' legrégibb levelekben *Thutum*, az az: Tötöm. Talán nem más ezen névtől ama Béla Levelessénét feltalálható *Tuhutum* is, a' mint, tudniillik, nevezi ez az Író az Erdély Meghódítóját, ki talán, minekelötte Erdélynek fordúlt, itt szállott meg eleinten.

Tihany. *Locus ad lacum Balaton.* — Tihon, régi írással *Tychon*.

Tisza. *Tibiscus.* — A' Rómaiaknál *Tibissus*, a' Görögöknél pedig *Tiphises*, *Titza*.

Tokaj. *Opp. Cottus Zemplin.* — *Thocoyd*, az az: Tokajd. A' Bolgárok alatt *Tokaj*, az az: Özfolyás helye, *Confluvium, Confluentia*. Azután a' Magyaroktól Himes udvarnak is nevezetett.

Tolna. *Opp. et Caput Cottus Tolnen.* — Tolma, Tulma. Tolmának neveztetik még 1333-ban a' Pápai Tizednek Feljegyzésében. A' Rómaiak alatt némellyek szerént *Alisca*.

Torda. *Civ. Transs.* — A. Rómaiak alatt *Salinae*.

Tót. *Slavus, Slavinus.* — *Tout, Tohut. Sclavus, Sclavinus.* Ezen hajdani's mostani magyar és deák neveken talán csak az írásmódja különbb vala, de az ejtés mindenkor egygyféle.

Tótság. *Gens Slava v. Slavonismus.* — *Regnum Sclavoniae, idest Croatia et Dalmatia.* Így lett: Kúnság, Jászság. A' mostani *Sclavonia* hajdan nem függött a' Bánoktól, hanem mint Báts, Baranya, és Somogy a' Nádorispántól. Ugyan is Magyarország már Sz. László előtt is minekelötte az otthoni Horvát Királyok ki hal-tak, egész a' Száva vizig terjedett.

Trentsén. *Trencsinium.* — Trintsén, Trötsön, régi irással *Trusun*.

Tsanád. *Csanadinum.* — Tsonád, Tsunád, régi irással *Sunad*. Az előtt Marosvár, *Urbs Morissena*.

Tseklész. *Lanschütz. Opp. Cottus Poson.* — Tseklyézfalva, *Lauschersitz*. Tseklye. *Plagae, Cassis, Laqueus, Decipula.* Tseklyész. *Captator, Venator cum plagis, Deceptor avium v. ferarum.* A' lakosi tehát egygykor illy emberek lehettek.

Tsepel. *Insula Danubii infra Budam.* — Tse-

pelnek neveztetett az Árpád Lovászmesterétől bizonyos Kún embertől.

Tsobántz. *Arx Cottus Szalad.* — A' Pannonok alatt talán *Sbánetz*, mi is annyi mint Kantsó, Korsó. Meglehet, hogy a' Képe olyan forma vala. Korsó, tótul *Sban*, még most is néhutt magyarul Tsobánnak mondatik.

Tsongrád. *Opp. et Caput Cottus.* — A' Bolgárok alatt *Tsornigrad*, az az: Fekete vár.

Túr, *alias* Mező Túr. *Opp. Hung.* — A' Bolgárok alatt *Tura*, az az: Város.

Törtel. *Locus Cottus Pest. olim Cumaniae minoris.* — Törtöly szállása. Fekszik Abony, Tzegléd, 's Nagy Körös között. A' nevét vehette azon Törtöly nevű Kún Főembertől, ki a' Kún László Királyunknak ama három gyilkosi közül egygyike vala. Lásd erről az 1473 - diki Budai Krónikát.

Török Sz. Miklós. *Opp. Cottus Heves.* — Bala Sz. Miklós.

Újpalánka. *Opp. ubi Carassus Danubium subit.* — Haram. Béla Levelessénél *Horom*. Bolgárul és rátzúl *Hrom*, *Chrom*.

Várhely. *Locus Transs. Tractus Hátszeg.* — A' Rómaiak alatt *Zarmizegethusa*.

Vas Kapu. *Passus in Transsilvaniam prope Karánsebes.* — A' Dacusok alatt *Vazilova brána*, Vazil v. Vazul Kapuja, *Porta Bastlii*, *idest Trajani Imperatoris*. Ugyan is erre jött bé ez a' Tsálfár *Daciába Decebalus* ellen. Itt a' *Passus*.

nak szomszéd faluja *Vairlova* hajdan talán *Vazilovának* neveztetett, az az: Tsászfárfalvának. Lásd a' Krassó Vármegyének Föld Képét, a' mint azt Görög Úr kibotsátá. Azonban az a' Vazil Kapuja, mellyről a' Béla Levelesse emlékezik, más vala, a' mint majd megírjuk.

Vátz. *Vacium*. *Weitzen*. *Watzow*. — Ezen nevét vehette a' Sz. Albert nevéből, kit a' régi Németek *Weitznak* és *Weisznak* neveztek, a' Tsehek pedig és Tótok *Watznak's* *Watzeknek*.

Vértés. *Silva Hungariae*. — Béla Levelesénél *Vertus*, az az: Vértös. Ez az erdő a' vértektől vagy is a' paizsoktól neveztetett annak.

Veszprém, Beszprém. *Veszprémium*. — A' Németek alatt, kik a' Magyaroknak érkezésök előtt lakták és birták *Weissbrunn*. Sz. István idejében, úgy tetszik, még többire a' Németység lakta. Ez okból lehetett hozzá a' Sz. István felesége *Gisela* Királyné olly sok jóval.

Vizsegrád. *Arx infra Strigonium*. — A' *Pannonok* alatt *Vissigrad*, vagy inkább *Viszoki grad*, az az: Magos vár. A' tótból eredett magyar neve kimutatja, hogy a' Magyarok immár itt találták. Emlékezik a' Várallyáról, úgy mint Városról, már Sz. István Király a' Veszprémi Püspökséget szerző 1008 - diki levelében. I Károly Királyunk, ki többire benne lakott, a' leveleit így végzi: *Datum in Alto Castro*.

Zemplin. *Olim Arx et Caput Cottus Zemplin*. — Zemplin. Ez egygykor tótul annyit tett

mint Földvár, az az: tsupán földi töltésekkel körül vett vár.

Zilaj, Zilajh, Zilah. *Opp. Confinii Transsilv.* — *Ziloyhel*, az az: Szilajhely, Szilajvásárhely, mert a' Szilajságnak az az: Szilágságnak Főhelye vala. Szilajfa egygykor Szilfát tett. Szilajhely annyit tehetett mint Szilfáshely. Béla Levelessénél *Zyloe*, mi is talán annyi mint Szillak.

Zobor. *Mons ad Nitriam.* — Béla Levelessénél *Zubur*. Így neveztetett a' Nyitrai Tót Vezértől, kit az Arpád Magyarjai rajta felakasztottak 900-dik táján.

Zombor. *Civ. Cottus Báts.* — A' Bolgárok alatt *Szamobor*, vagyis *Szám-Obor*, mi is annyit tett talán mint Abárlak, vagy is tsupán Abárok-tól lakott hely.

A' Kilentzedik Darab Tartalma.

A' Sóról	5
A' Kőszeneokról	15
A' Frantz Borokról	23
Az Olafz és Deák Nyelvről	29
A' Lapp Szavakról még egygyfzer	33
A' Dákusokról, Gyétákról, és Jazigyeseokról	44
Strabo és Plinius	47
Memfis 's Aleksandria	51
Égyiptomi Piramisok	59
Égyiptomi Kereskedés	61
A' Templomosokról	93
A' Tűz által szerzendő Kárnak kisebbítéséről	98
A' Hirlevelekről	101
Az Arab Számokról	102
A' Kézijről és Kéztsőről	104
Az Embereknek mostani Számokról	106
Az Embereknek mostani Kormányoztatásokról	107
A' Taltosokról és Dalosokról	107
A' Kettősbajtól	111
Magyarországnak termékenységéről	113
Magyarországnak tziimeréről	114
A' Magyar Népnek hajdani 's mostani Számáról	117
Sz. Pál első Remete Tetemeiről	118
A' Magyar Nemességnek szólló Jovallásom	119
A' szembe való Ditsérés	121
A' Tavafz Virági	122
Egygy régi 's pufzta Várnak meglátogatásakor	124
A' Jénai Recenzióra való feleletem	127
Némelly Jegyzetím Schönvisner Úrnak betses Mun- kájához	130
A' Magyar Helyeknek mostani 's hajdani Neveik	174

*Hiba**Jovitás.*

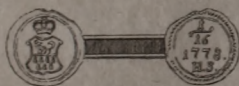
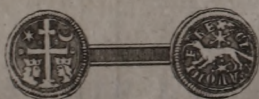
13	lapon	recipit	—	recepit
37	—	tranpuillum	—	tranquillum
42	—	face	—	facere
79	—	ez	—	az
96	—	a'	—	azon
107	—	vadembe	—	vademberi
111	—	Knöyv	—	Könyv
—	—	Kölyü	—	Könyü
112	—	potens	—	petens
161	—	uagy	—	nagy

† ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΑΝ ΤΕΣΗ ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ
ΒΟΥΤΑΟΥΛ ΖΩΑΠΑΝ ΤΑΓΡΟΓΗ ΗΤΖΙΓΗ
ΤΑΙΣΗ.

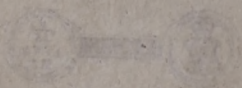
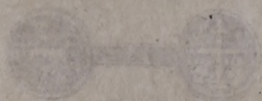
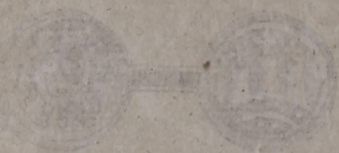
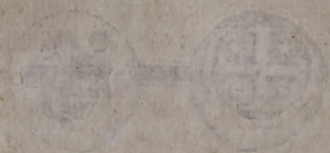
† Δ^{ΗΛΩΝ} ΕΛΥΔΑΤΟΣ ΑΝΑΠΑΥ-
ΣΟΝΑΕΙΣ ΕΩΝ

† ΠΟΨΙΕΚΙΝ

† ΕΙ Θ<† Ε<Ε<† Ε<Θ<† ΝΘ†



Sokl. IX. Dar. II. T



1871